

Reitze van Giffen

(1859-1938)

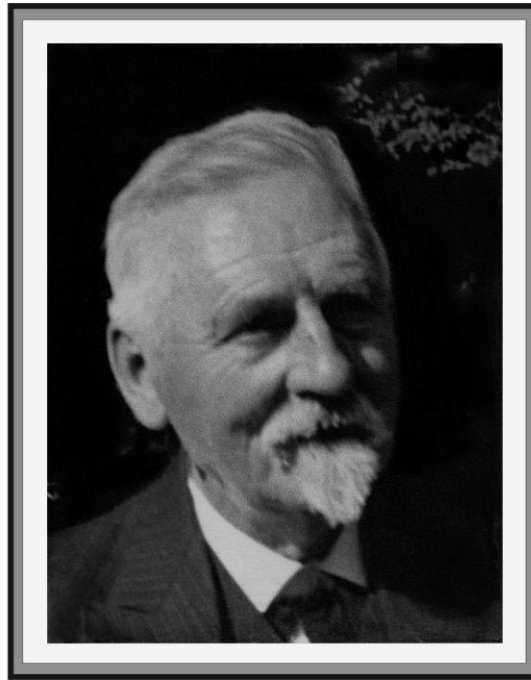
Titel: Biografie Reitze van Giffen
Auteur: K. van Giffen
Drukwerk: De Boekdrukker, Amsterdam

© 2016 K. van Giffen, Overveen

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever of auteur.

Reitze van Giffen
(1859-1938)

Biografie van mijn grootvader,
predikant in een tijd van kerkstrijd

Psalm 91: 1

*"Die in de schuilplaats des Allerhoogsten is gezeten,
die zal vernachten in de schaduw des Almachtigen."*

Inhoud:

Voorwoord	6
De familie Van Giffen	7
Jeugd in Het Meer	15
Gymnasiast in Zetten, Dokkum, Doetinchem	24
Student in Utrecht	30
Student aan de VU in Amsterdam	32
Predikant in Warns en Hemelum	35
Predikant in Vledder en Nijensleek	53
Predikant in Aalst en Veen	59
Emeritaat in Kollum en Garijp	67
Schipperspredikant in Wageningen	76
Emeritaat in Haarlem	80
Bloemendaal	86
Nabeschouwing	102
Preken	104
Over de schrijver	104
Bronnenopgave	104

Bijlagen:

I Correspondentie met de familie Visser	105
II Protestantse kerkgeschiedenis	119

Voorwoord.

Deze proeve tot een levensbeschrijving van mijn grootvader Reitze van Giffen heb ik gemaakt op basis van herinneringen en gegevens, die bij verschillende familieleden bewaard zijn gebleven. Zelf heb ik mijn grootvader nooit gekend, want hij overleed achttien jaar voor mijn geboorte. Op latere leeftijd heb ik de behoefte gekregen aan een overzicht over zijn leven, in een poging om enigzins een beeld te krijgen van de persoonlijkheid die hij geweest moet zijn.

Mijn vader Ate van Giffen was Reitzes jongste zoon en daarmee behoor ik tot één van de jongste van Reitzes 36 kleinkinderen. Ik voel dan ook dankbaarheid naar de oudere kleinkinderen, die mij hun herinneringen en foto's beschikbaar hebben gesteld. Bijzondere dank is op zijn plaats aan Johanna van der Pol, die diverse foto's en brieven van Reitze en zijn eerste vrouw Idske Visser opdiepte uit het archief van haar grootouders Roelof Boersma en Jikke Visser uit Harlingen. Juist in hun brieven zijn onze voorouders vaak nog heel sprekend en herkenbaar aanwezig. Dank ben ik ook verschuldigd aan Bert en José Visser voor het beschikbaar stellen van hun fotocollectie en informatie over de familie Visser uit Hemelum en voor het uitzoeken van de relatie tussen de families Visser en Van der Kluft.

In Heerenveen en in Reitzes geboorteplaats Het Meer heb ik dankbaar gebruik mogen maken van de medewerking van de lokale heemkundigen Albert Hoekstra, Wibbo Westerdijk en Feito van der Wal, die mij geheel belangeloos behulpzaam zijn geweest bij mijn speurtocht naar Reitzes geboortehuis en de vroegere huisadressen van de Van Giffens in Heerenveen, Het Meer, Oranjewoud en het vroegere Nieuw Brongerga.

Reitze is één van de eerste dolerend-gereformeerde predikanten geweest, die zijn bijdrage heeft geleverd aan de opbouw van de Gereformeerde kerk in een periode, die wordt gekenmerkt door kerkstrijd. Dr. Maarten Aalders en de heer Hugo van Kinschot hebben mij geholpen bij het opdiepen van verschillende gegevens over die periode en zij hebben mij doorverwezen naar allerlei bruikbare bronnen in het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Ik ben hen daar zeer dankbaar voor.

Ik hoop dat dit werk recht mag doen aan mijn grootvader en dat het een bijdrage mag leveren aan de geschiedschrijving van de familie Van Giffen.

Overveen, maart 2016
Klaas van Giffen.

De familie Van Giffen

Reitze van Giffen is een telg uit een geslacht, dat oorspronkelijk afkomstig is uit de plaats Geffen in Noord Brabant. Een deel van deze familie bekeert zich tijdens de Reformatie al vroeg tot het protestantisme. Vanwege de vervolging door de Spaanse Inquisitie wijken deze protestantse Van Giffen's kort na 1560 uit naar Duitsland, waar zij vermoedelijk via Keulen neerstrijken in Oost-Friesland, in Emden en Bremen. Deze Van Giffen's hebben deel uitgemaakt van een omvangrijke stroom protestantse vluchtelingen uit de Nederlanden, een stroom die zijn piek heeft bereikt kort voor de komst van Alva en het Spaanse leger in 1567.

Dr. F.H. Fischer schrijft in 1927 in zijn boek *'Historie en cultuur van het Nederlandse Volk'* terecht dat we deze groep vluchtelingen met eerbied en trots mogen gedenken, temeer omdat zij vanwege hun geloofsovertuiging zijn uitgeweken, in de volle wetenschap dat zij in ballingschap een tijd van beproevingen en armoede tegemoet zouden gaan. In de oudste bronnen worden de broers Matthijs en Hermannus van Giffen genoemd, die vermoedelijk tijdens deze ballingschap in Oost Friesland zijn geboren. Nadat de troepen van prins Maurits de noordelijke provincies van de Spanjaarden hebben bevrijd vestigen deze Van Giffen's zich rond 1600 in Sneek en in de stad Groningen. Generaties lang ontplooiën de Van Giffen's in Groningen hun talenten, onder andere als predikant, rechtsgeleerde, zilversmid of koopman. De familiegeschiedenis staat uitgebreid weergegeven op de website <http://vangiffen.org/> en in het familieboek, dat in 2007 is samengesteld door dr. Hans van Giffen.

Hendrikje Heggens (1770-1826) & ds. David Flud van Giffen (1760-1843).

Reitzes overgrootvader is de predikant David Flud van Giffen, die in de familiestamboom het volgnummer VII.6 heeft gekregen. Geboren en getogen in Groningen wordt David Flud in deze stad opgeleid tot theoloog. Hij huwt Hendrikje Heggens uit Steenwijk en hij is na vijf generaties de eerste 'Groninger' Van Giffen die zich buiten Groningen vestigt. Als predikant staat hij achtereenvolgens in Blankenham (Overijssel), Nijeveen (Drente) en ten slotte van 1797 tot 1839 in het Friese Heerenveen.

Het echtpaar wordt gezegend met acht kinderen:

- Annigje (1789), zij huwt de molenaar/koopman Roelof Schurink;
- Roelofje (1791), zij overlijdt als baby;
- Jan (1792), hij huwt Janke Attema en wordt apotheker;
- Anna (1795), zij huwt de genie-officier Sent Foppe Klijsma;
- Roelofje (1795), zij wordt winkelierse en huwt de koopman Henderikus Oolderink;
- Johanna (1799), zij huwt ds. Hildebrandus Lieuwens;
- Neeltje (1802), zij huwt de koopman Atze Halbes de Vrieze;
- Lambertus (1807), hij huwt Beijt Doedes Breuning en wordt predikant;
- Gerritje (1808), zij overlijdt als baby;
- Gerritje (1811), zij overlijdt als meisje van 20.

De grootvader van Reitze is de apotheker Jan van Giffen (1792-1874), geboren in Nijeveen. Hij bekwaamt zich in Groningen tot apotheker en 'chemist'. In de stamboom heeft hij het volgnummer VIII.14 gekregen. Jan huwt in 1819 met Janke Attema (1786-1854) uit Wolvega, een dochter van notaris Reitze Ates Attema (1756-1820) en Sijske Wepkes (1760-1842).

Deze Reitze Attema vervult destijds de rol van secretaris van de grietenij West-Stellingwerf en hij is daarmee een man van tamelijk bestuurlijk gewicht. Door zijn functie en zijn zakelijk inzicht is hij gedurende zijn loopbaan vermogend geworden, zoals nader wordt beschreven in het navolgende aparte kader over de familie Attema.

Als Reitze Attema in 1820 overlijdt, erven de kinderen Ate, Aaltje, Stijntje en Janke dan ook een aanzienlijk bedrag aan geld en bezittingen, zowel roerende als onroerende goederen.

Mede dankzij deze erfenis zijn Jan van Giffen en Janke Attema in staat om in Steenwijk een apotheek met eigen laboratorium over te nemen. De zaak wordt van 1823 tot 1856 gevoerd in het toenmalige huisnummer 24 aan de Oosterstraat, dat is het huis met de fraaie halsgevel onder het merk 'X' op de onderstaande foto uit 1890. Anno 2016 is de voorgevel van het pand onherkenbaar veranderd tot de winkelpui aan de huidige Oosterstraat 39.

De apotheek aan Oosterstraat in Steenwijk in 1890, prentbriefkaart.

Jan manifesteert zich zodanig binnen zijn vakgebied, dat hij op 28 november 1834 tijdens een bijeenkomst van de *Société des Sciences Physiques, Chimiques et Arts Agricoles et Industriels de France* in Parijs wordt benoemd tot medelid van deze Franse Maatschappij voor Natuurkundige Wetenschappen, Scheikunde, Landbouw en Volksvlijt. Daarnaast toont hij zijn maatschappelijke betrokkenheid in de politiek, want hij is in de periode van 1852 tot 1856 in Steenwijk actief als gemeenteraadslid.

Bij den ondergeteekenden is te bekomen zuiver AALBESSEN SAP,
 o.n compiant geld, a 4 fluiuers de Fles, Geld en Brieven *Franco*,
 J. VAN GIFFEN,
 Apotheker te *Steenwijk*.

Overijsselsche Courant 29 juli 1823.

**** De Ondergeteekende** bied zich aan om een fat-
 zoenlijk JONGELING, in de *Artzenijmengkunde* op te
 leiden, en wenscht tegen Mei aanstaande zoodanig *Jonge-*
ling, van Protestantsche Famille, onder billijke Voorwaar-
 den, in zijn *Apotheek* te plaatsen.
Steenwijk, J. VAN GIFFEN,
den 28 Maart 1829. Apothecar en Chemist.

Opregte Haerlemsche Courant 4 april 1829.

Jan van Giffen en Janke Attema krijgen vijf kinderen:

- Hendrika (1820), huwt ds. Roelof Jentink en overlijdt in 1843 in het derde kraambed;
- Reitze (1822), als baby overleden;
- Cicilia (1824), als baby overleden;
- Cicilia (1826), zij overlijdt als meisje van 19 jaar;
- David Flud (1828), hij huwt Aaltje Hofman en wordt notaris.

Sijske Wepkes, de moeder van Janke Attema, overlijdt in 1842 en dan erven de kinderen Ate, Aaltje, Stijntje en Janke Attema opnieuw een kapitaal aan geld en goederen.

Jan bezit in Steenwijk een stukje bouwland, wellicht met de bedoeling om er een huisje te laten bouwen voor de oude dag. Maar het overlijden van zijn vrouw Janke Attema in 1854 haalt een streep door deze plannen. De dan 61-jarige weduwnaar Jan van Giffen besluit om zijn apotheek te verkopen:

ER WORDT voor een matigen prijs **TE KOOP AANGEBODEN**,
 wegens gevorderden leeftijd, eene **APOTHEEK**, met **HUIS, ERF,**
TUIN en **LABORATORIUM**, in eene der Steden van Overijssel,
 welke gedurende meer dan veertig Jaren den eigenaar een ruim bestaan
 heeft opgeleverd. Gegadigden worden verzocht zich in persoon of per
 gefrankeerde Brieven te adresseren bij den Heer J. VAN GIFFEN,
 Apotheker te Steenwijk. (18370)

Algemeen Handelblad 28 november 1855.

De gehele affaire wordt overgedaan aan Jan Lambertus Schurink uit Steenwijk en op 10 mei 1856 laat Jan zich vanuit Steenwijk overschrijven naar Heerenveen, het dorp van zijn jeugd. Daar gaat hij inwonen bij zijn enig overgebleven kind, zijn zoon David Flud.

De notarisfamilie Attema in Wolvega

Reitze Ates Attema (1756 - 1820), zoon van Ate Reitzes en Janke Attesdr. uit Beneden Knijpe, begint zijn loopbaan in 1783 als klerk bij de secretarie van het Grietenij-bestuur en krijgt op 7 december 1802 de functie van secretaris van de Grietman van Weststellingwerf. In de Franse tijd bestaat bestuurlijk Friesland nog uit 11 steden en 30 grietenijen en fungeert de Grietman binnen zijn grietenij als een soort plattelandsburgemeester annex kantonrechter, al is zijn toenmalige uitvoering van die rollen totaal niet te vergelijken met die in de huidige tijd. De Grietman is in die tijd gewoon de baas in zijn grietenij, niet alleen bestuurlijk, maar ook op het gebied van de lagere rechtspraak. De Grietman ontvangt zelfs een percentage van de opgelegde boetes, wat deze bestuursfunctie zeer lucratief maakt. Bovendien laat de Grietman de feitelijke uitoefening van zijn functie nogal eens over aan zijn asessor en plaatsvervanger, de secretaris van de grietenij, die er meestal ook rijk door wordt. De laatste Grietman van Weststellingwerf is Willem Anne van Haren, die in 1779 zijn vader in dit ambt opvolgt en aanblijft totdat hij met al zijn ambtgenoten tijdens de Bataafsche Revolutie in 1795 door de nieuwe machthebbers uit het ambt wordt gezet. Tot 1816 is er dan geen Grietman in Weststellingwerf en dat verhoogt het belang en het aanzien van de secretaris.

De secretaris van het Grietenij-bestuur aan het werk.

Waar de wet dat gebiedt of waar de belanghebbenden dat verlangen stelt de secretaris van het grietenijbestuur allerlei handelingen, overeenkomsten en beschikkingen op schrift vast, in authentieke en gewaarmerkte akten. In de Franse tijd verandert de functie van grietenijsecretaris in die van een publieke ambtenaar, die voortaan notaris wordt genoemd.

Bij Keizerlijk Decreet van 6 januari 1811 regelt Napoleon het notariaat op een uniforme wijze en worden in vrijwel het gehele land notarissen benoemd.

Reitze Attema wordt in 1809 in naam de eerste notaris in Wolvega en zijn praktijk is gevestigd nabij het grietmanhuis 'Lindenoord', aan de toenmalige Hoofdstraat. Het notarishuis heeft gestaan ongeveer ter plaatse van de winkels op het huidige adres Van Harenstraat 51/53. De familie Attema uit Beneden Knijpe heeft overigens in de 19e eeuw meerdere advocaten en notarissen voortgebracht, zoals Reitzes twee oomzeggers Reitze Eiles Attema in Leeuwarden en Ate Eiles Attema in Sneek, diens zoon Eilard Jacobus Attema in Drachten, die nog een korte tijd in de Tweede Kamer actief is geweest, en tenslotte Goossen Attema Gzn. in Oldeberkoop.

Reitze Ates Attema en Sytske Wepkes krijgen vijf kinderen:

Aaltje (1781), zij blijft ongehuwd en overlijdt in 1825;

Ate (1783-1866) wordt notaris, zet in 1820 zijn vaders praktijk in Wolvega voort;

Janke 1 (1784), zij overlijdt als baby;

Stijntje (1785), zij blijft ongehuwd en overlijdt in 1876;

Janke 2 (1786-1854), zij huwt in 1819 met Jan van Giffen.

Gedurende zijn loopbaan ontwikkelt Reitze Attema zich tot een kapitaalkrchtig persoon, die met aandelen en met de aan- en verkoop van vastgoed en percelen grond en met het belenen van sommen geld een vermogen vergaart.

Na zijn overlijden in 1820 vermeldt de uitgebreide boedelbeschrijving onder andere Reitzes huis nr. 128 in Wolvega, twee boerderijen in Blesdijke en Noordwolde en percelen grond in Wolvega, Sonnega, Oldetrijne, Nijetrijne, Steggerda, Munnekebure en Noordwolde.

Reitze Attema wordt vanaf 4 oktober 1808 in zijn notarispraktijk bijgestaan door zijn zoon Ate, die dan eveneens notaris wordt en die zijn vader na zijn dood in 1820 zal opvolgen.

Deze notaris Ate Attema (1783-1866) in Wolvega blijft net als zijn zusters Stijntje en Aaltje ongehuwd en gaandeweg zijn loopbaan als notaris breidt hij zijn erfdeel uit tot een zeer groot kapitaal aan vermogen en bezittingen, dat na zijn overlijden in 1866 wordt vastgesteld op een bedrag van fl. 669.825, =. Anno 2016 zou dit een bedrag vertegenwoordigen van ruim zeven miljoen Euro. Zijn bezittingen en vorderingen bestaan uit een grote diversiteit aan uitstaande leningen, schuldpapieren, roerend en onroerend goed, te weten 17 huizen, 12 boerderijen en maar liefst 1100 hectare grond in Steenwijk, Steenwijkerwold, Nijehaske, Wolvega, Sonnega, Nijetrijne, Het Meer, Heerenveen, Blesdijke, Rotstergaast, Eesveen, Langezwaag, Oudetrijne, Nijetrijne, Oldeholtpa, Munnekeburen, Ter Idzard, Steggerda, Oldelamer en Noordwolde.

Als Ate Attema in 1866 overlijdt worden deze bezittingen voor de helft nagelaten aan zijn zuster Stijntje Attema en voor de andere helft aan de nakomelingen van zijn overleden zuster Janke Attema, te weten haar zoon David Flud van Giffen en haar kleinzoon Andries Jentink.

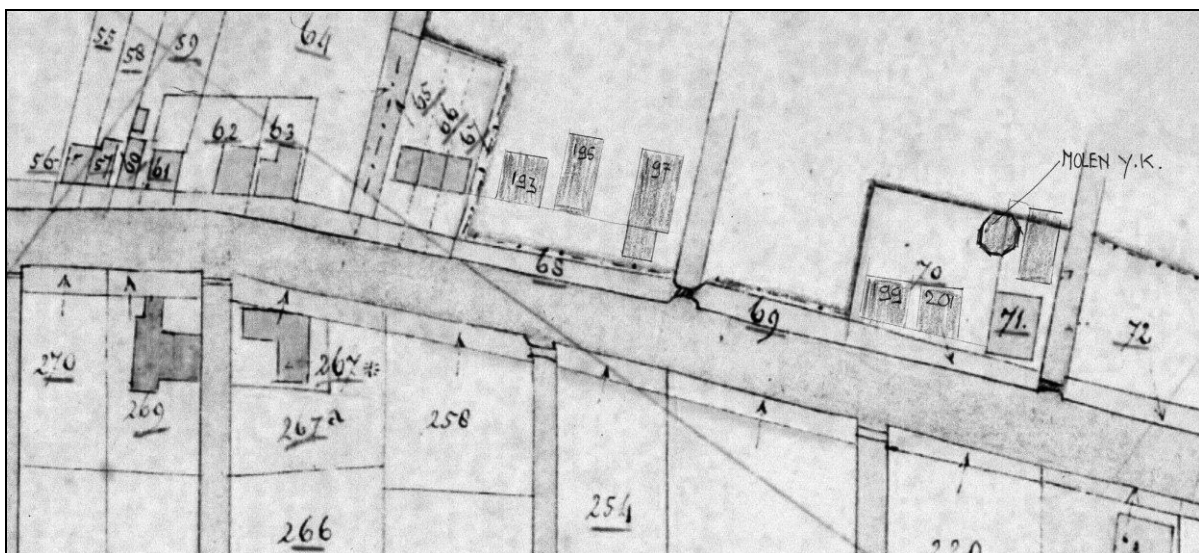

David Flud van Giffen (1828-1900) & Aaltje Hofman (1829-1890).

Reitzes vader is de notaris David Flud van Giffen, geboren in Steenwijk. In de Van Giffen stamboom heeft hij het volgnummer IX.16. Na het voltooien van zijn rechtenstudie in Groningen in 1853 treedt hij als kandidaat-notaris in dienst in de praktijk van zijn oom Ate Reitzes Attema (1785-1866), die al sinds 1820 de notarispraktijk van zijn vader Reitze Ates Attema in Wolvega voortzet. Als Davids moeder Janke Attema in 1854 overlijdt krijgt hij de beschikking over zijn kinderlijk erfdeel in de vorm van contanten en onroerend goed. Dankzij zijn heldere en zakelijke inzichten weet hij dit vermogen goed te beheren en uit te breiden.

David is werkzaam binnen het arrondissement Heerenveen en gaat daarom ook in Heerenveen wonen, waartoe hij zich op 4 juni 1854 laat uitschrijven uit zijn geboortestad Steenwijk. Twee jaar later, in mei 1856, komt zijn bejaarde vader Jan bij hem inwonen, die dan in Steenwijk is gestopt als apotheker en lid van de Gemeenteraad.

Op 1 september 1856 koopt David in Het Meer van de timmerman Hans Johannes Lukkes uit Tjalleberd twee percelen grond B-70 en B-71 met daarop gebouwd drie woningen, de huidige adressen Het Meer 199, 201 en 203.

Kadastrale kaart Het Meer 1832 met daarop aangegeven de in 1856 gekochte percelen B-70 en B-71. De huidige huisnummers Het Meer 193-201 zijn in dun potlood ingetekend (bron Feito van der Wal).

De situatie anno 2015. V.l.n.r. de woningen Het Meer 199, 201, 203 en geheel rechts de boerderij nr. 207
De huisnummers 199 en 201 zijn gebouwd op het voormalige perceel B 70, huisnummer 203 op perceel B71.

David huwt op 16 oktober 1856 met Aaltje Hofman, enig kind van het boerenechtpaar Hendrik Jans Hofman en Jeltien Lucas Bosscha uit Nijensleek bij Vledder (Drente), waar deze beide families veel landerijen bezitten. Het jonge paar betreft dan het pand op het huidige adres Het Meer 203, terwijl Davids 64-jarige vader, de voormalige apotheker Jan van Giffen uit Steenwijk ook bij het echtpaar komt te wonen, vermoedelijk in een van de beide andere woningen. In de daaropvolgende jaren laat David vanuit zijn geldscheppend vermogen alle drie de woningen uitbreiden en verbouwen en voegt zo meerwaarde toe.

David en Altje krijgen acht kinderen, achtereenvolgens:

- Jan (1856), huwt met Maria Le Grand en wordt advocaat, later kantonrechter in Elst;
- Reitze (1859), wordt predikant, huwt (1) Idskje Visser en (2) Merkje van der Kluft;
- Hendrik (1861), wordt notaris, emigreert en huwt Addie E. Warner in Ackley (Iowa);
- Charlette (1863), zij huwt met Jan Winkler Prins;
- Jeanette (1865), zij huwt met Willem Sepp;
- Cecilea (1867), zij overlijdt als baby;
- Ate (1868), hij overlijdt als baby;
- Ate (1870), huwt Johanna de Kempnaer en wordt advoaat en notaris in Leeuwarden.

In 1866 overlijdt Davids oom en werkgever, de notaris Ate Attema in Wolvega. Diens nalatenschap bezorgt David een fortuin, want hij is voor een derde deel mede erfgenaam, samen met zijn tante Stijntje Attema en zijn oomzegger Andries Jentink. David erft een grote som geld en divers vastgoed in o.a. Wolvega, Sonnega en Oldetrijne; een erfenis die anno 2016 een totale waarde van circa twee miljoen Euro zou vertegenwoordigen.

David koopt zich in 1868 in Het Meer een passend herenhuis op een een iets westelijker gelegen stuk grond van 1,5 hectare, dat hij vervolgens in drie delen opsplijt. Op 13 mei 1869 verhuist het gezin van David en Aaltje naar de klassieke notariswoning op het meest westelijk gelegen perceel B-819, een pand dat anno 2015 nog in perfect onderhouden staat verkeert op het huidige adres Het Meer 193. Het pand zal tot het overlijden van Aaltje Hofman in 1890 in bezit blijven van David en bij de daarop volgende boedelscheiding overgaan tot het bezit van oudste zoon Jan van Giffen, die het uiteindelijk in 1918 verkoopt aan H.A.A. Siebenga.

De notariswoning Het Meer 193 (Foto Feito van der Wal).

Na 1870 laat David op elk van de andere opgesplitste percelen grond B-873 en B-981 een boerderij bouwen. Vermoedelijk gaat het hier om de huidige adressen Het Meer 195 (verkocht in 1886) en Het Meer 197 (verkocht in 1959).

Als in 1874 de oude Jan van Giffen op 81-jarige leeftijd overlijdt erft David samen met Andries Jentink een perceel bouwland in Steenwijk. In datzelfde jaar wordt David door een erfenis van zijn tante Anna Klijnsma-van Giffen ook mede-eigenaar van het buitenhuis 'Lycklama stins' in Wolvega, dat hij eerst nog enige tijd probeert te verhuren. Als David in 1876 wordt benoemd tot notaris in Wolvega (hij is dan inmiddels 48 jaar oud), besluit hij om de 'Lycklama stins' zelf te gaan bewonen met Aaltje en de jongste drie kinderen Charlette, Jeannette en Ate. De oudste drie jongens Jan, Reitze en Hendrik zijn dan al eerder op hun zestiende jaar verhuisd naar een kostschool, het christelijke internaat in Zetten in de Betuwe.

De panden Het Meer 193 t/m 201, zoals in 2015 vastgelegd door Feito van der Wal.

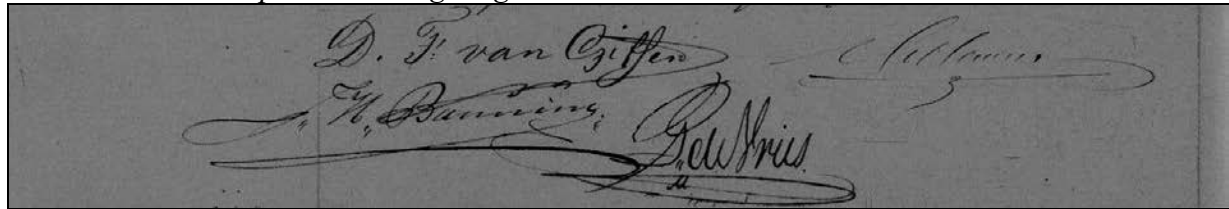
Jeugd in Het Meer

Zoals hiervoor beschreven wordt Reitze op 11 april 1859 geboren in Het Meer, als tweede zoon in het gezin van David van Giffen en Aaltje Hofman. Zijn ouders volgen bij de naamgeving van hun oudste kind Jan nog de strikte regels van die tijd; hij wordt vernoemd naar Jan van Giffen, de vader van David Flud. Maar tegen de regels in noemen ze de tweede zoon Reitze, naar Davids schoonvader Reitze Attema en niet Hendrik, naar moeder Aaltje haar vader Hendrik Hofman. Pas de derde zoon wordt Hendrik genoemd. Naar de reden daarvan valt nu alleen maar te gissen, maar waarschijnlijk voldeed David Flud in 1859 bij de naamgeving van zijn tweede zoon aan een eerder uitgesproken wens van zijn moeder Janke Attema, die in 1854 was overleden. Haar eigen zoontje Reitze was ooit als popke van zes weken overleden en aangezien zowel Janke Attema haar zussen Aaltje en Stientje als haar broer Ate Attema ongehuwd bleven beseftte ze terdege dat de naam en nagedachtenis van haar vader Reitze Ates Attema verloren dreigde te gaan. Vermoedelijk heeft Reitze in die leemte moeten voorzien, zodat zijn geboorte akte als volgt luidt:

No. 109. In het jaar Een duizend acht honderd negen en vijftig, den dertienden dag der maand april, is voor ons ondergeteekende, ambtenaar van den Burgerlijken Stand der gemeente Schoterland, provincie Friesland, gecompareerd: David Flud van Giffen, oud eenendertig jaren, zonder beroep, wonende in het Meer, -welke ons verklaarde dat op den elfden dezer maand, des middags ten twaalf ure, in het Meer, een kind van het mannelijk geslacht is geboren uit zijne echtgenote Aaltje Hofman, zonder beroep bij hem inwonende; aan welk hij verklaarde de voornaam te geven van Reitze.

De gemelde verklaring is geschied in tegenwoordigheid van: Johannes Hermannus Banning, oud zestig jaren, bode des Bestuurs, te Heerenveen, en Pieter de Vries, oud drieenveertig jaren, klerk te Nijehaske woonachtig.

Waarvan wij deze acte hebben opgemaakt, welke, nadat denzelve was voorgelezen, door ons beneevens den Comparant en de getuigen is ondertekend.

A black and white photograph of a document showing three handwritten signatures in ink. The signatures are written in a cursive script. The first signature is 'D. Flud van Giffen', the second is 'J. H. Banning', and the third is 'P. de Vries'. The signatures are written on a light-colored paper with some faint horizontal lines.

Als de jonge Reitze zeven jaar oud is raakt zijn vader David Flud gefortuneerd door een grote erfenis van onroerend goed, (pacht)boerderijen en weidegronden in o.a. Oude Trijne, Sonnega en Wolvega, afkomstig van zijn oom Ate Attema. Dat nieuwverworven bezit is natuurlijk een groot voorrecht voor het gezin, want het opent vele nieuwe mogelijkheden. Maar ook het onheil blijft het jonge gezin niet bespaard en de jonge Reitze maakt van zijn achtste tot zijn tiende jaar een verdrietige tijd door. Als hij acht jaar oud is beleeft hij eerst de vreugde bij de geboorte van zijn jongste zusje Cecilea, maar ook het verdriet als zij als 'popke' van nog maar zes weken komt te overlijden. Een jaar later overheerst weer de vreugde als er een broertje Ate wordt geboren, die uit dankbaarheid wordt vernoemd naar 'suikeroom' Ate Attema. Maar als ook deze baby na tien maanden overlijdt, raakt het gezin opnieuw in rouw gedompeld. In 1869, als Reitze tien jaar is, maken vader David en moeder Aaltje met hun gezin een nieuw begin in een royaal bemeten nieuw huis (het nog bestaande pand met adres Het Meer 193). Omdat de gemeentegrens ter plaatse pal naast het oude huis ligt, verhuist het gezin daarbij formeel naar het naburige dorpje Luinjeberd, in de gemeente Aengwirden. In dat nieuwe huis wordt op 21 oktober 1870 Reitzes jongste broer Ate geboren. (vervolg op pagina 19.)

't Meer

Het Meer is in 1859 een landelijk buurtschap ten oosten van Heerenveen. De naam 't Meer verwijst naar de ligging van een uitgestrekt veenmeer vòòr het jaar 1600, toen het gebied werd ontgonnen voor de afgraving van het hoogveen. De huizen van de buurtschap en de verderop gelegen dorpen Beneden Knijpe en Boven Knijpe liggen als een lintbebouwing aan weerszijden van de Schoterlandsche Compagnonsvaart, die destijds is gegraven om het afgestoken en gedroogde hoogveen als brokken turf te kunnen vervoeren naar de grote steden. Turf is in die tijd de belangrijkste huisbrandstof in Nederland. In het Tresoor, het provinciale Friesche archief in Leeuwarden, berust een beschrijving van Het Meer uit 1840: *"Daar de grond vroeger uit veen bestond, die in de twee vorige eeuwen tot turf is vergraven, bestaat de grond vooral aan de Noordkant van de vaart uit eene veenachtige zelfstandigheid, door bemesting en cultivatie thans met eene laag beste teelaarde bedekt. Aan de Zuidkant, op eenigen afstand van de vaart, is de grond meer zandig. Het Meer beslaat 258 hectare weiland en 17 hectare bouwland. Het dorp telt 491 inwoners in 91 woningen en boerderijen. (Ter vergelijking: het naburige Heerenveen telde destijds slechts 1828 inwoners.)*

De Schoterlandsche Compagnonsvaart met naastliggende tramlijn en straatweg in 't Meer omstreeks 1900. (Bron: Dorpsarchief De Knipe).

De zuivelfabriek bij de veensluis in 't Meer (Bron: Dorpsarchief De Knipe).

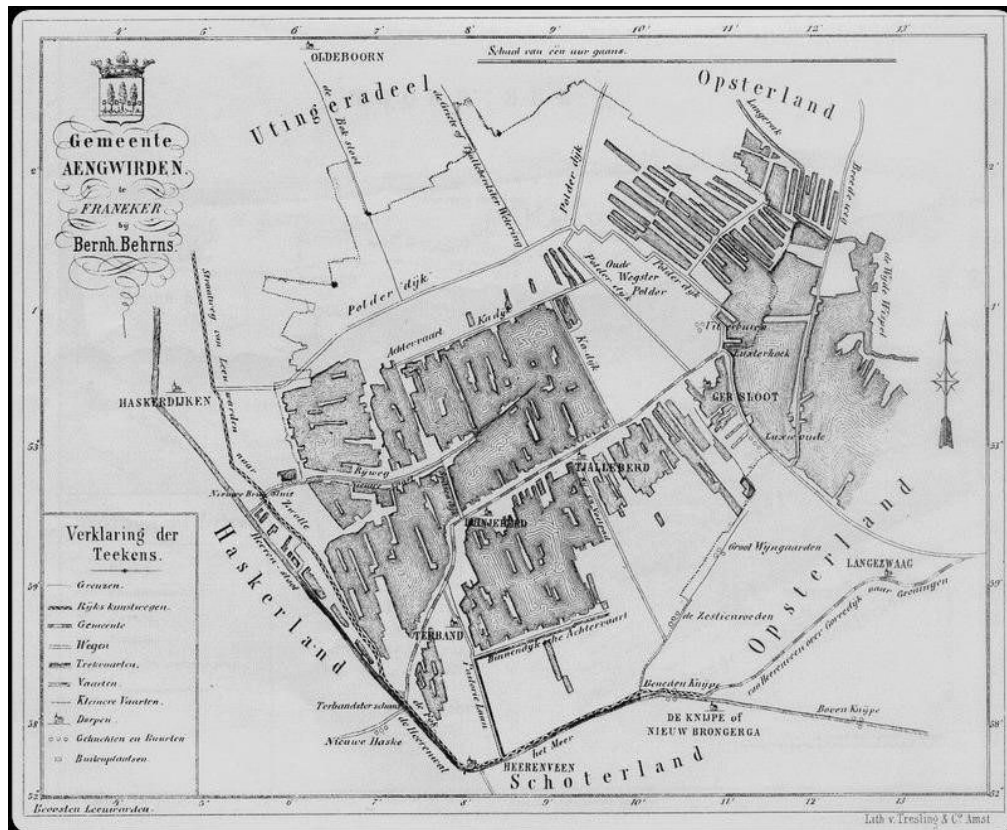
De streek wordt vanouds voornamelijk bewoond door vaste en losse arbeiders, in mindere mate door ambachtslieden en neringdoenden en een gering aantal handelaren, boeren en renteniers. De arbeiders in het gebied werken in de 19e eeuw in de veenderijen, op de boerenbedrijven en op de zuivelfabriek. Het veengebied kent in die tijd nog grote sociale verschillen. Veel seizoenwerkers worstelen regelmatig met werkeloosheid en armoede, waardoor het socialisme in deze streek al vroeg wortel schiet.

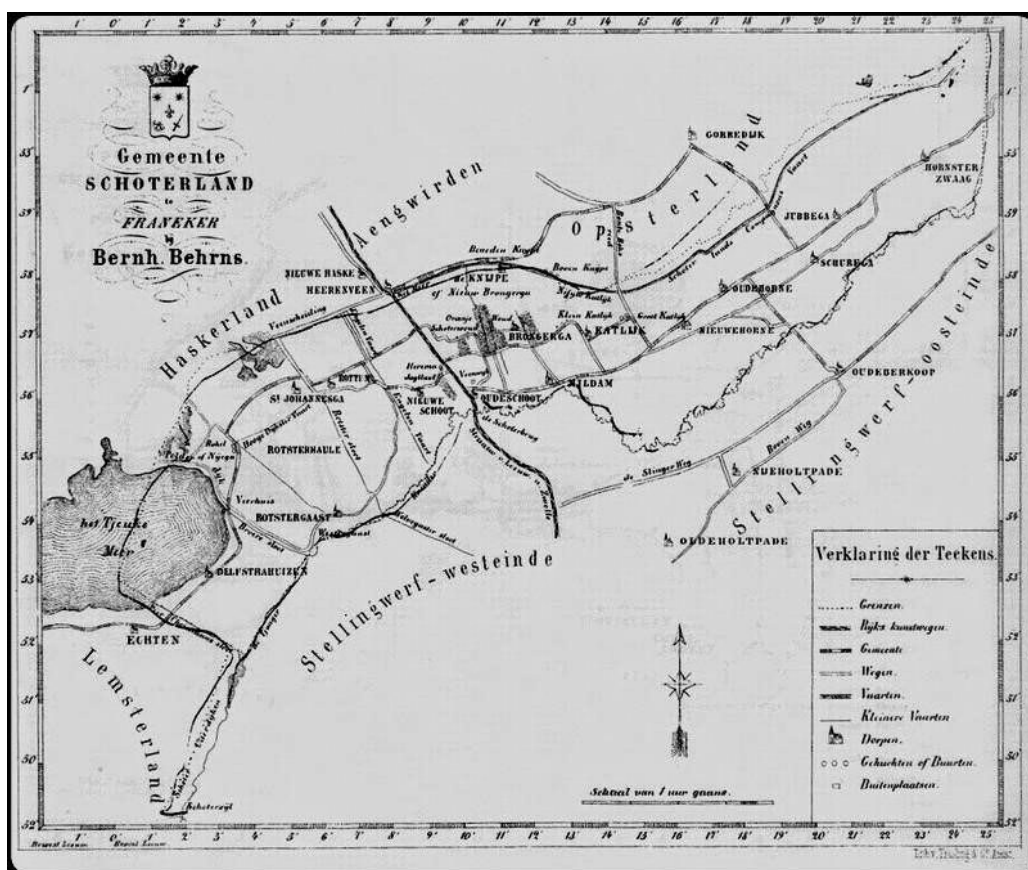
Koos Schuur dicht over de mensen en hun harde bestaan in de veenontginningsgebieden:

Novemberland

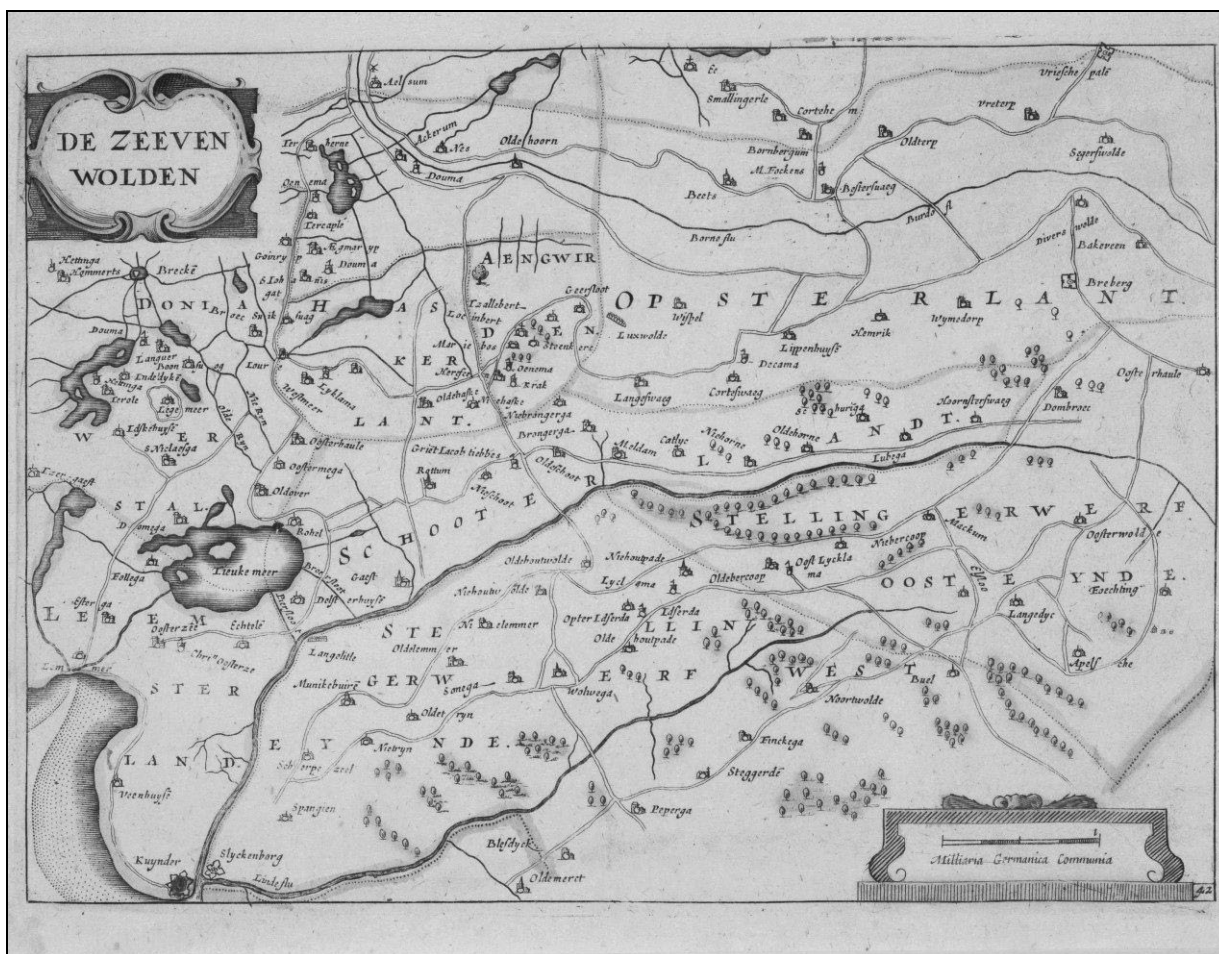
*'Al wie hier samenkwam uit verre streken,
het land ontgon en zich een woonplaats schiep,
was elders uitgestoten, uitgeweken,
en droeg het hart in haat, tien turven diep.'*

Op deze kaart van de gemeente Engwirden uit 1832 is goed te zien hoe de afgraving van het hoogveen heeft geleid tot de vorming van uitgestrekte ondiepe veenplassen. Door inpoldering ontstaan in later jaren de nog steeds bestaande weidegronden.

Kaart van de gemeente Schoterland in 1832

Reitze is vijf jaar oud als zijn grootvader Hendrik Hofman overlijdt en als hij zes jaar oud is overlijdt ook zijn grootmoeder Jeltje Bosscha, dus hij heeft zijn grootouders van moederszijde maar heel korte tijd bewust gekend.

Van vaderszijde heeft Reitze zijn grootmoeder Janke van Giffen-Attema nooit gekend; zij overlijdt immers al vijf jaar voor zijn geboorte. Maar Reitze krijgt als kind wel alle kans om zijn grootvader Jan van Giffen te leren kennen, de gepensioneerde apotheker en chemist uit Steenwijk. Grootvader Jan woont in een aanpalende woning op het erf van David en Aaltje. Reitzes ouders verzorgen grootvader Jan gedurende de laatste jaren van zijn leven, tot hij op 14 februari 1874 overlijdt, 81 jaar oud. Zijn nalatenschap bestaat uit het eigendom van een stukje bouwland in Steenwijk, dat hij in twee gelijke delen vermaakt aan zijn zoon David Flud en aan zijn kleinzoon Andries Jentink.

Ook van een andere kant in de familie Van Giffen is er in dat jaar een ontwikkeling, die aan vader David een nalatenschap oplevert. Zijn tante Anna Elisabeth van Giffen uit Wolvega, die gehuwd is met de genie-officier Sent Foppe Klijsma, wordt dan namelijk weduwe. Deze oom Sent Foppe gaat in 1853 met pensioen met de rang van kolonel. Hij vestigt zich dan met zijn vrouw Anna van Giffen bij zijn geboorteplaats Wolvega op de 'Lycklama-Stins', een niet meer bestaand buitenhuis aan de huidige Lycklamaweg (zie apart kader). Als deze oom Sent Foppe Klijsma op 4 Maart 1874 overlijdt en tante Anna van Giffen verhuist komt huize 'Lycklamastins' vrij. David Flud probeert geruime tijd om het comfortabele buitenhuis te verhuren, maar dat wil niet vlotten. Als David in 1876 bij Koninklijk Besluit wordt benoemd tot notaris op het voormalige kantoor van zijn oom Ate Attema besluit hij om de 'Lycklamastins' zelf te gaan bewonen. Het gezin van David en Aaltje verhuist op 3 maart 1876

vanuit de woning in Het Meer (gemeente AEngwirden) eerst naar de boerderijwoning nummer 25a naast de 'Lycklama stins' te Wolvega. Als tante Anna van Giffen in 1880 overlijdt verhuist het gezin naar de hoofdwoning nummer 25, de eigenlijke 'Lycklama stins'. Dankzij het geërfde vermogen van notaris Ate Attema is David Flud inmiddels zeer kapitaalkrachtig geworden en hij weet dat bezit ook voortdurend verder uit te breiden. In 1894 staat zijn naam vermeld op een lijst van 223 hoogstaangeslagen inwoners voor de Rijks directe belastingen in Friesland.

Het ontbreekt de kinderen Van Giffen aan niets nadat ze in 1876 op de 'Lycklamastins' komen wonen, hoewel dat feitelijk alleen geldt voor Charlette (13), Jeannette (11) en Ate (6), aangezien de drie oudste jongens niet naar Wolvega meeverhuizen.

Oudste zoon Jan van Giffen (20) is dan al op zijn zestiende jaar in 1873 verhuisd naar een internaat bij Valberg in de Betuwe, waar hij in Zetten het eerste Christelijk Gymnasium van ds. Van Lingen bezoekt, waarna hij een studie Rechten begint. Na het voltooien van zijn studie werkt hij als advocaat-procureur en kantonrechter-plaatsvervanger in Heerenveen en woont hij in het vroegere ouderlijk huis, nu Het Meer nummer 193. In 1906 wordt hij kantonrechter-plaatsvervanger in Zwolle, waar hij met zijn gezin gaat wonen in huize 'Berkenhove' in Zwollerkerspel. In 1910 verhuist hij naar Elst in de Betuwe, waar hij kantonrechter wordt en waar hij in Lent huize 'Vahali' bewoont.

Tweede zoon Reitze geeft al jong te kennen dat hij predikant wil worden en ook hij is op zijn zestiende, in maart 1875, verhuisd vanuit het ouderlijk huis in Het Meer om het Christelijk gymnasium in Zetten te volgen. Reitze heeft dan ook niet meer permanent bij zijn ouders op de 'Lycklamastins' gewoond. Het Gymnasium met zijn klassieke talen is een noodzakelijk opleiding voor de studie Theologie. In 1876 worden in de nieuwe Wet op het Hooger Onderwijs hogere eisen dan voorheen gesteld aan het gymnasiumdiploma. Reitze maakt het Gymnasium in Zetten niet af en bezoekt eerst twee jaar lang de Latijnsche School in Dokkum en tenslotte het Christelijk gymnasium in Doetinchem van ds. Van Dijk, voordat hij 1881 in Utrecht aan zijn studie Theologie kan beginnen.

Derde zoon Hendrik blijft eerst nog tot 1879 in het ouderlijk huis Het Meer 193 wonen, waarna hij naar Tiel verhuist om eveneens het Christelijk gymnasium in Zetten te volgen. Hij voltooit daarna een Rechtenstudie in Leiden en wordt advocaat en notaris. Uit een relatie met de Leidse schooljuffrouw Catharina van der Ben wordt in 1896 een zoon Hendrik Jan Anthonius geboren, die in 1914 door Hendrik wordt geëcht. In 1905 emigreert Hendrik naar de Verenigde Staten, waar hij in Iowa huwt met Addie E. Warner.

Jongste zoon Ate krijgt eveneens de gelegenheid om een Rechtenstudie te volgen; hij bezoekt van 29 september 1884 tot en met 1886 het Christelijk gymnasium van ds. Van Dijk in Doetinchem. Hij verblijft dan als 'Dijkiaan' op de kostschool, het internaat 'Ruimzicht' in Doetinchem en komt later tot 19 september 1890 in de kost bij het gezin van Herman en Cornelia Nijman in de binnenstad van Doetinchem in de toenmalige 'huizing nr. B20', waarna hij wordt uitgeschreven naar Zoeterwoude in verband met zijn rechtenstudie in Leiden, waar hij zal promoveren op het proefschrift *'Eenige opmerkingen over het wettelijk Erfdeel'*.

Daarna specialiseert hij zich op de studie voor het notariaat. Na voltooiing van deze studie vindt hij een eerste werkkring als kandidaat-notaris bij het notariskantoor De Meijer in Velp, om zich vervolgens in 1896 in Wolvega te vestigen als kandidaat-notaris en advocaat en procureur. In 1903 werd hij benoemd tot notaris in Leeuwarden en verplaatste hij zijn advocatenpraktijk eveneens naar deze stad. In 1922 besluit hij om van zijn geërfde kapitaal te gaan rentenieren en verhuist hij met zijn gezin naar Velp.

Op 8 april 1890 overlijdt Reitzes moeder Aaltje Hofman en aangezien Aaltje en David in gemeenschap van goederen zijn getrouwd vindt er een boedelscheiding plaats om het erfdeel van David en de zes kinderen Jan, Reitze, Hendrik, Charlette, Jeanette en Ate vast te stellen.

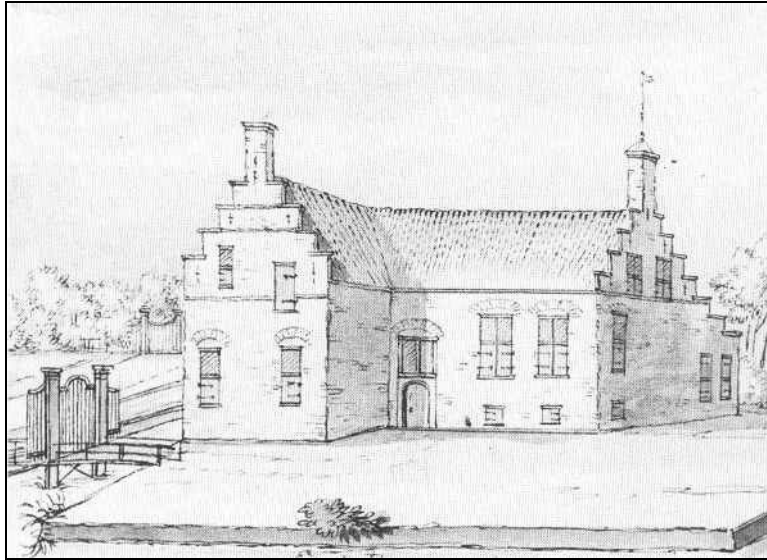
De boedel van David en Aaltje betreft een veelheid aan roerend goed, diverse leningen en beleningen, aandelen, obligaties, maar ook veel onroerend goed, zoals huizen, boerderijen en honderden hectaren grond in Steenwijk, Nijehaske, Wolvega, Sonnega, Nijetrijne, Het Meer, Eesveen, Steenwijkerwold, Heerenveen, Blesdijke, Rotstergaast, Langezwaag en Noorwolde. De scheiding en aanbedeling van deze boedel vinden hun beslag als notaris jhr. Coert Lambertus Beijma thoe Kingma op 17 januari 1891 in Munnekeburen in acte nr. 61 het één en ander vastlegt en door alle betrokkenen laat ondertekenen. Dochter Jeanette van Giffen wordt bij deze gelegenheid vertegenwoordigd door haar echtgenoot Willem Sepp en de belangen van minderjarige zoon Ate worden behartigd door kantonrechter Marcus Marcuszn. van Heloma en de notarisklerk Wiebe van Riezen. (vervolg op pagina 24.)

De acte van boedelscheiding is een uniek document te noemen, omdat de handtekeningen van zowel David Flud als vier van zijn kinderen erop zijn vastgelegd:

Juist op het moment dat Reitze zijn loopbaan als predikant zal beginnen ontvangt hij als kinderlijk erfdeel een kapitaal van fl. 20.000, = aan bezit, zowel in contanten als in onroerend goed. Anno 2016 vertegenwoordigt dit een waarde van circa € 250.000, =.

Als op 16 mei 1900 ook vader David Flud van Giffen overlijdt, verkopen de erven Van Giffen huize 'Lycklamastins' nog in juli van datzelfde jaar. Het buitentje wordt uit de hand overgedaan aan de Rooms Katholieke parochie van Wolvega, waarvan de kerk schuin aan de overzijde van de weg is gelegen. Het pand blijft nog jarenlang als pastoorswoning in gebruik, maar in 1933 laat het kerkbestuur het afbreken om er het St. Franciscusgesticht te kunnen bouwen, een RK bejaarden- en verpleegtehuis, dat de naam 'Huize Lycklama' krijgt. In 1989 wordt in de nabijheid een vervangend bejaardenhuis 'Lycklama stins' gebouwd en wordt het complex uit 1934 verbouwd tot het huidige wooncentrum 'Het Vierkant'.

De Lycklamastins in Wolvega

De eerste Lycklamastins van 1620 tot 1736.

Rinco van Lycklama, de grietman van Stellingwerf-Westeinde, laat in 1620 de eerste Lycklamastins bouwen op een omgracht terrein ten oosten van Wolvega. Het gebouw met een L-vormige plattegrond bestaat uit twee haaks op elkaar staande vleugels van slechts één bouwlaag. In elk geval heeft één vleugel een onderkeldering en beide vleugels zijn voorzien van zadeldaken en trapgevels. Het huis heeft hele en halve kruisvensters met luiken en glas-in-lood en een eenvoudige ingangspartij. De Stins maakt een sobere indruk en is niet te vergelijken met de states die elders in Friesland in die periode worden gebouwd of verbouwd. In 1736 verkeert het in een vervallen toestand en wordt het voor afbraak verkocht.

In 1805 laat mr. Meinardus Siderius op dezelfde locatie het tweede huis Lycklamastins bouwen met twee bouwlagen en hij bewoont dit riant buitenhuis tot zijn overlijden in 1832, waarna het door notaris Ate Attema in publieke veiling wordt verkocht.

De Notaris A. R. ATTEMA, te Wolvega, zal, op Woensdag den 30 Januarij 1833, des namiddags ten 3 ure, ten huize van den Kastelein *A. Blinma*, aldaar, bij de voorloopige toewijzing, aan de meestbiedenden, bij strijk- en verhooggeld, presenteren te verkoopen:

1. Zekere aangename en welgelegene BUITENPLAATS, met voor weinige jaren daarop gebouwde HUIZING, TUINEN, WANDELBOSCH, LANEN met opgaande Linde-, Eiken- en Beuken Boomen; staande en gelegen onder Wolvega, een weinig ten Oosten de Gebuurte, van ouds *Lycklama Stins*; bewoond en gebruikt geweest door den eigenaar derzelve wijlen den Heer Mr. *M. Siderius*; voorts de daarbij staande BOERENHUIZING en SCHUUR, en achtergelegen WEIDLANDEN en BOSSCHEN, groot volgens kadastrale meting 22 bunder 33 v. roede en 7 v. el, zich in eene massa uitstreckende ten Zuiden, met den Heerenweg, tot ten Noorden over den Straatweg in de waterloop de Scheene; en zulks in 10 perceelen, en vervolgens bij cumulatie.
2. Een BOSCH en GROND in no. 30, van ouds onder Wolvega, aan de Scheene, groot als boven, twee bunder 40 v. el.

OUDE BLESBRUG.

Van 1853 tot 1880 wordt het bewoond door de familie Klijnsma-van Giffen en vanaf 1880 tot 1900 door het gezin van David Flud van Giffen en Aaltje Hofman.

Huize 'Lycklamastins' omstreeks 1880.

Gymnasiast in Zetten, Dokkum en Doetinchem

In de periode dat Reitze in Het Meer de Lagere School bezoekt worden in het naburige Heerenveen in 1865 de eerste pogingen ondernomen om een Rijks HBS (Hogere Burger School) van de grond te krijgen. In 1867 wordt tot aankoop van de grond aan de straatweg op de Fok overgegaan en in 1870 wordt de driejarige HBS gesticht. Als Reitze in september 1871 op de HBS Heerenveen begint bestaat dit instituut dus nog maar een jaar.

Er is geen klassiefoto van Reitze bekend, maar in 1871 wordt wel de 2e klas van Reitzes oudste broer Jan van Giffen op de gevoelige plaat vastgelegd. Hij staat hier tweede van rechts in de middelste rij. (Bron: Tresoar, Leeuwarden).

Zoals eerder beschreven geeft Reitze al jong te kennen dat hij predikant wil worden en daarvoor is een gymnasiumopleiding met de klassieke talen onontbeerlijk.

Nu bestaan er in Reitzes tijd vanuit Heerenveen meerdere mogelijkheden om dicht in de buurt een Latijnsche School te bezoeken, zoals in Joure, Vollenhove, Dokkum, Leeuwarden, of iets verder weg in Zwolle, Groningen, Sneek of Deventer. Maar in alle gevallen moet hij dan onherroepelijk 'in de kost', omdat er in die tijd nu eenmaal nog geen fijnmazig netwerk van openbaar vervoer bestaat.

Omdat Reitzes ouders het belangrijk vinden dat hun zoons een degelijke christelijke opvoeding en opleiding genieten en omdat ze daartoe inmiddels kapitaalkrchtig genoeg zijn sturen ze al hun zoons naar een Christelijk internaat. De oudste drie zoons Jan, Reitze en Hendrik gaan ieder, na het bezoeken van de 3-jarige Rijks-HBS in Heerenveen, op hun zestiende naar het internaat in Zetten om daar het eerste Christelijk gymnasium te bezoeken.

Dat instituut is in 1864 opgericht door de plaatselijke hervormde predikant ds. F.P.L.C. van Lingen (1832-1913), in samenwerking met ds. Ottho Gerhard Heldring, die in Zetten de normaalschool voor onderwijzeressen sticht. In 1865 is aan dat gymnasium een christelijk internaat toegevoegd, gelegen tussen Zetten en Herveld.

(Heldring en Van Lingen waren, net als hun tijdgenoten Bilderdijk, Groen van Prinsterer, DaCosta en Pierson, mannen van het Réveil. Deze religieuze opwekkingsbeweging beoogde een herleving van het religieuze gevoel in meer piëtistische geest en liep min of meer parallel met de stijlperiode van de Romantiek. In Nederland kreeg deze beweging een eigen orthodox-protestantse vorm van verzet tegen de vrijzinnigheid in de Nederlands Hervormde kerk. De nadruk bij het Réveil lag op de praktische beleving van de eigen vroomheid, op de harmonie van dogma en gevoel en op een afkeer van het rationalisme van de Verlichting, zonder dit overigens te verketteren. Later, vanaf 1845, verbreedde de beweging zich, waarbij de nadruk kwam te liggen op maatschappelijke bewogenheid: armenzorg, strijd tegen alcoholisme, hulp aan verwaarloosde jeugd, prostituees en zwakzinnigen. (zie de bijlage II voor meer gedetailleerde informatie).

In het gedenkboek van het Christelijk Gymnasium Zetten staat vermeld dat oudste zoon Jan van Giffen in augustus 1873 in het internaat wordt ingeschreven en dat hij in juni 1876 zijn examen aflegt. Ook derde zoon Hendrik van Giffen bezoekt het instituut met goed gevolg in de periode van 1876 tot 1879. Maar tweede zoon Reitze wordt weliswaar formeel in maart 1875 vanuit Luinjeberd (gemeente Ængwirden) uitgeschreven naar de gemeente Valburg in de Betuwe, maar hij staat niet als gymnasiast of 'internist' in het gedenkboek vermeld. Het is niet meer na te gaan hoe lang hij gedurende dat cursusjaar op het gymnasium heeft gezeten en of hij wellicht particulier in de kost is geweest.

Reitze als gymnasiast circa 1875.

Uitgerekend in die periode wordt de Wet op het hoger onderwijs van kracht, die duidelijke en hoge eisen stelt aan het 6-jarige gymnasiumdiploma, dat benodigd is voor een opleiding aan de universiteit. Bij wet van 28 april 1876 tot regeling van het hoger onderwijs worden overal in Nederland de aloude Latijnse scholen opgeheven en moet er aan strikte voorwaarden worden voldaan voor een volwaardig gymnasiumdiploma met 6-jarige opleiding. Niet elke

Latijnsche School kon aan deze eisen voldoen, zodat er kort na 1876 behalve volwaardige gymnasia ook nog zogenoemde pro-gymnasia bestaan, met een 4- of 5-jarige opleiding. Het lijkt er op dat Reitze als 17-jarige adolescent in 1876 een periode van keuzetwijfel doormaakt. Mogelijk veroorzaakt door persoonlijke omstandigheden, omdat het hem duidelijk wordt dat hij met zijn aanleg, capaciteiten en verwachtingen totaal niet geschikt blijkt te zijn voor de strenge tucht op een internaat. Maar zijn twijfel kan in Zetten ook zijn veroorzaakt doordat hij als gymnasiast zijn leermeester ds. Van Lingen totaal nog niet kan volgen in de felheid van diens orthodoxe kerkelijk standpunt. Juist in die periode heerst er namelijk binnen de leiding van de Hervormde kerk een toenemende scheiding van geesten tussen vrijzinnigheid en orthodoxie. Ds. Van Lingen, die in zijn geloofsleven een radicale wending doormaakt richting de gereformeerde orthodoxie, wil een orthodox kerkherstel bereiken door een nieuwe generatie van predikanten op te leiden, die het Woord op rechtzinnige wijze zal bedienen. Ds. Van Lingen zal zich dan ook na deze periode van strijd voor kerkherstel (van 1870 tot 1886) aansluiten bij de Doleantiebeweging van Abraham Kuyper. Zijn gymnasiasten, die in de eerste tijd nog naar Utrecht trekken voor hun theologische studie, stromen na 1880 steeds vaker door naar Kuypers Vrije Universiteit. Ds. Van Lingen wordt uit de Hervormde Kerk gezet, waarna hij vanaf 27 september 1887 in de eetzaal van het internaat in Zetten voor een kleine groep dolerend gereformeerden zijn prediking voortzet.

Hoe het ook geweest zij, na het afhaken in Zetten vinden we Reitzes spoor in de annalen terug als hij zich in 1877 laat inschrijven op de Latijnsche School in Dokkum. Het instituut telt dan circa 25 leerlingen en verkeert in de laatste jaren van haar bestaan. Reitze volgt hier nog een paar jaar de lessen, tot aan de opheffing eind 1879. Als de 19-jarige Reitze in maart 1879 wordt gekeurd voor militaire dienst (waarbij hij overigens wordt vrijgesteld wegens broederdienst), geeft hij aan de keuringsarts te kennen dat hij als woonplaats heeft: 'Dokkum in Friesland' en als beroep: 'gymnasiast'. Wonderlijk genoeg valt zijn naam echter niet te achterhalen in het bevolkingsregister van Dokkum, terwijl hij voor zover bekend ook geen familie heeft, die in die stad of in de directe omgeving woont. Dagelijks pendelen vanuit de 'Lyclama Stins' in Wolvega naar Dokkum lijkt onwaarschijnlijk, want dat is in die jaren bepaald nog geen sinecure. Van Wolvega tot Leeuwarden kan Reitze in die periode weliswaar al gebruik maken van de nieuw aangelegde Staatsspoorweg, maar voor het verdere vervoer van Leeuwarden naar Dokkum bestaat in die tijd nog geen tram of fiets. Het blijft dus onduidelijk of hij in de buurt van Dokkum bij kennissen in de kost gaat of dat hij gebruik maakt van de benenwagen of een buurtverbinding om de lessen in Dokkum te kunnen volgen.

In de bestuursverslagen van de Latijnsche School in Dokkum staat het volgende over Reitze vermeld:

In augustus 1877 wordt de leerling Van Giffen vermeld als één van de vier leerlingen in de vierde Klasse, terwijl hij een jaar later bevorderd blijkt te zijn tot de vijfde Klasse.

Vergadering 19 December 1878:

De leerling Van Giffen zal, na de Kerstvacantie, herexamen moeten doen voor de vakken Latijn, Geschiedenis en Wiskunde.

Vergadering 23 Januari 1879:

Den vergadering is belegd tot het afnemen van het her-examen van den leerling Van Giffen in het Latijn, Geschiedenis en Wiskunde. Het herexamen werd nu afgenomen in den wiskunde maar Van Giffen verklaart sedert het vorige examen daaraan niets gedaan te hebben en het herexamen dus tot geene resultaten gaan kunnen leiden. Het examen in Latijn en

Geschiedenis maakt zulk een treurige indruk dat Curatoren besloten Van Giffen te laten in de eerste afdeling der Vde Klasse, zodat hij met de grote vakantie dit kan verbeteren en dan het overgangsexamen doet. De Heer De Vries is intusschen ter vergadering gekomen en deelt aan Van Giffen het judicium van Curatoren mede.

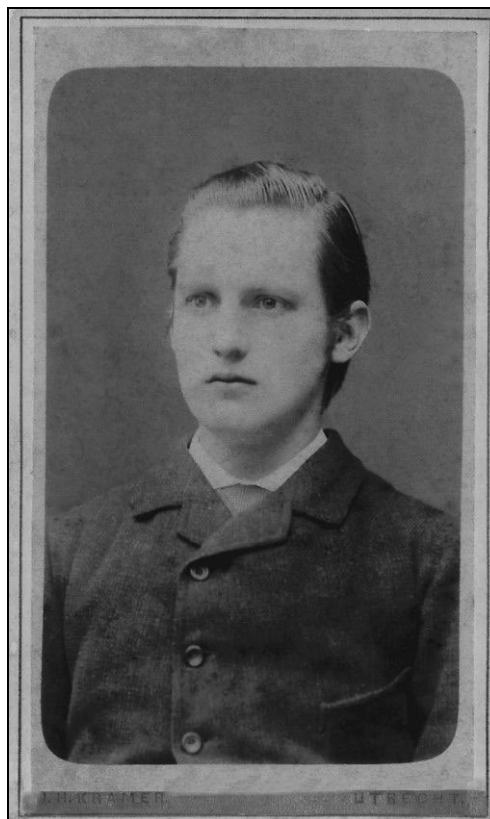
Vergadering 26 Juni 1879:

Het examen heeft tot reultaat dat de tweede leerling der 5e Klasse Van Giffen blijft in de eerste afdeeling der 5de Klasse waarin hij al voor het winterexamen gebleven was.

Vergadering 26 Augustus 1879:

De leerling Van Giffen kan niet tot de academische lessen worden bevorderd.

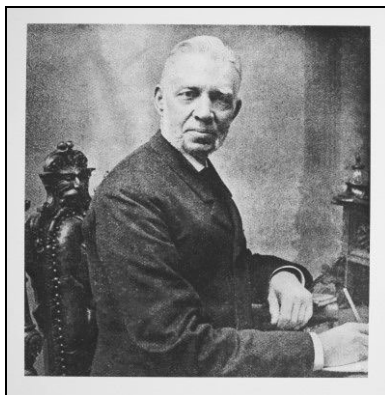
Als Reitze na het opheffen van de Latijnsche School in Dokkum in 1879 niet over het vereiste 6-jarige Gymnasiumdiploma blijkt te beschikken krijgt hij een laatste kans in Doetinchem. Daar heeft een jaar eerder een Christelijke gymnasium zijn deuren geopend, als voortzetting van de aloude Latijnsche School. In 1869 is er in Doetinchem door ds. Van Dijk een speciaal christelijk internaat 'Ruimzicht' opgericht voor jongens die later in Utrecht theologie willen gaan studeren, maar Reitze staat niet vermeld in het stamboek van 'Ruimzicht'.

Reitze van Giffen omstreeks 1880.

De 20-jarige Reitze past niet meer in de leeftijdsgroep van 16-jarigen en zijn rector François van Capelle (1822-1889) neemt hem in de kost in zijn huis aan de Kapoeniestraat in Doetinchem. Blijkbaar voldoet deze opleiding in Doetinchem goed voor Reitze en is deze ook naar de zin van vader David Flud, want Reitzes jongste broer Ate zal later, in de cursusjaren 1884 t/m 1890 eveneens het Christelijke gymnasium aan de Van Nispenstraat te bezoeken, de eerste twee jaar als Dijkiaan op het internaat 'Ruimzicht', later als kostganger inwonend bij de familie Nijman in de stad Doetinchem. (vervolg op pagina 30.)

Het Christelijk Gymnasium en internaat 'Ruimzicht' in Doetinchem

Dominee Jan van Dijk Mzn. (1830-1909).

De Friese boer en koopman Jan van Dijk Melleszoon uit het Friese plaatsje Tzum keert zich van de vrijzinnigheid in de Hervormde kerk af, onder invloed van het bewegingen van het Friesche Réveil en van de Afscheiding van 1834 (zie hiervoor ook bijlage II van dit boek). Hij studeert in zijn vrije tijd theologie en wordt in 1862 toegelaten tot de bediening van het Evangelie. Zijn eerste standplaats in de Christelijke Afscheiden Kerk is Doetinchem, een dromerig landelijk stadje met 3500 inwoners, waar de gemeente bestaat uit dertien gezinnen met een klein kerkzaaltje. Die overzichtelijke situatie geeft aan Ds. Van Dijk voldoende gelegenheid om te evangeliseren, overal in de Achterhoek. Hij is bezorgd over de veel te vrijzinnige prediking in de Hervormde kerk en over de verwaarlozing van veel kerkgemeenten vanwege het toenmalige predikantentekort. In 1867 houdt hij in Amsterdam op de vergadering van de Evangelische Alliantie (een negentiende-eeuwse voorloper van de oecumenische beweging) een betoog om ook minder bemiddelde jonge mannen, die predikant willen worden, in een internaat samen te brengen en hun studie financieel te bekostigen. De aldus op orthodoxe wijze gevormde predikanten zouden de Hervormde kerk dan van binnenuit moeten 'zuiveren' van de vrijzinnigheid. In 1863 begint hij met gedrevenheid aan zijn missie om christelijke scholen in de Achterhoek op te richten. In die jaren zijn ook de predikant dr. Abraham Kuyper en de antirevolutionaire politicus Groen van Prinsterer op landelijk niveau politiek actief om het bijzonder christelijk onderwijs gelijkberechtigd te krijgen aan het openbaar onderwijs.

Even buiten Doetinchem koopt hij het landhuis 'Ruimzicht', om het vervolgens te verbouwen tot een Christelijke jongensinternaat 'Ruimzicht', dat in 1868 van start gaat. Er vinden ook minder bemiddelde jongens onderdak, of jongens wier ouders in Indië verblijven.

Internaat 'Ruimzicht'.

Maar Van Dijk heeft vanuit zijn eigen ondervinding ook de behoefte om aan begaafde pattelandsjongens een kans te bieden om dominee, leraar, arts of advocaat te worden. Hij geeft ze, soms voorzien van een beurs, de kans om naar Doetinchem te komen en daar het categoriaal gymnasium te doorlopen. De jongens worden dan gehuisvest in het internaat, dat functioneert als een soort 'jongensstad', een tehuis met jongens-zelfbestuur. Twee jongens hebben daarbij als 'directeur' de leiding van het internaat, terwijl een ouder inwonend echtpaar voor de huishouding zorgt. Maar op afstand houdt dominee Van Dijk alles wel degelijk onder controle en wie hem niet gehoorzaamt, wordt letterlijk de laan van 'Ruimzicht' uitgestuurd.

Dominee Van Dijk gaat eerst in de Achterhoek op pad om geld bij elkaar te krijgen, maar als dat niet voldoende oplevert, gaat hij het hele land door om bij belangrijke mensen om financiële steun te vragen. En dat lukt wonderwel, want in 1865 kan de eerste christelijke school in de Achterhoek zijn deuren openen. In het eerste jaar schrijven zich 75 leerlingen in en na twee jaar al 200 leerlingen. Christelijke scholen volgen onder meer in Zelhem en Halle. Vervolgens richt ds. Van Dijk in 1867 de Vereniging voor Inwendige Zending op. Hij schrijft 120 christelijke jongelingenverenigingen in Nederland aan met het verzoek om elk één lid te bewegen om met financiële steun van Van Dijk voor predikant te gaan studeren. Ook vraagt hij aan sympathiserende predikanten om in arme gezinnen uit te zien naar intelligente jongens in de leeftijd van 13 tot 16 jaar, die geschikt lijken voor het predikantschap. Deze jongens kunnen dan in Doetinchem op school gaan terwijl zij in het internaat toezicht op huiswerk en godsdienstige vorming krijgen. Via het staatsexamen worden ze dan klaargestoomd voor de theologische studie aan de universiteit te Utrecht. Van Dijk is een wilskrachtige doorzetter en hij beschikt daarnaast over zakelijk inzicht. Hij weet geld in te zamelen voor de aankoop van grond in Doetinchem, waarop door ds. Van Dijk onder meer een kapel met pastorie en een Gymnasium worden gebouwd.

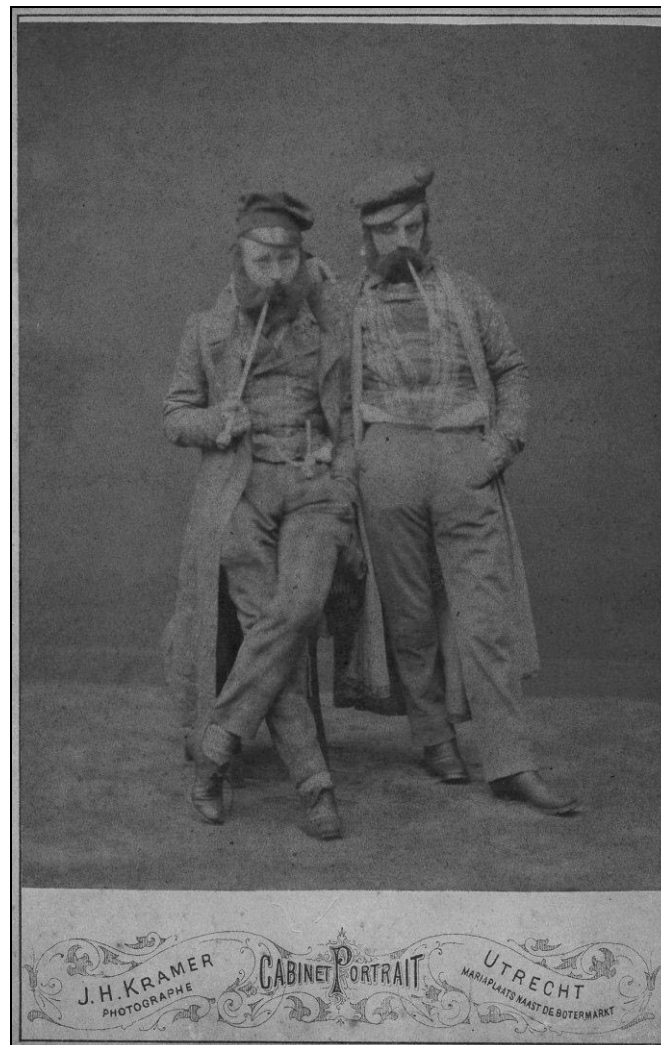
Gymnasium aan de Van Nispenstraat in Doetinchem.

Dat Gymnasium is in 1877 de voortzetting van de oude Latijnsche School in Doetinchem, een instituut dat al sinds 1600 bestaat in de vorm van een lokaaltje boven het voorportaal van de Catharinakerk aan de Markt (nu Simonsplein), waar jaarlijks zo'n vijf tot vijftien leerlingen worden opgeleid voor de universiteit. Bij de omzetting van de Latijnse school tot een pro-gymnasium was er voldoende geld beschikbaar om een eigen schoolgebouw te laten zetten of aan te kopen. In 1877 besloten de Christelijke Philantropische Inrichtingen om voor f. 20.000 een schoolgebouw met woonhuis en tuin, gelegen aan de Hofstraat (sinds 1880 Burg. van Nispenstraat) aan te kopen van de Nederlandsche Hervormde Zendingsgemeente. In 1878 gaan de deuren open voor de leerlingen, eerst nog als pro-gymnasium, maar vanaf 1 december 1879 als een volwaardig 6-jarig Gymnasium. Veel van de jongens gaan na het voltooien van het Gymnasium aan de Van Nispenstraat theologie studeren aan de Rijksuniversiteit Utrecht.

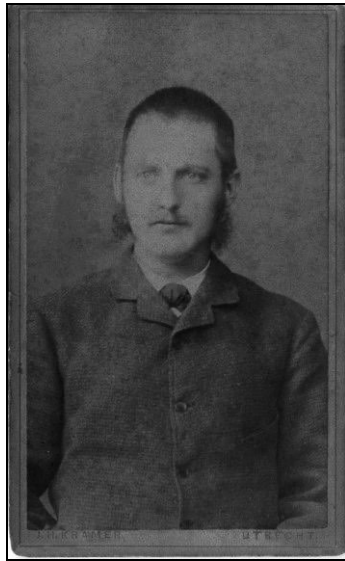
Student in Utrecht

Als een logisch vervolg op zijn gymnasiumtijd in Dokkum en Doetinchem begint Reitze in Utrecht aan zijn studie theologie. Op 26 november 1881 wordt hij ingeschreven in het Album Studiosorum van de Universiteit. Als zoon van bemiddelde ouders kan Reitze zich redelijk handhaven in het nogal luxe studentenleven, dat toentertijd over het algemeen was voorbehouden aan jongens van welgestelde en liberale ouders. Volgens de overlevering beschikt Reitze in Utrecht over een oppasser, een eigen appartement en een hond.

Reitze is echter ook een jongen van het platteland. Tijdens zijn jeugd in de kleine dorpsgemeenschap van Het Meer en ook in zijn latere HBS-jaren in Heerenveen en gymnasiumjaren in Dokkum en Doetinchem zal hij vermoedelijk niet veel in contact zijn geweest met meisjes van zijn eigen leeftijd, niveau en belangstelling. Over Reitzes contact met meisjes en medestudenten tijdens zijn studentenjaren is amper iets bekend, maar waarschijnlijk is hij vanuit zijn plattelandsachtergrond op sociaal gebied ietwat bescheiden en eenzellig geweest in zijn optreden. Het lijkt niet aannemelijk dat hij als een zelfverzekerde en uitbundige student intensief deel heeft gehad aan het studentenleven in de grote drukke stad, hoewel de onderstaande foto toch laat zien dat er wel ruimte was voor studentikoos vermaak:

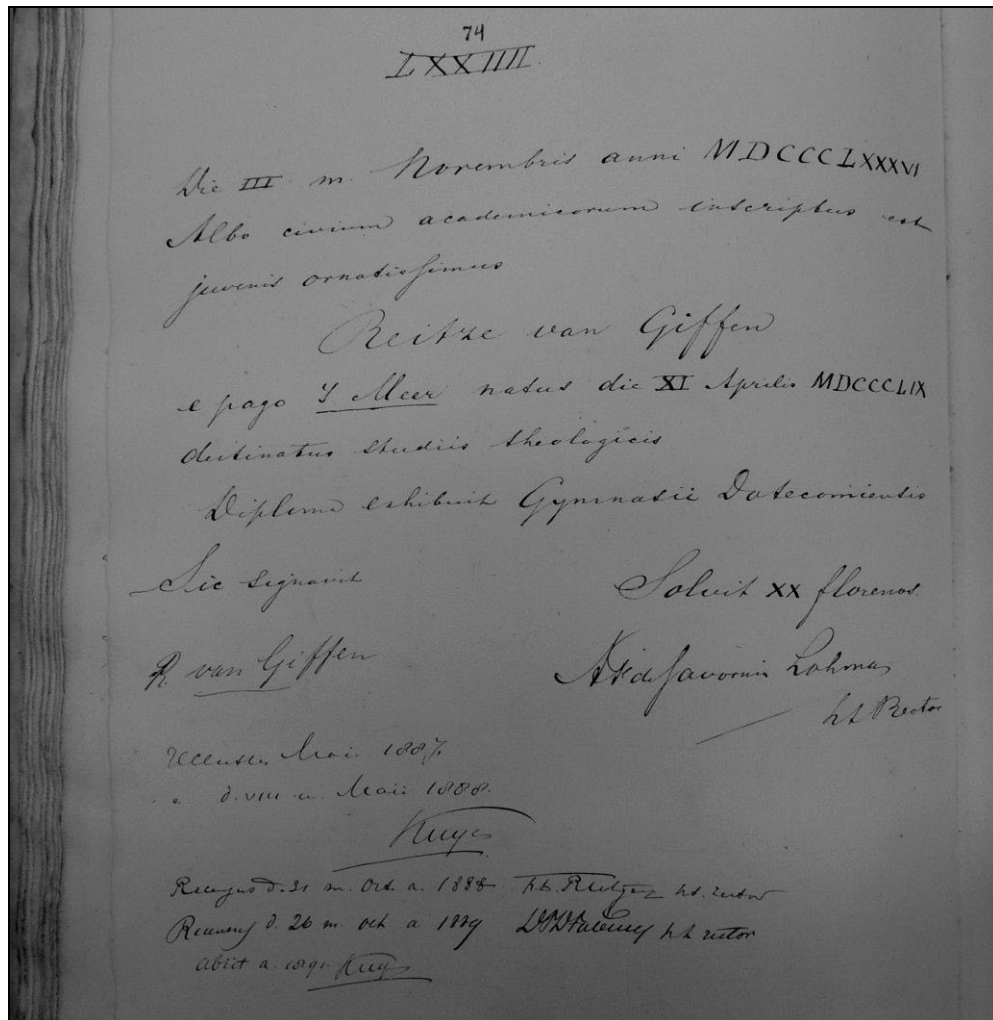
Dit schurkenportret werd omstreeks 1885 gemaakt in het photographisch atelier van de Utrechtse fotochemist Johannes Hendrikus Kramer. Rechts staat Reitze; de jongeman links is vermoedelijk medestudent Dijk, vader van de latere ds. J.J. Dijk van Leiderdorp, door wie deze foto weer in het bezit van de familie Van Giffen is gekomen.

Reitze omstreeks 1885.

Hij nadert in 1886 de voltooiing van zijn studie als er landelijk binnen de Nederlandsch Hervormde kerk beroering ontstaat als gevolg van de Doleantie, een orthodoxe hervormingsbeweging die zich richt tegen de toenemende vrijzinnigheid in de kerk. Voor een beter inzicht in deze kerkstrijd staat in bijlage II van dit boek een stukje protestantse kerkgeschiedenis weergegeven, met daarin een uitvoeriger beschrijving van de Reformatie, Afscheiding, Doleantie en het ontstaan van de Gereformeerde kerk. De orthodoxe gelovigen onder aanvoering van dr. Abraham Kuiper, noemen zich Dolerend (Latijn voor klagend) omdat zij zich openlijk beklagen over de vrijzinnige leer binnen de Hervormde kerk. Zij worden daarop door het kerkbestuur als lid geroyeerd en daarmee tevens onterfd van hun aandeel in de kerkelijke goederen. Onder leiding van Kuiper wordt op 16 december 1886 officieel de "Nederduitsch Gereformeerde Kerk (dolerend)" opgericht en dan ontstaan er overal in het land gereformeerde Doleantiekerken. De gereformeerden groeien snel in aantal en emanciperen zich tot een kerkelijke groepering met een eigen weekblad (*De Standaard*), een eigen politieke partij (*De Anti Revolutionaire Partij*) en een eigen universiteit (de *Vrije Universiteit*). Abraham Kuiper is een man met een missie: hij wil de kerk en liefst ook de gehele samenleving weer terugbrengen tot het calvinisme. Hij is een geniaal en veelzijdig getalenteerd mens, maar ook een polemist, die zijn pijlen richt op steeds andere pilaren van de vrijzinnige Hervormde kerk van die dagen. Ook een hoogleraar van Reitze moet het ontgelden vanwege diens vakkundige pogingen om geloof en schriftkritiek met elkaar te verbinden. Het betreft de oudtestamenticus J.J.P. Valetón, een grootheid aan de Utrechtse theologische faculteit, die zeer populair is bij zijn Utrechtse studenten. Maar Reitze toont zich wel degelijk gevoelig voor de orthodoxe zuiveringsdrang van de Dolerenden. En Reitze niet alleen, want ook zijn oudste broer Jan van Giffen is een warm pleitbezorger voor Kuipers Anti Revolutionaire Partij, terwijl zijn vader David Flud van Giffen al sinds 1881 vanuit Wolvega fungeert als correspondent en begunstiger voor het district Oost- en West-Stellingwerf van de *Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag*, die formeel de Vrije Universiteit heeft opgericht. Tijdens Reitzes examinering wordt de Galatenbrief van Paulus behandeld, waarbij de hoogleraar stelt, dat Petrus en Paulus hun conflict over de noodzaak van de besnijdenis van de Christenen nooit hebben bijgelegd. Als Reitze dat echter weerspreekt en betoogt dat Petrus en Paulus tijdens de vergadering in Antiochië toch wel degelijk met elkaar accordeerden, dan laat zijn hoogleraar Reitze zakken met als argument dat hij een verkeerde vertaling zou hebben gebruikt. Reitze is daar verbolgen over en dit voorval vormt voor hem mede de aanleiding om zijn studie in Utrecht stop te zetten en te vervolgen aan de faculteit der Godgeleerdheid van Kuipers Vrije Universiteit in Amsterdam.

Student aan de VU in Amsterdam

Reitzes inschrijving met volgnummer 74 in het Album Discipulorum van de VU.

Op 3 november 1886 wordt Reitze ingeschreven in het Album Discipulorum van de VU in Amsterdam, als student op de faculteit Godgeleerdheid.

Volgens de bewonerskaart in het Stadsarchief van Amsterdam betreft hij op 14 mei 1887 een kamer aan de Van Oldenbarneveldtstraat 31, bij het echtpaar Louis David van der Sande (54) en Hendrika Johanna Hortus (46). Over Reitzes sociale omgang met medestudenten of vriend(inn)en in Amsterdam valt niets meer te achterhalen, maar hij wordt in elk geval geen lid van Demosthenes, het oudste en meest algemene dispuut van de VU. Ook niet van het latere, meer elitaire en evangelische georiënteerde IVMBO of het meer gedegen Forum.

Tijdens de gemiddeld twintig uren college per week wordt hij door dr. A. Kuyper onderwezen in Hebreeuws en systematische theologie en krijgt hij historische vakken, kerkrecht en exegese Oud Testament van prof. dr. F.L. Rutgers. Colleges op het terrein van het Nieuwe Testament ontvangt hij van dr. A.H. de Hartog. Tijdens de eerste jaren krijgt hij onderricht van dr. Ph.J. Hoedemaker in de natuurlijke godgeleerdheid, ethiek, idolatrie (afgoderij) en de practica, later ook van dr J.C. van Schelven. Vanaf 1889 doceert dr. G.H.J.W.J. Geesink hem de zedenkunde en elenctiek (de benadering van wereldreligies vanuit de Bijbel), terwijl hij van dr. W. van den Bergh college krijgt in de meer ambtelijke vakken, zoals homiletiek (de kanselvoordracht en de kunst van de welsprekendheid).

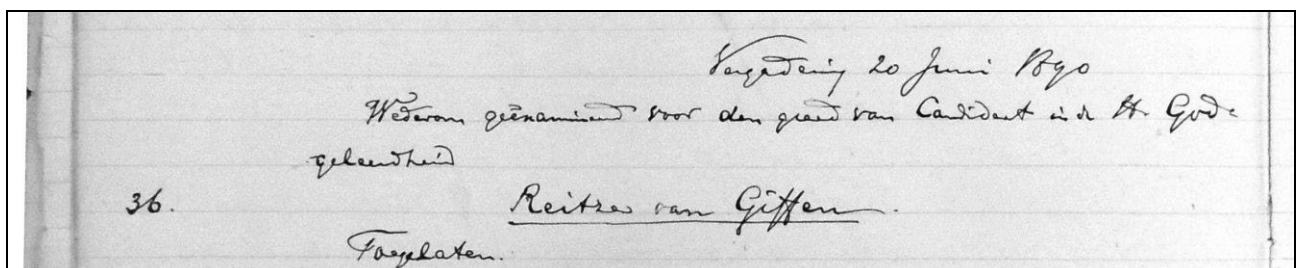
Eén van Reitzes ouderejaars medestudenten aan de VU is de latere predikant ds. Adriaan Schouten Wzn., die in 1921 in zijn dagboek aantekeningen 'Aan mijn kinderen' zijn herinneringen aan het studentenleven op de VU tussen 1882 en 1889 als volgt beschrijft: *"Student in Amsterdam – een heel andere wereld, dan waarin ik dusverre geleefd had. Ik voelde me niet thuis; . . . ik was niet op mijn gemak; . . . dat lag niet aan de ontvangst en aan de kennismaking met de ouderen; want van groenloopen was geen sprake: niemand werd lastig gevallen. En toch had ik . . . een zeker heimwee . . . naar Zetten.*

Hoogte Kadijk 6 was mijn eerste verblijf. College werd gegeven op de derde verdieping van een bijgebouw van de Schotsche Zendingkerk – later Salvatori. Daar werden we in Grieksch onderwezen door Woltjer; in Latijn door De Hartog die meer met humor dan met wetenschap verrijkte; in Hebreeuwsch door Dilloo; in Nederlandsche taal door Kuyper en in Geschiedenis door Fabius. Na de propaedeuse zat ik aan de voeten van Kuyper, Rutgers, Dilloo, de Hartog, Hoedemaker en van den Bergh, die eerst als curator Hoedemaker verving na diens breuk met de V.U. en daarna tot Hoogleraar werd benoemd, maar stierf voor de inaugureele rede door hem uitgesproken werd.

De studie was zwaar in die dagen. Wij moesten dienen voor fundamentlegging. Ook was het duidelijk dat er van de zijde der Professoren naar gestreefd werd om de resultaten van de Rijks-Universiteiten in de schaduw te stellen. Daar kwam nog bij dat betrouwbare studiebronnen ontbraken voor onderscheidene vakken. Een dogmatiek voor dezen tijd bestond nog niet in druk. Tegen Deutsche literatuur werd herhaaldelijk gewaarschuwd. We moesten ons behelpen met dictaten uit vorige jaren en die waren nog weinig. Een en ander was een ontzaglijk bezwaar niet alleen om behoorlijk, maar ook tijdig te bereiken het eind van den studietijd."

Studenten die in die tijd aan de faculteit Godgeleerdheid van de VU beginnen met een zesjarig Gymnasiumdiploma op zak kunnen de studie in principe in vier jaar tijd voltooien. Met een diploma vijfjarig Gymnasium duurt de studie vijf jaar: twee jaar propaedeuse en drie jaar studie tot aan het kandidaatsexamen. Dat examen behelst alle wettelijk vereiste vakken en bestaat uit twee delen, die binnen een jaar tijd moeten worden afgelegd.

Abraham Kuyper is destijds gevreesd als examiner, want de heren studenten krijgen het diploma van hem beslist niet cadeau. De studie geldt als zwaar in die dagen, want Kuyper is zich terdege bewust van de kritische blik, die vanuit de gehele academische wereld wordt gericht op 'zijn' nieuwe Vrije Universiteit. Kuyper en zijn medeprofessoren aan de VU willen de Rijks-Universiteiten in de schaduw stellen door voortdurend hoge kwaliteit te leveren en de eerste afstudeerders vormen de pijlers onder dat fundament. Reitze slaagt in maart 1890 niet voor zijn eerste examen, wat mede kan zijn veroorzaakt doordat zijn prioriteit in die periode ligt bij de ziekte en het sterfbed van zijn moeder, die op 8 april dat jaar overlijdt. Na een tweede examen op 20 juni 1890 wordt Reitze toegelaten tot de graad van kandidaat voor het ambt van predikant:

Notulenboek VU Faculteit der Godgeleerdheid.

De Vrije Universiteit is in de eerste periode van haar bestaan gevestigd aan de Keizersgracht 162 in Amsterdam.

De VU is nog maar een kleine universiteit en als Reitze in 1890 afstudeert neemt hij afscheid van een instituut met slechts acht hoogleraren en 80 studenten. Als hij in november dat jaar een beroeping uit Warns aanneemt blijken hem nog maar 32 afgestudeerden aan de VU te zijn voorgegaan als predikant van de Gereformeerde Kerken in Nederland.

Een predikantschap in de Hervormde kerk is overigens voor VU-alumni uitgesloten, omdat deze kerk eist dat een kandidaat drie jaar aan een Rijks Universiteit moet hebben gestudeerd.

Predikant in Warns en Hemelum

Als Reitze in 1891 zijn predikantenloopbaan begint bestaat er binnen de Doleantie kerk een grote vraag naar geschikte predikanten. Sinds de Doleantie van 1886 zijn 180.000 leden van de Hervormde kerk overgegaan naar de Nederduitsch Gereformeerde kerk. Vijf jaar na de Doleantie bestaat de Gereformeerde kerk al uit ruim 300 gemeenten, maar er zijn slechts enige tientallen afgestudeerde predikanten beschikbaar.

In die situatie lijkt Reitze het voor het uitzoeken te hebben en hij gaat uiteindelijk in op een beroeping vanuit de Friese Zuid-Westhoek, een streek die vanouds bekend staat als tamelijk orthodox, zelfs bevindelijk. De kerkelijke gemeente van Warns brengt samen met het nabijgelegen Scharl al enige tijd beroepen uit, maar pas het derde beroep, op 26 november 1890 op de kandidaat Reitze van Giffen, heeft het gewenste resultaat. Hij wil het beroep aannemen, maar om een beroepbare proponent te worden moet hij als kandidaat eerst nog het voorbereidend examen afleggen bij de classis Sneek, waartoe Warns en Scharl behoren. Hij legt dit zogenoemde *praeparatoire* of *peremptoir* examen met goed gevolg af voor een deputaatschap van deze classis, maar na het aannemen van de beroeping blijkt de financiële nood van de kleine combinatiegemeente zeer groot te zijn, zoals het volgende citaat uit De Heraut van 25 januari 1891 weergeeft:

Officieele berichten uit de Ned. Geref. kerken.

De Ned. Ger. kerk te Warns en Scharl wendt zich bij dezen met de meeste bescheidenheid tot alle zusterkerken, die van den Heere met meer goederen bedeeld zijn dan zij, met de bede om hulp. Dringende behoefte heeft zij aan eene pastorie en kerk; te meer daar de door haar beroepen leeraar de heer Van Giffen de beroeping naar deze gemeente, tot hare groote blijdschap, heeft aangenomen.

Eene som van ongeveer 6000 gulden zal hiervoor noodig zijn, en zelve was zij ternauwernood in staat 1/5 daarvan uit haar eigen midden bijeen te brengen.

Geliefde zusterkerken, steunt ook deze arme gemeente met uw gebed en gaven!

Ook de kleinste gift zal in dank worden ontvangen.

De penningmeester der kerkelijke kas.

A. G. BRUINSMA.

Warns, Jan. 1891

Uiteindelijk lukt het de gemeenteleden in Warns niet om samen met Scharl de eindjes aan elkaar te knopen, waarna Warns het probeert met Hemelum, dat al eerder samen met de dorpen Mirns en Bakhuyzen een mislukte poging heeft gedaan om ook tot een combinatiegemeente te komen. De samenwerking tussen de Kerkeraden van Hemelum en Warns krijgt in de loop van 1891 zijn beslag, waarbij het tractement voor de predikant wordt vastgesteld op het landelijk minimum van fl. 500, = per jaar.

Reitze verblijft in die periode op een tijdelijk woonadres in Leeuwarden, wellicht bij zijn neef, de notaris Reitze Eiles Attema. In die periode vindt ook de boedelscheiding plaats na het overlijden van Reitzes moeder in 1890. De acte daarvan passeert op 17 januari 1891 bij notaris Van Beijma thoe Kingma in Oldeberkoop. Reitze is daarbij aanwezig en hij ontvangt als kinderlijk erfdeel een klein kapitaal aan geld en goederen. Dat bezit ter waarde van ongeveer f 23.000, = (prijsspeil 2016 betekent dat een bedrag van circa € 300.000, =) verschaft hem dan al een zekere mate van financiële onafhankelijkheid.

In 1989 verschijnt een gedenkboek ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de Gereformeerde kerk van Hemelum. In dit boekje met de titel *'Elk nieuw geslacht ervaart Zijn trouw'* wordt gedetailleerd uit de doeken gedaan hoe het de Gereformeerde kerk in Hemelum is vergaan in dat prille oprichtingsjaar 1889:

"Er werd door de verontruste leden van de Ned. Hervormde Kerk een schrijven gezonden naar de Kerkeraad, waarin werd gewezen op de zonde van de ongehoorzaamheid aan Christus, de Koning der Kerk en waarin werd opgeroepen terug te keren tot de (Gereformeerde) Kerkenorde van 1618 en de Christus verwerpende (Hervormde) organisatie van 1816 af te schaffen. Het antwoord van deze liberale Kerkeraad was weigerend.

Nu werden dubbeltallen opgesteld voor de verkiezing van ouderlingen en diakenen. De uitslag van de stemming was dat tot ouderling gekozen werden de broeders Ruurd Harings Visser en Cornelis O. de Jong en tot diakenen de broeders Arend Gosses Visser en Hidde Douwes Sikkes.(...)

Op 31 januari 1889 werden de genoemde broeders in hun ambt bevestigd. Op 13 februari daarop volgende werd door deze Kerkeraad het volgend officiële stuk in de Friesche Kerkbode geplaatst:

De Kerkeraad der Nederduitsch Gereformeerde Kerk van Hemelum mag door de genade des Heeren vermelden, dat hij in zijn vergadering van 13 februari 1889 alle gehoorzaamheid en kracht ontzegt heeft aan de Kerkverwoestende en Christus verwerpende organisatie van 1816, om wederom de nimmer afgeschafte Kerkorde van 1618 te aanvaarden.

Hierdoor in gemeenschap tredende met alle vrijgemaakte Kerken, wenscht hij in de mogendheid des Heeren mede te werken tot bevrijding en opbouwning der Kerken onzes Heeren Jezus Christus".

De Kerkeraad voornoemd;

R.H. Visser, Ouderling.

C.O. de Jong, Ouderling.

A.G. Visser, Diaken.

H.D. Sikkes, Diaken.

13 Februari 1889 is de dag waarop de Kerk van Hemelum uit het Synodale diensthuis van 1816 werd geleid. De acht broeders en zeven zusters die zich toen in Hemelum hebben losgemaakt van de Hervormde Kerk, zijn enige tijd later, als verstoorders van orde en rust in de Hervormde Kerk, uit het lidmaatschap dier Kerk gezet. Volgens de notulen der Hervormde Kerkeraad werden, op aandrang van Jhr. van Swinderen, destijds grietman van Gaasterland en wonende te Rijs, president-Kerkvoogd van Hemelums Kerk, als tuchtmaatregel de volgende personen vervallen verklaard van het lidmaatschap der Hervormde gemeente:

*Ruurd Harings Visser en zijn echtgenote Eelkje Ottes Schilstra,
Arend Gosses Visser (51) en zijn echtgenote Eelkje Lolkes Dokkum,
Cornelis Ottes de Jong, Hidde Douwes Sikkes (27),
Jan H. de Vries,
Hendrik J. de Vries,
Cornelis B. Bouma,
Wigle Symens Bouma (45),
Durk G. Mulder,
Jantje Hannes de Vries (41),
Sietsche Hendriks Visser,
Iedsche G. Keulen.*

Deze broeders en zusters werden niet alleen betiteld als orde- en rustverstoorders, maar ook trof men hen in hun levensonderhoud. Ouderling Ruurd Visser, die een kruidenierswinkel had, werd de klandizie van liberale boeren opgezegd."

Aardig detail is nog dat het avondmaalservies, dat de Gereformeerde kerk Hemelum steeds heeft gebruikt, door de vrouwen van de kersverse gemeente is geschonken. Twee zusters der gemeente, Eelkje Lolkes Dokkum en Jantje de Vries (bij velen in het dorp beter bekend als 'oude Jansje') zijn hiervoor de gemeente door geweest.

De eerste Gereformeerde kerkenraadsvergadering van Hemelum werd in 1889 gehouden in de keuken van Arend Gosses Vissers, die daarbij ook de volgende notulen schreef:

1889 Notulen
 der vergadering gehouden
 den 17de juli.
 de vergadering werd geopend
 door het laten zingen van Ps 65 vers 6
 en gebed. daarna werd gelezen
 een gedeelte uit Gods woord
 Jes. 35. en vervolgens de
 belangen der gemeente besproken
 betreffende de Financieele zaken
 der kerkelijke kas. gesloten
 met het laten zingen van Ps 84.3
 en gebed.
 R.H. Visser, prec.
 A.G. Visser, scriba
 9 augst. Vergadering gehouden
 werd geopend met Ps gezang en gebed
 gelezen Jesaja 1. vervolgens werden
 besproken de belangen der gemeente
 betreffende geestelijk en op stoffelijk gebied.
 daarna gesloten met Ps gezang
 en gebed.
 R.H. Visser, prec.
 A.G. Visser, scriba

1889

Notulen der vergadering gehouden den 17 juli.

de vergadering werd geopend door het laten zingen van Ps. 65 vers 6 en gebed. daarna werd gelezen een gedeelte uit Gods woord Jes. 35. en vervolgens de belangen der gemeente besproken betreffende Financieele zaken der kerkelijke kas. gesloten met het zingen van Ps. 84.3 en gebed.

R.H. Visser, prec. (praeses)

A.G. Visser, scriba

9 augst. Vergadering gehouden. Werd geopend met Ps. gezang en gebed, gelezen Jesaja 1, vervolgens werden besproken de belangen der gemeente betreffende geestelijk en op stoffelijk gebied. daarna gesloten met ps. gezang en gebed.

R.H. Visser, prec.

A.G. Visser, scriba

De laatste notulen, die Arend Visser als scriba ondertekend heeft, dateren van 26 november 1890. Daarna verdwijnen zowel Arend als Eelkje uit de annalen en het verhaal gaat binnen de familie Visser dat dit het gevolg is van een ongeval. Arend zou bij het versjouten van een zware baal met suiker door de zoldervloer zijn gezakt en daarbij zijn heup hebben gebroken. Hij raakt daardoor, zeker voor die tijd, ernstig gehandicapt en is niet tot veel meer in staat.

Pas op 11 oktober 1891 verbindt Reitze zich officieel aan de combinatiegemeente Warns en Hemelum en dan kan zijn loopbaan een aanvang nemen. Hij wordt daarmee de 33e aan de VU afgestudeerde gereformeerde predikant. Zijn bevestiging en intrede in deze combinatiegemeente zal toch nog enige tijd in beslag nemen, want er is in Warns nog geen kerkzaal en pastorie. Bij loting is vastgesteld dat de pastorie in Warns zal worden gebouwd. Reitze blijft in Leeuwarden wonen zolang de gemeente er feitelijk nog niet klaar voor is, maar na zijn aanstelling zal hij hoogstwaarschijnlijk op enig moment in 1892 tijdelijk zijn gaan inwonen bij een gemeentelid in Warns of Hemelum. Tijdens de strenge winters in die jaren is het heel gebruikelijk als Reitze zich al schaatsend, 'op 'e redens' van de ene naar de andere kerk verplaatst. Dat moet een fraai schouwspel zijn geweest: Reitze als een echte voorganger, met 'aan de stok' een groepje kerkeradsleden, dat zijn slagen ritmisch volgt.

Op 5 april 1892 wordt Reitze gevraagd om de eerste steen te leggen in de voorgevel van het kerkje in Warns. Op de steen wordt een tekst aangehaald uit het Bijbelboek Haggai 1 vers 4 en 5: *"(Maar de Heer zegt:) Is het dan wel de tijd voor jullie om in mooie huizen te wonen, terwijl mijn huis, mijn tempel, in puin ligt? Ik, de Heer van de hemelse legers, zeg: Denk na over wat er gebeurt."*

Gevelsteen boven de kerkingang in Warns.

Als in de nazomer van 1892 de bouw van de kerkzaal wordt voltooid kan Reitze uiteindelijk door de consulent ds. O. de Roos uit Oudega worden bevestigd tijdens de morgendienst van zondag 4 oktober 1892. De Schriftlezing is uit Efeze 4 de verzen 11 en 12: "en Dezelfde heeft gegeven sommigen tot apostelen, en sommigen tot profeten, en sommigen tot evangelisten, en sommigen tot herders en leraars; tot de volmaking der heiligen, tot het werk der bediening, tot opbouwning des lichaams van Christus."

In de middagdienst houdt hij zijn intredepreek over Romeinen 1:1-17 *"Want ik schaam mij des Evangelies van Christus niet; want het is een kracht Gods tot zaligheid een iegelijk, die gelooft."*

(Deze intredepreek staat integraal weergegeven op de familiewebsite <http://vangiffen.org/>).

Buorren 18 in Hemelum

Buorren 23 in Warns

De Gereformeerde kerkgebouwen van Hemelum (1889) en Warns (1892), gefotografeerd in 1962.

Interieur van de kerkzaal van de Gereformeerde kerk in Warns, gefotografeerd in 1962.

VOORGANGERS GEREFORMEERDE KERK		
1891	R.van Giffen	1893
1899	C.Diemer	1901
1904	W.L.Milo	1908
1911	J.Voerman	1924

Het predikantenbord in de Gereformeerde kerk van Warns.

De Gereformeerde kerk en pastorie in Warns, vastgelegd in 1940 (boven) en 2015 (onder).

Op een steenworp afstand van de kerk aan de Buorren in Warns staat het geboortehuis van Eelkje Lolkes Dokkum.

Om enigszins een sfeerbeeld te kunnen geven van een kerkdienst in het Friesland van die jaren volgt hierna een citaat uit het gedenkboek van de Gereformeerde kerk in Ureterp, waar ds. Gerrit van Wageningen van 1877 tot 1906 voorganger is geweest:

"Yn 'e pastorije oan 'e Feart koene de Oerterpers terjocht mei platdútsk, frysk en hollânsk. Foar de measten wie it frysk doe net hillich genôch as tsjerketaal. Der wien gemeenteleden dy't sa 'fatsoenlik' wêze woene om de dûmny yn it hollânsk oan te sprekken, mar dan wol mei it risiko om flaters te meitsjen mei it oersetten. Sa betsjut it âld-fryske wurd 'oerhearrich' safolle as 'ongehoorzaam', mar in tsjerkeriedslied sei tsjin dûmny: "In Ureterp is het maar een overhoerig volkje..." Gelokkich hie Van Wageningen goed foar 't ferstân wat de man bedoelde. Twa kear sneins teagen de lidmaten nei tsjerke ta. Foaral de moarnsprek wie drok beset en middeis minder. Men sjoech net altyd likefolle omtinken oan 'e preek. Soks koest ek net ferwachtsje mei dy lange en swiere wurkdagen. It arbeidersfolk kaam yn 'e tsjerke ta rêst....It wie middeis yn 'e tsjerke ek minder oantreklik: slieperige, switterige, hingerige minsken yn in stjonkende bedompte atmosfeer, twa oeren efterinoar, yn 'e winter ek noch akelige luchtsjes fan waarme tsjerkestoven, en motteballen en dan fierder dy fan 'e klonjesnûfdoaskes dy 't de froulju fan skoat nei skoat gongen. Froulju en manlju streng skieden en nooit byinoar! De manlju hiene faak in prûmke efter de kiezen of in tûkje tusken de lippen en by de froulju it stêfeste pipermuntsje. Dat joech ferdivedaasje! Om de sliep tsjin te hâlden gongen guon manlju gewoanwei stean. It koe allegearre."

("In de pastorie aan de Vaart konden de mensen terecht met plat-duits, Fries of Hollands. Voor de meesten was het Fries niet 'heilig' genoeg om in de kerk te gebruiken. Er waren gemeenteleden die uit 'fatsoen' meenden om Hollands met de dominee te moeten spreken, met alle vertaalrisico's vanden. Zo betekent het Friese woord 'oerhearrich' zoiets als 'ongehoorzaam', maar een kerkeraadslid gebruikte het aldus: "In Ureterp is het maar een overhoerig volkje..." Gelukkig begreep de dominee wel degelijk hoe het was bedoeld. Twee keer per zondag werd er gekerkt. Vooral de ochtenddienst was druk bezet, maar de middagdienst minder. Men besteedde niet altijd even veel aandacht aan de preek, dat viel ook niet te verwachten met die lange en zware werkdagen van toen. Het arbeidersvolk kwam ook naar de kerk om te rusten....Het was 's middags in de kerk ook wat minder aantrekkelijk: slaperige, zweterige en hangerige mensen in een stinkend bedompte atmosfeer, twee uur achtereens, in de winter nog versterkt met akelige luchtjes van de warme kerkstoven, motteballen, en dan ook nog de odeklonjeflesjes, die bij de vrouwen van hand tot hand gingen. De mannen hadden nogal eens een pruim achter de kiezen of een takje tussen de lippen; de vrouwen gebruikten stevast pepermunt. Dat gaf nog wat afwisseling! Om niet in slaap te vallen gingen sommige mannen gewoon maar even staan. Dat kon allemaal.")

1882 Slaperig kerkvolk, kerkje aan de Geest in Den Haag (V. van Gogh).

Reitze treft in Warns en Hemelum niet alleen de hooggespannen verwachtingen van zijn eerste gemeente, maar hij ontmoet er ook de liefde in de persoon van de 19-jarige Idskje Visser. Zij is de oudste dochter van scriba en diaken Arend Gosses Visser en Eelkje Lolkes Dokkum en wellicht heeft zij nog enige tijd bij Reitze cathechisatie gevolgd.

Idskje van Giffen-Visser (1872-1903) in 1893.

Idskje wordt geboren op 6 april 1872 in Hemelum, als het vierde kind in het gezin van elf kinderen van Arend Visser en Eelkje Dokkum. Haar geboorte acte luidt als volgt:

"No. 52 In het jaar Eenduizend acht honderd twee en zeventig, den achtsten dag der maand April is voor ons ondergetekende Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Gemeente Hemelumer Oldephaert en Noordwolde, Provincie Friesland, gecompareed:

Arend Gosses Visser oud vierendertig jaren, van beroep schipper wonende te Hemelum welke ons verklaarde, dat op den zesden dag der maand April dezes jaars, des middags ten twaalf ure, te Hemelum een kind van het vrouwelijk geslacht is geboren uit hem Comparant en zijne echtgenoot Eelkje Lolkes Dokkum, zonder beroep, insgelijks te Hemelum woonachtig, aan welk kind hij verklaarde de voornaam te geven van Idskje.

De gemelde verklaring is geschied in tegenwoordigheid van Johannes Bijkersma, oud eenenveertig jaren, van beroep zadelmaker, wonende te Koudum en van Willem Sinkes Muizelaar, oud zevenenvijftig jaren, van beroep winkelier wonende te Koudum.

Waarvan wij deze acte hebben opgemaakt, welke, nadat dezelve was voorgelezen, door ons, den Comparant en de getuigen is getekend."

(w.g. A.G. Visser, Johs. Bijkersma, W.S. Muizelaar, N. Wentemans)

Kort na zijn intrede in Warns-Hemelum trouwen Reitze en Idskje op 24 november 1892, zodat er in de gloednieuwe pastorie al direct een heus gezinsleven opbloeit. Zij laten hun huwelijksportret maken in het photographisch atelier van Henri Paul Emile de la Roche Busé (1857 -1940) in Het Meer nr. 20 (na 1901 verhuist het atelier naar Heerenveen).

Trouwfoto van Reitze van Giffen en Idskje Visser.

R. van Giffen
J. Visser

Nommer 10.

Op heden den viereuwentigsten November
achtien honderd twee en negentig, verschenen in het openbaar in het Gemeentehuis voor ons
Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Gemeente Hemelum Oldephaert en Noordwolde,

Reitze van Giffen oud drie en dertig jaren, predi-
cant, geboren te het Meer, wonende sedert meer
dan zes maanden te Warrs, melkdejarige zoon
van David Flied van Giffen, notaris, wonende
te Wollega, en van Salije Hofman, overle-
den

En
Taskje Tisser oud twintig jaren, zonder be-
roep, geboren en wonende te Hemelum, min-
derjarige dochter van Arend Gosjes Tisser, koop-
man, en van Elkje Polkes Dokkum, zonder
beroep, beide wonende te Hemelum, hierbij
tegenwoordig kunne toestemming gevende
tot dit huwelijk,

dewelke ons verzochten, tot de voltrekking van hun voorgenomen Huwelijk over te gaan, waar-
van de openbare afkondigingen, blijkens het Register van Huwelijks-afkondiging, zijn gedaan
voor de hoofdeur van het Gemeentehuis alhier, op Zondagen den ~~desiensten en~~
den twintigsten November deses jaars

Geene stuiting van dit Huwelijk ons beteekend zijnde, hebben wij de comparanten gevraagd,
of zij elkander tot echtgenooten aannemen en getrouwelijk al de plichten zullen vervullen,
welke door de Wet aan den Huwelijken staat verbonden zijn, welke vraag door hen toestem-
mend beantwoord zijnde, verklaren wij in naam der Wet, dat door het huwelijk zijn vereenigd

Reitze van Giffen

en

Taskje Tisser

Waarvan wij deze akte hebben opgemaakt in tegenwoordigheid van Jelle Tisser, oud
viereuwentig jaren, geëmplloieerde aan de Color
fabriek, wonende te Oudega, Lolke Tisser, oud
drie en twintig jaren, koopman, wonende te
Hemelum, broeders van de comparante, Lied
Kiddes Likkis oud twee en dertig jaren en Jan
Peater, oud dertig jaren, ambtenaar ter scerela-
rie, beiden wonende te Boordum.

En is deze akte na gedaane voorlezing, geteekend door ons, de
comparanten, de ouders der comparante en de getuigen.

R. van Giffen

L. Visser

J. Visser
getuiger

E. W. Wiering
L. Tisser

St. Likkis

M. Wiering

J. Peater

Op 16 oktober 1893 wordt in de pastorie van Warns Reitze en Idskje hun eerste kind geboren. Een zoon, die volgens de traditie David Flud wordt genoemd, naar Reitzes vader:

Nommer 139.

Op heden den zesienden Oktober
 achttien honderd drie en negentig, verschoen voor ons Ambtenaar van den Burgerlijken Stand
 der Gemeente Hemelumer Oldephaert en Noorderwolde, Reitze van Giffen
 oud vierendertig jaren, predikant wonende te
Warns geadasteerd met twee getuigen, de eerste genaamd
Jan Poppinga oud zevenendertig
 jaren, secretaris wonende te Koudum en de tweede
Jan Raaij oud eenendertig
 jaren, kleur wonende te Koudum dewelke ons
 heeft verklaard dat zijn echtgenoot Idskje Reitze, van
den Gerep, wonende te Warns
 , op den zesienden deser
maand des na middags te vijf ure
 te in zijn huis te Warns
 is bevallen van een kind van het mannelijk geslacht, aan hetwelk de voornamen zijn
 gegeven van David Flud

Van welke verklaring wij deze akte hebben opgemaakt, die, na gedane voorlezing, is geteekend
 door ons den Ambtenaar van de getuigen

R. van Giffen monnik
Poppinga Raaij

David Flud als peuter in 1894.

Door Gods goedheid werden wij ver-
 blijd met de geboorte van een welge-
 schapen ZOON.
 R. VAN GIFFEN, V. D. M.
 I. VAN GIFFEN—VISSER.
 Warns. 13 Oct. 1893. (8407)

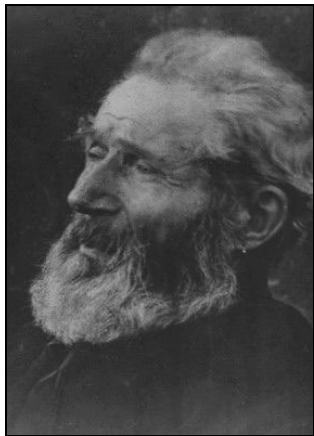
(V. D. M. = Verbi Divini Minister
 = Bedienaar van het Goddelijk Woord).

De familie Visser

Arend Gosses Visser, (* 1 januari 1838 in Warns, † 28 november 1915 in Hemelum), zoon van zilver- en goudsmid Gosse Reinders Visser (1813, Bolsward) en Jiezeltje Arends Postma (1815, Stavoren). Arends grootouders zijn Reinder Hayes Visser (1774), koopman en Ybeltje Tjerks Klein. Zijn overgrootvader is Haye Visser (~1750).

Arend wordt beurtschipper op Sneek, later handelaar en winkelier in granen en fourages in Hemelum. Hij huwt op 25 april 1867 in Koudum in het raadhuis van Hemelum Oldephaert en Noordwolde met

Eelkje Lolkes Dokkum, (* 13 augustus 1844 in Warns, † 1 maart 1916 in Hemelum), dochter uit een gezin van 10 kinderen van winkelier Lolke Lieuwes Dokkum (1803-1867) uit Molkwerum en Idskje Theunis van der Zee (1811-1853).

Arend Gosses Visser

Eelkje Lolkes Dokkum.

(Deze portretfoto's zijn vermoedelijk gemaakt door oudste zoon Jelle Visser, die een enthousiast amateurfotograaf was. De gouden ooring van Arend sierde destijds het oor van menig zeeman en schipper; het was bedoeld om een fatsoenlijke begrafenis te bekostigen, voor het geval na een schipbreuk het stoffelijk overschot van de zeeman op een onbekende kust zou aanspoelen.)

Een helaas ernstig aangetast portret van het gezin van Arend Visser en Eelkje Dokkum, gemaakt in 1888, dus kort voordat de Vissers de Gereformeerde kerk van Hemelum hebben opgericht.

Achterste rij v.l.n.r. Lieuwe (13), Idskje (16), Lolke (19), Jelle (20), Gosse (18), Jikke (14).

Vooraan v.l.n.r. Hinke (8), Eelk (44), Iebeltje (2), Arend (50), Age (10), Reinder (11) en Teunis(10).

Het echtpaar Visser-Dokkum wordt gezegend met elf kinderen:

1. Jelle (1868-1943), huwt 1913 Symentje Tijmstra, 1914 zoon Tjalling;
2. Lolke (1869-1945), huwt 1894 Sybrigje Westra, 1896 Arend, 1899 Jelle;
3. Gosse (1870-1947), emigreert naar Grand Rapids USA, 2 zoons, 5 dochters;
4. Idskje (1872-1903 Aalst), huwt Reitze van Giffen, vijf kinderen;
5. Jikke (1874-1919) huwt 1899 met Roelof Auke Boersma (1870-1929) in Harlingen, huwelijk in Menaldum ingezegend door zwager ds. Reitze van Giffen, kinderen Tjepke (1900-1962), Eelkje (1902-1931), Pietje (1905-1952) en Idskje of 'Itte' (1911-1981);
6. Lieuwe (1875-1945), huwt in 1902 met Berendjeline van Wageningen (dochter van ds. G. v. Wageningen) Oudemirdum, 14 kinderen: Arend, Gerrit, Jelle, Eelkje, Jacob, Idskje, Jikke, Reinder, Wolbertus, Reinder, Peter 1, Hendrik, Petrus 2, Line;
7. Reinder (1877), hij is in 1911 verdronken tijdens het zwemmen in de Morra;
8. Theunis (1878), emigreert naar Grand Rapids USA, huwt met Nelly Wolters; het echtpaar krijgt één ongehuwd gebleven dochter Elsie Ann;
9. Hendrikje of 'Hinke' (1880), ongehuwd, woont in Harlingen bij Tjepke Boersma;
10. Age (1883), huwt 1912 Ettje Groenewold, twee zoons Jelle en Roelof;
11. Iebeltje (1886-1970), huwt kleermaker Dirk de Wit in Harlingen, 5 kinderen.

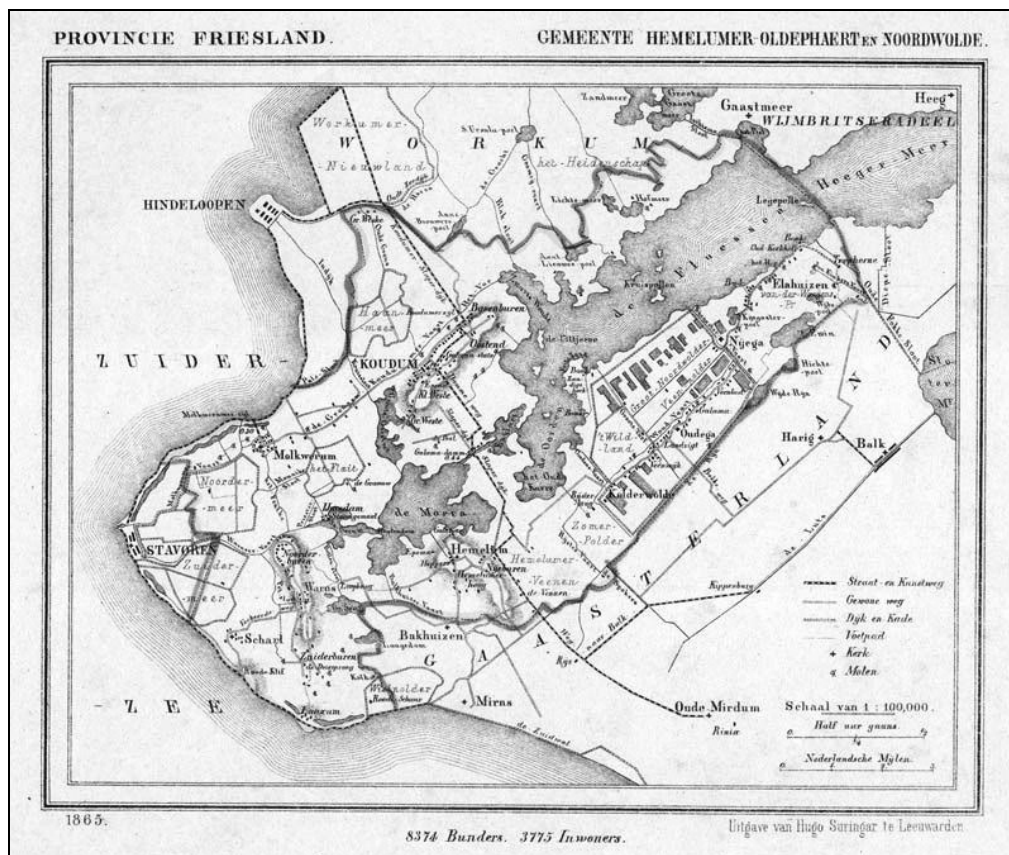

Dit groepsportret van Reitzes schoonfamilie Visser is gemaakt in 1897 bij het photographisch atelier L. van der Feer Pzn. in Sneek, bij gelegenheid van het 30-jarig huwelijksfeest van Arend en Eelkje. Staand v.l.n.r. Reitze van Giffen (38), Jikke Visser (23), Jelle Visser (29), Lieuwe Visser (22), Reinder Visser (20), Teunis Visser (18), Hendrikje ('Hinke') Visser (17), Gosse Visser (27) met dochter Eelkje (2) op de arm en Lolke Visser (28). Zittend op de voorste rij v.l.n.r. Idskje Visser (25) met dochter Eelkje (2) op schoot en naast zich zoon David Flud (4), Age Visser (14), Arend Gosses Visser (59), Eelkje Dokkum (53), Iebeltje Visser (11), Uilkje Douwes Molenaar (gehuwd met Gosse Visser) met op schoot dochter Froukje (Flora) (1), Siebrigje Westra (gehuwd met Lolke Visser) met op schoot zoon Arend (2).

Groet uit Hemelum.

Rond 1890 bewoont het gezin van Arend Visser en Eelkje Dokkum in Hemelum het huis aan de Buorren, rechts op de bovenstaande prentbriefkaart. De foto uit 1907 is vermoedelijk gemaakt door oudste zoon Jelle Visser en uitgegeven door Arend Visser voor verkoop in de eigen zaak. Naast het woon- en winkelpand is de witgepleisterde gevel zichtbaar van de Gereformeerde kerk, die in 1892 is gebouwd op de voormalige boomgaard van de Vissers, die daartoe voor 600 gulden is verkocht. Het huis is omstreeks 1920 vervangen door het huidige, verder van de straat gelegen huisnummer 16.

Kaart van de gemeente Hemelumer Oldephaert en Noordwolde in 1865.

Al kort na Reitzes intrede en huwelijk pakken zich in Nederland op kerkelijk gebied donkere wolken samen, die uiteindelijk ook voor Reitze gevolgen zullen hebben. Om die problemen in het juiste perspectief van die tijd te kunnen beoordelen is het noodzakelijk om eerst iets te vertellen over de gebeurtenissen in de Gereformeerde kerk van die dagen (details over de kerkelijke geschiedenis van de gereformeerden staan in bijlage II van deze biografie beschreven).

Op 17 juni 1892 lijkt het allemaal nog goed te gaan als de landelijke Synodes van zowel de Christelijk Gereformeerde gemeenten (de Afgescheidenen van 1834) als de Nederduitsch Gereformeerde Kerken (de Dolerenden van 1886) besluiten om voortaan samen verder te gaan als de Gereformeerde Kerken in Nederland. Dat lijkt een logische stap, omdat beide kerken zijn ontstaan vanuit dezelfde zorg om de zuivere leer in de Hervormde kerk. Maar al snel wordt duidelijk dat het landelijke fusiebesluit op lokaal niveau niet overal wordt gedragen, want in het fusiejaar 1892 splitst zich toch weer een bevindelijke groepering af, dat is de nu nog bestaande Christelijk Gereformeerde Kerk, die in de traditie van de Afscheiding van 1834 blijft staan.

Volgens de heer W. Ienstra, de geschiedschrijver van Reitzes latere kerkgemeente in Vledder-Nijensleek, zou er in Hemelum en vooral in Warns sprake zijn geweest van zware orthodoxie, bevindelijkheid en enghartigheid onder het kerkvolk. Niet zozeer bij de gelovigen uit de dorpskernen van Warns en Hemelum zelf, maar eerder bij de talrijke bevindelijk gereformeerden uit de omliggende gebieden, die zich bij gebrek aan een eigen leraar hebben aangesloten bij de nieuwe combinatiegemeente.

(Ter illustratie: bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2012 wordt er in de dorpskernen van Warns en Hemelum niet op de Staatkundig Gereformeerde Partij gestemd, maar in de naburige dorpen Nijemirdum stemt 5% en in Oudemirdum maar liefst 11% op de SGP).

Het is dus goed mogelijk dat het landelijke fusiebesluit ook in Warns en Hemelum een scheidende rol speelt tussen de bevindelijke en dolerende gereformeerden, waardoor Reitze als niet-bevindelijk predikant in een onmogelijke spagaat terecht komt.

Wellicht hierdoor ontstaan er al snel problemen tussen Reitze, de kerkenraad en de gemeenteleden, maar na ruim 120 jaar valt niet meer met zekerheid vast te stellen wat de precieze oorzaak is geweest. Mogelijk hebben ook de volgende oorzaken een rol gespeeld:

- Reitze treedt vanwege zijn jeugdige onervarenheid misschien onvoldoende tactvol op als voorzitter van de kerkenraad en hij is misschien te rechtlijnig of eigenzinnig bij allerlei leerstellige kwesties uit die beginjaren van de Doleantie; zaken die wij anno 2016 soms als scherpslijperij of irrelevant 'geneuzel' zouden betitelen.

- Vanuit de kerkenraad gezien heeft er mogelijk ook een zeker standsverschil gespeeld, waarbij Reitze wordt gezien als een 'rijkeluis-zoon', die zich vanwege zijn gefortuneerde situatie veel te onafhankelijk opstelt naar de kerkenraad. Daardoor kan er een situatie zijn ontstaan, waarin hij niet meer in staat is om de gehele gemeente als herder te dienen.

- De gemeente- en kerkenraadsleden van deze kersverse combinatiegemeente hebben ongetwijfeld hoge verwachtingen van hun nieuwe predikant en Reitze moet al deze hooggestemde verwachtingen waarmaken. Hij kan daar natuurlijk onmogelijk aan voldoen; dat kan geen enkele predikant.

- En tenslotte is er in 1892 ongetwijfeld ook nog sprake van 'dorpisme', een zekere rivaliteit tussen de bewoners van de dorpen Warns en Hemelum, waardoor het samengaan van deze kerkelijke gemeenten niet door iedereen even hartelijk wordt beleefd.

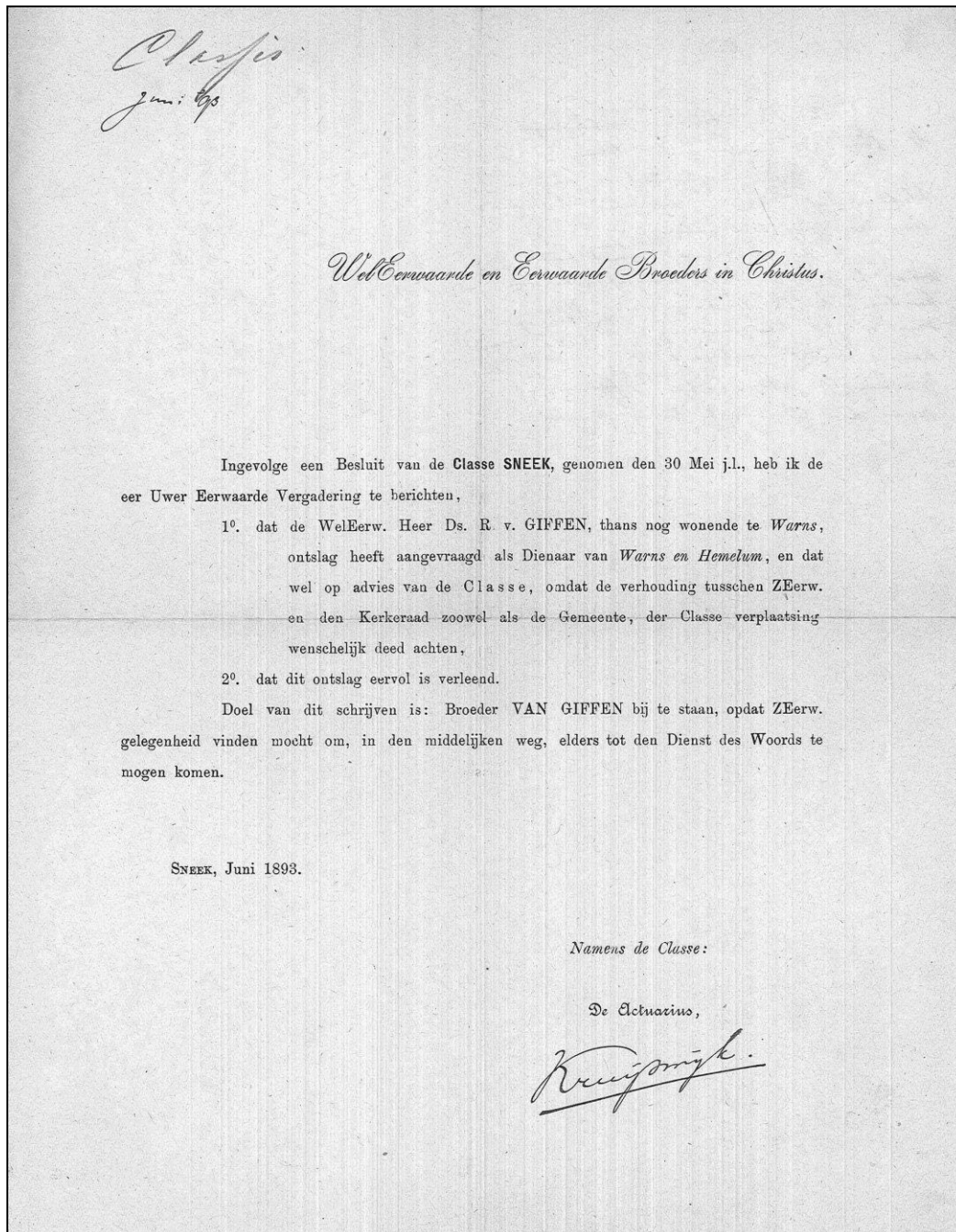
Hoe het ook zij, na een gebleken verschil van mening over de geloofsbeleving tussen de predikant Reitze van Giffen, de Gereformeerde kerkenraad en de gemeenteleden van Warns-Hemelum neemt Reitze in juni 1893 afscheid van zijn eerste kerkelijke gemeente.

In het gedenkboek van Hemelum wordt dit alles als volgt beschreven:

"Al spoedig komt er echter van weerszijden onenigheid. Op 15 maart 1893 krijgt Ds. Van Giffen ontslag. Men noemt dat 'losgemaakt van de gemeente'. Het eigenaardige is dat de gemeente enkele weken later Ds. Van Giffen verzoekt om voor de gemeente te willen voorgaan. In 1894 is deze predikant beroepen te Vledder in Drente.

Na het vertrek van Ds. Van Giffen wordt de combinatie van Hemelum met Warns verbroken en gaat de Nederduitsch Gereformeerde Kerk van Hemelum samen met diverse leden van de Christelijk Gereformeerde Kerk in Koudum als de Gereformeerde Kerk van Hemelum, Mirns en Bakhuizen. Deze kerk blijft vacant tot 1911.

De Nederduitsch Gereformeerde Kerk van Warns heeft deze combinatie niet gewild en gaat later een combinatie aan met Stavoren. Deze kerk blijft na het vertrek van Ds. Van Giffen vacant totdat in 1899 Ds. Diemer wordt beroepen (tot 1901) en in 1904 Ds. Milo (tot 1908)."

Het besluit van de Classis Sneek.

Bevindelijk gereformeerden en dolerend gereformeerden

Er bestaan aanzienlijke verschillen tussen bevindelijke en dolerende gereformeerden, zowel in leefwereld als in geloofsbeleving.

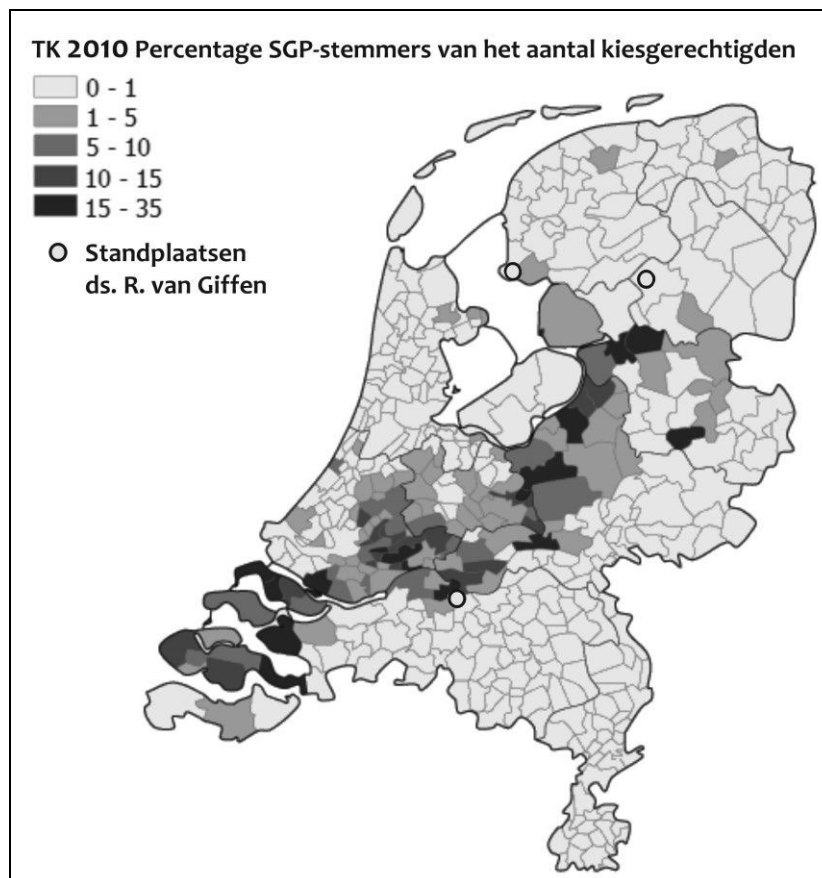
Agnes Amelink beschrijft het in haar boek *'De gereformeerden'* heel treffend als volgt:

"De bewegingen van Afscheiding en Doleantie kunnen niet los gezien worden van hun tijd. De Afscheiding speelde zich af in de eerste helft van negentiende eeuw, een tijd van stagnatie. De maatschappij kende rangen en standen die niemand ter discussie stelde. Men accepteerde zijn plaats in de samenleving als door God aangewezen. De meeste aanhangers van de Afscheiding behoorden tot de lagere standen en hoewel hun breuk met de heersende kerk een opmerkelijke stap was, had die niet als doel om sociaal hoger op te komen. Integendeel, dat ze tot de verachte 'fijnen' behoorden, onderstreepte hun nederige status. En doordat ze met de nek werden aangekeken en aanvankelijk zelfs werden vervolgd trokken ze zich des te meer terug in een zeker isolement.

De achtergrond van de Doleantie was een heel andere. De samenleving was sterk aan het veranderen. Door de opkomst van de industrie en de toegenomen mobiliteit, groeide de welvaart en werd het voor mensen mogelijk om te ontgroeien aan de stand waarin ze waren geboren. De arbeidersbeweging kwam op, het onderwijs werd voor meer mensen toegankelijk, het kiesrecht uitgebreid. Abraham Kuyper speelde vaardig in op al deze ontwikkelingen. Zijn strijd voor de orthodoxie sloeg, net als de Afscheiding, vooral aan bij de 'kleine luyden', maar nu waren ze rijp voor emancipatie. Het is Kuypers verdienste geweest dat hij ook de afgescheidenen daarin mee wist te krijgen."

Dat verschil in hun ontstaansperiode zal altijd kenmerkend blijven tussen de afgescheiden gereformeerden en de dolerende gereformeerden. Maar vooral qua geloofsbeleving zijn er verschillen: de bevindelijke gereformeerde staat het dichtst bij *De Drie Formulieren van Eenigheid*, de aloude geloofsbelijdenissen, zoals vastgesteld op de Algemeene Synode van de Nederduitsch Gereformeerde Kerk in 1618/1619. Conform deze toenmalige leerstellingen zijn de bevindelijken er van overtuigd dat de mens van nature geneigd is tot alle kwaad en niet bij machte om zelf zijn heil te bewerkstelligen. De mens beschikt niet over een vrije wil en is volledig afhankelijk van Gods genade; hij is niet in staat om zelf ook maar het geringste bij te dragen aan zijn zaligheid. Volgens de strenge leer van de uitverkiezing heeft God zelfs al vóór de zondeval van de mens bepaald wie er zullen delen in zijn heil. De mens kan zichzelf dus niet redden door deugdzaam te leven, want alleen het door God gegeven geloof is de bevestiging van de uitverkiezing van de gelovige, die deze uitverkiezing als een 'bevinding' ervaart. Omdat de mens, die niet door God wordt uitverkoren, overgeleverd is aan de totale reddeloosheid ervaart het bevindelijke hart een fundamentele twijfel en wordt het voortdurend vervuld van angst en zorgen over het eigen zieleheil. Eén van de dragende elementen van het bevindelijk gereformeerde geloof is dan ook de wedergeboorte of bekering van de gelovige. Bevindelijke gelovigen zijn zeer gespist op het ervaren van Gods sturende hand in hun persoonlijk leven, want God laat aan Zijn uitverkorenen voelen en ervaren dat ze bij Hem horen. Het persoonlijk ervaren of 'bevinden' van het christelijke geloof en het leven naar de Bijbel als het onfeilbare woord van God staan hierbij centraal. Juist omdat zij zo gericht zijn op hun persoonlijke innerlijke beleving gaan de bevindelijk gereformeerden vaak heel terughoudend om met het gebruik van nieuwe technieken en wetenschappelijke ontwikkelingen, omdat deze zaken de uiting van Gods wil of voorzienigheid belemmeren. Door deze afwijkende gerichtheid en door de geheel andere prioriteit in levensopvatting nemen bevindelijk gereformeerden 'minder deel aan deze wereld' en zijn zij bescheidener in hun optreden en zelfs indolent, passief en afwachtend te noemen in vergelijking tot de dolerend gereformeerden, die juist actief en daadkrachtig in de wereld staan.

De dolerenden zijn overtuigd dat ze zélf in staat zullen zijn om hun verheffing en emancipatie te bewerkstelligen. Hun grote voorbeeld daarbij is voorman en boegbeeld Abraham Kyper, die probeert om het traditionele gereformeerde geloof in lijn te brengen met de behoeftes van de moderne tijd door het om te vormen tot een vorm van neocalvinisme. Kuyper is zelfbewust, fier en helder in zijn doelstelling dat hij de Hervormde kerk wil zuiveren van de vrijzinnige leer; hij is er niet op uit om met de Doleantie een nieuwe afscheiding te veroorzaken. Die zelfverzekerde houding straalt ook af op zijn aanhangers. Kuyper leerde zijn volgelingen dat *de mens alleen tegenover God verantwoording verschuldigd is* en dat daar geen mens of kerk of staat tussen mag komen. De mens is een autonoom wezen, vrij voor het aangezicht van God en vrij van kerk en staat. Die vrijheid betekent ook een afwijzing van een hiërarchisch georganiseerde kerk. Op elk terrein van de samenleving, in kerk en gezin, in wetenschap en bedrijfsleven is de mens *soeverein in eigen kring*, geheel vrij van kerk- of staatsbemoeienis. Volgens Kuyper vormt het calvinisme met deze zelfstandigheid en autonomie een gedegen basis voor een democratie. Kuyper en zijn 'kleine luyden', de dolerend gereformeerden, staan dus meer zelfverzekerd, actief betrokken en assertief in de wereld. Zij onderscheiden zich van de bescheiden en twijfelende afgescheidenen meer als 'zekerweters', die er van overtuigd zijn dat God de mens de opdracht geeft om in de wereld aan het werk te gaan en zich niet als een monnik op te sluiten.

De 'bevindelijkheid' in beeld gebracht in de Nederlandse 'Bible belt'.

Het bovenstaande kaartje geeft weer hoeveel procent van de kiesgerechtigden tijdens de Tweede Kamer verkiezingen van 2010 heeft gestemd op de Staatkundig Gereformeerde Partij, de 'eigen' partij van de bevindelijk-gereformeerde zuil.

Duidelijk is te zien dat Reitze van Giffen als predikant zowel in Warns-Hemelum als in Aalst-Veen in het grensgebied van deze 'Bible belt' heeft gestaan.

Predikant in Vledder en Nijensleek

Reitze wordt in 1894 beroepen vanuit de nieuwe gecombineerde Gereformeerde kerk van Vledder en Nijensleek, de plaats waar zijn moeder, de boerendochter Aaltje Hofman, is geboren en getogen. Het nabije Frederiksoord is in die tijd het bestuurlijk centrum van de Maatschappij van Weldadigheid, een in 1818 opgerichte maatschappij die de verheffing van de arme gezinnen uit de grote steden voor ogen heeft. Zij krijgen in de 'kolonie' de kans om zich op te werken naar een zelfstandig bestaan bij de ontginning van de woeste gronden in Drente. Soms worden onaangepaste (jonge) kolonisten uit de kolonie weggestuurd en zij vestigen zich dan in de directe omgeving in haastig gebouwde plaggenhutten en vormden de zogenaamde 'desperado-kolonies', zoals die in Nijensleek en Vledderveen. Het gebied wordt vanouds bewoond door boeren, boerenknechts en veenarbeiders en de sociale verschillen in die tijd zijn ook hier zeer groot. Bij de komst van Reitze in 1894 heerst er in deze streken nog een bittere armoede, zodat de straatarme gecombineerde kerk van Vledder en Nijensleek aan Reitze slechts een traktement van fl. 150, = per jaar kan bieden, een bedrag dat ver ligt onder het landelijk minimumsalaris van fl. 500, = per jaar voor een predikant. Maar Reitze tilt daar niet zwaar aan; het symbolische salaris verschaft hem ook een prettig aanvoelende onafhankelijkheid ten opzichte van de kerkenraad. Hij heeft immers eigen geld en de nodige pachtinkomsten van zijn landerijen. De keuze voor Vledder-Nijensleek wordt hem dan ook meer uit idealisme ingegeven. Wellicht heeft hij zelfs met deze keuze gevolg willen geven aan de wens van zijn overleden moeder Aaltje Hofman om met deze kerkbouw en gemeente opbouw een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van haar geboorteplaats Nijensleek. Hoe het ook zij, Reitze stapt onbekommerd over alle materiële bezwaren heen en gaat met idealistisch enthousiasme deze nieuwe uitdaging aan. Daarmee wordt hij opnieuw predikant van een combinatiegemeente-in-oprichting, met alle daarbij behorende strubbelingen vandie, die zowel worden veroorzaakt door sociale spanningen als door verschillen in geloofsbeleving in de beide dorpen. Op 4 november 1894 wordt Reitze bevestigd in het eerste houten noodkerkje en daarmee heeft de Gereformeerde kerk van Vledder-Nijensleek haar eerste eigen predikant. In zijn pastorale werk werpt Reitzes energieke aanpak vruchten af. Landelijk valt het op dat in 1895 in Vledder een Jongelingenvereniging wordt opgericht, dat een Jongedochtervereniging in voorbereiding is, dat er een bloeiende zondagsschool bestaat en dat er in 1897 een Christelijke zangvereniging actief is. Er is sprake van een snelle groei van het 'kerkvolk', wat niet alleen belangrijk is voor het uitdragen van het geloof, maar natuurlijk ook voor de financiële fundering van deze gemeente in opbouw.

Volgens het Kadastrale Register van 1832 zijn de percelen grond Nijenslijk E 411, 412 en 413, waarop het eerste houten evangelisatiegebouwtje wordt gebouwd, in bezit van Lukas Klaasen Bosscha, evenals de er tegenover gelegen pachtboerderij, in gebruik bij de familie Beenen. Het bezit gaat door vererving over naar dochter Jeltje Lucas Bosscha, die huwde met Hendrik Jans Hofman. Hun enig kind Aaltje erft het onroerend goed in 1865 en als zij in 1891 overlijdt, gaat het bezit bij de boedelverdeling als een kinderlijk erfdeel over naar haar zoon Reitze van Giffen.

Net als op de meeste plaatsen in Nederland beschikken ook de 'kleine luyden' van de nieuwe Gereformeerde kerk in Vledder-Nijensleek nog niet over een echt kerkgebouw. Reitze draagt na zijn bevestiging met veel energie bij aan de oprichting van een stenen kerkgebouw, dat in november 1897 wordt opgeleverd. Reitze neemt daarbij zelfs de voorfinanciering op zich, onder overdracht van de daarvoor benodigde grond 'om niet'. In tegenstelling tot het vermelde in het Van Giffen familieboek en in de geschiedschrijving door de heer W.J. Iestra heeft Reitze dit alles uit eigen middelen gedaan en is er dus geen sprake geweest van een bijdrage door zijn vader.

Op zondag 28 november 1897 wordt de eerste dienst gehouden in het nieuwe stenen kerkgebouw. Reitze heeft dan drie jaar lang via de kerkelijke pers bij de zusterkerken om geld gevraagd. En dat geld is er ook op wonderbare wijze gekomen, met kleine beetjes tegelijk, zoals onder andere blijkt uit de verantwoording in het blad De Heraut van 31 januari 1897:

Kerkgebouw te Vledder.

Na den Heere den milden gevers hartelijk dank voor de ontvangen gaven sedert Sept. 1896—1 Jan. 1897: van de kerk te Ferwerd / 2.50; idem te Smilde A / 14.40; idem te 's Gravenhage A / 20; idem te Utrecht / 13; idem te Dwingelo (langs de huizen) / 75.22½; idem te Beilen (langs de huizen) / 42.70; idem te Westerbork (langs de huizen) / 20; ingekomen bij Ds. Wessels te Dwingelo van N. N. te Broek op Langedijk / 1; van E. F. R. te Sloten / 2; nagekomen giften uit Dwingelo / 2.80; uit Westerbork / 0.75.

Nog altijd zijn er vele kerken, die tot nog toe aan ons vriendelijk verzoek geen gehoor gaven. Ook, dat die kerken, hoorende naar het Woord des Heeren: »Draagt elkanders lasten,» in liefde gedachten aan deze arme kerk, opdat wij door de trouw onzer Gods, onder flinke steun der zusterkerken, eerslang tot den bouw van eene nieuwe kerk kunnen overgaan.

Uit naam van den kerkeraad,
Ds. R. VAN GIFFEN.

Vledder, 25 Jan. 1897.

De Heraut, 31 januari 1897.

Kerk Nijensleek (1897).

In de nog steeds bestaande pastorie van Nijensleek naast het kerkgebouw wordt het jonge gezin van Reitze en Idskje verrijkt met twee dochters. Eerst wordt op 4 december 1895 Eelkje geboren, zij is vernoemd naar Idskje haar moeder Eelkje Dokkum. En op 20 april 1898 komt Aaltje ter wereld, vernoemd naar Reitzes moeder Aaltje Hofman.

1898 Aaltje van Giffen.

Het eerste stenen kerkgebouw uit 1897 is tot 1934 in gebruik geweest, toen is het vervangen door het huidige grotere kerkgebouw aan de Hoofdweg 59 in Nijensleek. Anno 2016 is het nog steeds in gebruik bij de Gereformeerde kerk van Nijensleek, die in januari 2014 binnen de PKN een federatie is aangegaan met de Hervormde gemeente van het naburige Vledder. De cirkel lijkt daarmee weer rond.

De kerk met naastliggende pastorie in Nijensleek anno 2016.

Bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2012 stemde in de gemeente Westerveld, waartoe Vledder en Nijensleek momenteel behoren, slechts 0,4% op de Staatkundig Gereformeerde Partij. Dat doet vermoeden dat er in de toenmalige combinatiegemeente Vledder-Nijensleek amper een interne spanning tussen bevindelijke en dolerende gemeenteleden heeft bestaan, maar uit de navolgende geschiedschrijving blijkt dat er destijds toch wel degelijk diepgaande verschillen in geloofsbeleving en geloofspraktijk hebben bestaan. Het zal voor Reitze en zijn kerkenraad lastig genoeg zijn geweest om te laveren tussen de verschillende belevingen. Maar als er dan ook binnen de kerkenraad heuse kwesties ontstaan, waarbij het naar de hedendaagse maatstaven om futiliteiten gaat, dan wordt het ambt voor Reitze zwaar. Bezien in het licht van de ontwikkelingen van die tijd wordt de felheid van de leden van deze nieuwe kerk ook wel weer begrijpelijk. Zij hebben zich immers nog maar kort daarvoor afgezet tegen allerlei vrijzinnigheden in de Hervormde kerk en zij willen het daarom voortaan precies doen zoals het naar hun idee behoort te gaan, precies volgens de orthodoxe gereformeerde praktijk. Een voorbeeld: bij de vrijzinnige Hervormden wordt sinds 1870 een vrije doopformule toegelaten, maar de Gereformeerden gebruiken de aloude trinitarische doopformule, ontleend aan Mattheus 28:19: "Ik doop u in den Naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes". Nu is Reitze gewoon om tijdens de doopbediening onder het uitspreken van deze doopformule één keer water te sprenkelen over de dopeling, maar dat achten diverse gemeenteleden zeer onjuist. De kerkenraad maant Reitze om tijdens de doopbediening niet één keer maar drie keer water over de dopeling te sprenkelen. Koppige Reitze geeft er niet aan toe; hij beschouwt de discussie als een onbijbelse en muggezifterige vorm van dwingelandij. Als hij vervolgens zelfs door de (overwegend bevindelijke) Classis Beilen wordt berispt dat hij te 'droog' doopt, dan is voor hem de maat vol en komt er op 27 augustus 1899 een eind aan zijn predikantschap in deze gemeente. Zonder zelfs maar afscheid te nemen in de classis neemt hij nog datzelfde jaar een beroeping aan vanuit de nieuwe gecombineerde Gereformeerde kerk van Aalst en Veen in de gemeente Poederoijen in de Betuwe. De correspondentie tussen Reitze en de combinatiegemeente Vledder-Nijensleek over de vereffening van de leningschuld heeft zich nog tientallen jaren voortgezet. Pas in 1922 wordt de zaak met een schuldkwijting afgesloten.

De geschiedenis van de Gereformeerde kerk Vledder-Nijensleek

Op de website van deze kerk <http://www.kerknetvledder.nl/historie-nijensleek.html> wordt het prille begin van de kerk in de jaren 1892-1896 als volgt weergegeven:

De in 1892 opgerichte Gereformeerde kerk is op landelijk en provinciaal niveau georganiseerd in Synodes en op regionaal niveau in Classen. De Classis Beilen bestrijkt alle gemeenten in zuidwest Drenthe en probeert ook in Vledder een Gereformeerde Kerk te stichten, maar dit gaat niet van een leien dakje. Op 28 februari 1893 concludeert de Classis Beilen dat er een initiatief uit de regio zelf moet komen. Op 7 december 1893 leidt dit tot het besluit een Christelijk Gereformeerde Kerk Vledder in Vledderveen (!) te stichten. Bij dit besluit zijn afgevaardigden van de Gereformeerde Kerken in Steenwijk betrokken.

De instituering vindt plaats door ds. Dijkstra uit Diever. De Nederlands Hervormde Kerk van Steenwijk levert voor 300 gulden een houten evangelisatiegebouwtje met banken zonder leuning, vrij af te betalen binnen vijf jaar, hetgeen leidt tot ruzie over de plaats van vestiging: Vledderveen of Nijensleek. Op grond van een iets grotere bevolkingsdichtheid wordt uiteindelijk voor Nijensleek gekozen. Ruim een maand na de officiële oprichting krijgt men al de beschikking over het houten evangelisatielokaal en kunnen de kerkdiensten van start gaan. Het juiste aantal kerkleden is de eerste jaren moeilijk vast te stellen, want tal van mensen die trouw de kerkdiensten bijwonen, dienen pas jaren later hun attestatie in. Naar schatting zijn er op 1 januari 1896 ongeveer 130 belijdende leden en doopleden.

De heer W.J. Iestra heeft als oud-lidmaat van de Gereformeerde kerk in Nijensleek een uitvoerige kerkgeschiedenis geschreven onder de titel: *“Langs hoogten en door diepten”*. Zijn verhaal verschijnt in het gereformeerde kerkblad van Nijensleek en wordt in 1993 in boekvorm uitgegeven. Hieruit enkele citaten:

“De eerste kerkenraad heeft vermoedelijk bestaan uit:

*ouderling Jacobus Louwerse uit Zeeland (landarbeider te Frederiksoord), praeses;
ouderling J. Crans (beambte te Vledderveen), scriba;
ouderling Jan Hoekstra (landarbeider te Frederiksoord);
ouderling Peter Manden (landarbeider te Nijensleek);
ouderling Cornelis van Puffelen (vrijboer te Frederiksoord);
diaken Jacob Bennen (landbouwer te Nijensleek);
diaken Matthijs Hameka (van Zaanse origine en landarbeider te Frederiksoord);
diaken Auke Nijen (landbouwer te Nijensleek);
diaken Hendrik Oosterhof (Fries en landarbeider te Vinkega).”*

“Van verschillende kanten kwamen de kerkelijke overschrijfberichten (attestaties) bij de nieuwe kerk binnen: Gereformeerde Kerk Steenwijk, Nederlands Hervormde Gemeente Vledder en incidenteel Wapseveen, Willemsoord en Steggerda. Ruim een maand na de officiële oprichting kreeg men de beschikking over een eigen kerkgebouw, te midden van bos en heide, gelegen op dezelfde plaats waar onze kerk nu nog staat.

Op de classisvergadering van 20 februari 1894 wordt Vledder voor het eerst hartelijk welkom geheten, als hulpbehoevende kerk, maar met duidelijke toekomst. Zij wordt vertegenwoordigd door de broeders Louwerse en Hoekstra, die zich hebben laten vergezellen door een afvaardiging van de Gereformeerde Kerk van Steenwijk onder leiding van ds. F. Rispen. De officiële erkenning van de 752e Gereformeerde Kerk in Nederland wordt geregeld.”

Van de classispredikanten krijgt men de toezegging dat zij voorlopig elk kwartaal een gratis preekbeurt in Nijensleek zullen vervullen.”

"Vanwege weerkerende onenigheid bij de opbouw van de gemeente in Vledder-Nijensleek geeft de Classis Beilen het advies om zo snel mogelijk een eigen predikant aan te trekken. Dit was niet eenvoudig gezien de financiële middelen van deze nog jonge kerk in een niet bepaald welvarend gewest. Men was niet in staat om het algemeen geldende minimum jaarhonorarium van fl. 500, = voor een predikant te voldoen. Niettemin vindt op zondag 4 november 1894 de bevestiging plaats van de eerste eigen predikant Reitze van Giffen tegen een bijna symbolisch te noemen tractement van fl. 12,50 per maand. Vermoedelijk heeft ds. F. Rispsens uit Steenwijk, een studiegenoot van ds. Van Giffen, in deze zaak een bemiddelende rol."

Over de bouw van een pastorie schrijft de heer Iestra het volgende:

"Voor de bouw van de pastorie worden leningen aangegaan tot een bedrag van fl. 3.800, =, waarvan fl. 3.000, = op basis van een schuldbekentenis aan ds. Reitze van Giffen à 4% rente en andere persoonlijke borgstellingen van de kerkeraadsleden. Omdat een verdere opvoering van de rentelast onverantwoord zou zijn, besluit de kerkeraad om het kerkgebouw zeer eenvoudig uit te voeren: maximaal begroot bedrag fl. 2.000, =, o.a. zonder dakgoten. Terwijl een speciale rondgang door de gemeente nog fl. 150, = opbrengt (naderhand plus fl. 200, = uit een verkregen legaat van fl. 400, =, 50% kerk en 50% diaconie) en via een per circulaire aan alle kerken in ons land gedaan steunverzoek ongeveer fl. 400, = binnenkomt, wordt niet minder dan fl. 1.050, = verkregen uit de toegestane huiscollecte langs alle gemeenteleden binnen de Classis Beilen.

Vrijmoedig wordt in het voorjaar van 1897 aan de bouw van het kerkje begonnen. De dekking van het resterende tekort van fl. 200, = wordt tenslotte volledig door de Classis Meppel overgenomen. Bijzondere vermelding verdient nog de schenking van de preekstoel en banken (met leuning) uit de oude Gereformeerde kerk van Meppel. Op zondag 28 november 1897 wordt de eerste dienst in het nieuwe kerkgebouw gehouden, hoewel de afwerking nog niet was voltooid.

Aan de aanvankelijk tegen begin 1898 geplande officiële opening blijkt weinig ruchtbaarheid te zijn gegeven. Het algemeen handboek der Gereformeerde Kerk vermeldt voor het nageslacht slechts in een korte mededeling dat te Vledder 'dank zij 's Heeren zegen en de hulp van vele zusterkerken het nieuwe ruime kerkgebouw met 150 zitplaatsen in gebruik was genomen'. De in 1897 tot stand gekomen noodzakelijke kerkbouw (uiterst sober en grotendeels met financiële steun van buitenaf) blijkt geenszins te hebben bijgedragen tot een grotere eensgezindheid binnen de gemeente van Vledder-Nijensleek. In plaats van gedragen te worden door een algemeen enthousiasme heeft het eerder geleid tot een verscherping der onderlinge tegenstellingen.

Reeds tijdens de voorbereiding blijken er in de kerkeraad duidelijke verschillen van mening over de financiering te ontstaan. De familie Van Giffen heeft de toegezegde voorlopige geldvoorziening (zoals bij de bouw van de pastorie) ingetrokken, omdat de daarmee gepaard gaande verzwaring van de rentelast terecht niet in overeenstemming kan worden geacht met de financiële draagkracht van de gemeente.

Met het daarna genomen uitvoeringsbesluit van de kerkeraad kon echter een deel zich niet verenigen. Men blijft van mening dat de destijds gegeven toezegging gestand moet worden gedaan en spreekt zelfs van een gebrek aan geloofsvertrouwen. Ook wordt gevonden dat aan de eer van de Heer der kerk tekort wordt gedaan, daar Zijn huis slechts de helft mag kosten van de kort tevoren riant gebouwde pastorie.

De moeilijkheden rondom de bouw van de kerk en de pastorie zijn niet de enige bron van groeiende meningsverschillen binnen de gemeente. Op de achtergrond spelen binnen het kerkvolk ook grote onderlinge verschillen en tegenstellingen in afkomst en maatschappelijke positie een rol. Bovendien bestaat er een stroeve verhouding tussen de Afscheidinggezinde en Doleantiegezinde leden van de kerk.

De Afscheidinggezinden hebben veelal een berustende en passieve geloofsbeleving, worstelend over hun geloofszekerheid en zieleheil, enkel oog hebbend voor de Gemeene Gratie, de Algemene genade en het belofde Koninkrijk van God.

De Doleantiegezinden hebben een meer actieve en doelgerichte geloofsbeleving, terwijl zij geloofstwijfel juist sterk afwijzen en vooral oog hebben voor de bijzondere genade die de kerk in Christus heeft gekregen, waarmee zij opbouwend en missionair in de wereld willen staan.

Dominee Van Giffen blijkt voor die tijd en voor het toenmalige Afscheidinggezinde kerkvolk te vrijzinnige opvattingen te koesteren. Dit komt tot uiting bij de invoering van een nieuw leerboekje voor de catechisatie en bij de vraag of er bij de doop eenmaal of driemaal besprenkeld dient te worden. Ds. Van Giffen moet het uit elkaar groeien van de gemeente en het afbrokkelend vertrouwen in zijn leiding met leedwezen hebben aangezien. Hij heeft zich een welbewust herder en leraar betoond, maar kan niet altijd voldoende begrip opbrengen voor de zienswijze van andersdenkenden. Hij ervaart vooral raad en steun bij zijn vriend en collega ds. Rispen uit Steenwijk en minder van de speciale classicaire commissie van bijstand voor Vledder. Vanwege het Afscheidingsgezinde klimaat op de Classis Beilen voelt hij zich daar tijdens classicaire vergaderingen steeds minder thuis. Als ds. Rispen in 1898 uit Steenwijk vertrekt en er in de zomer van 1899 door de kerken van Aalst en Veen in de Betuwe een beroep op ds. Van Giffen wordt uitgebracht om aldaar predikant te worden aanvaardt hij dat dan ook graag. Als grondlegger van onze kerk vertrekt hij uit Nijensleek met een oninbare vordering van fl. 4.000, =."

De volgende predikanten hebben in de Gereformeerde kerk van Vledder en Nijensleek het Woord mogen bedienen:

In het houten evangelisatiegebouw van 1894 en de eerste stenen kerk van 1897:

ds. Reitze van Giffen	1894-1899
dhr. Jan de Braal (oefenaar)	1900-1902
dhr. Jacobus Dekker (oefenaar)	1902-1903
ds. Adrianus Alexander van Opstal	1904-1929.

In het huidige kerkgebouw van 1934:

ds. Jacob Dirk van Ginhoven	1930-1946
cand. Hendrik van Minnen	1936-1937
cand. Hendik de Wit	1937-1937
ds. Douwe Uilkes Bergsma	1948-1966
ds. Aris Medema	1969-1978
drs. J. Schonewille	1980-1985
ds. Wiecher Wijbinga	1988-1992
dhr. G. Meijer	1992-1996
ds. L.C.D. Sinke	2000-2004
da. A. (Ida) Verburg	2004-2005
ds. G. (Gerard) Venhuizen	2005 - 2014
da. M. (Marianne) Gaastra	2015 - heden

Predikant in Aalst en Veen

Op 3 september 1899 doet Reitze zijn intrede in de Gereformeerde kerk van Aalst (vallend onder de classis Tiel) en op 10 september in de kerk van Veen (vallend onder de Classis Almkerk). De gecombineerde Gereformeerde kerk van Aalst-Veen in de Bommelerwaard blijkt net als Warns-Hemelum en Vledder-Nijensleek alweer een gelegenheidscombinatie te zijn, die slechts in het leven is geroepen om gezamenlijk een predikant te kunnen beroepen. Ook in deze combinatiegemeente woelt een onderhuidse onbalans in geloofsbeleving bij de drie samenstellende subgroepen. De gemeenteleden in Veen zijn overwegend bevindelijk gereformeerden, in de traditie van de Afscheiding van 1834 (zie bijlage II voor details). De gemeenteleden in Aalst zijn deels bevindelijke afgescheidenen, maar overwegend dolerende gereformeerden. Ter illustratie moge dienen dat tijdens de Tweede Kamerverkiezingen in 2012 slechts 1,5% van de Nederlandse bevolking op de Staatkundig Gereformeerde Partij stemde, terwijl in de gemeente Zaltbommel, waartoe Aalst nu behoort, 15% van de stemgerechtigden op de SGP stemde. In de gemeente Aalburg, waartoe Veen anno 2016 behoort, stemde maar liefst 23% SGP.

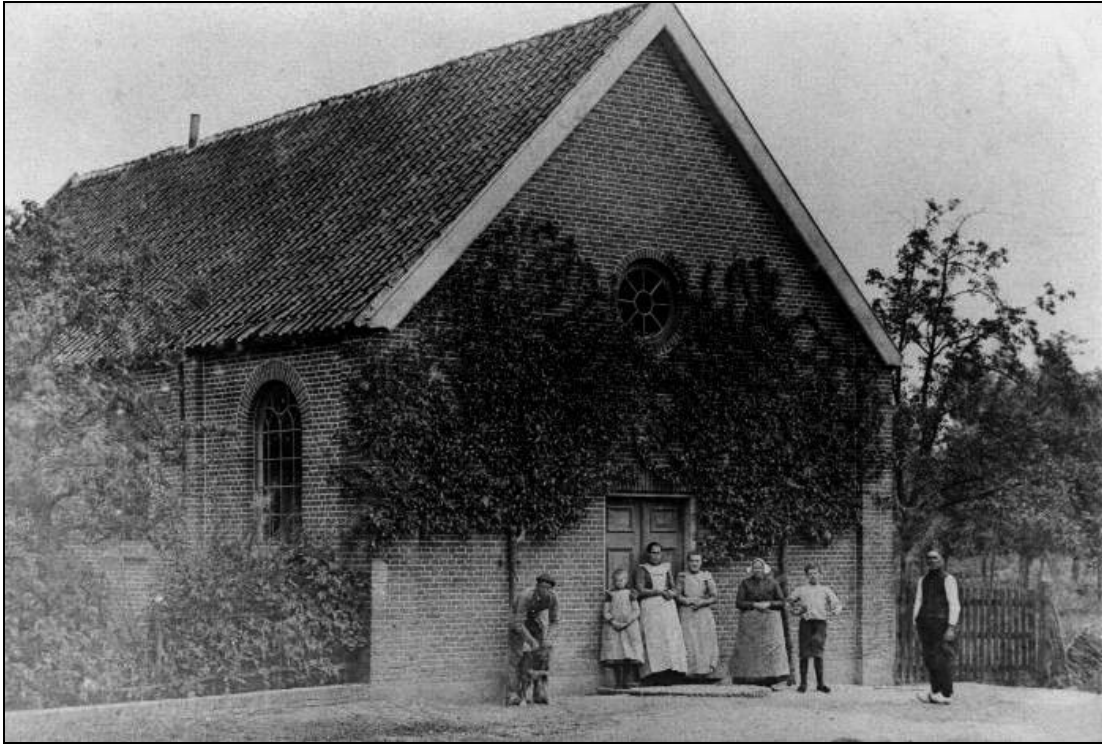
De Bommelerwaard is kerkelijk gezien van oudsher een zeer orthodox gebied met veel bevindelijk gelovigen. In Aalst en Veen treft Reitze dus weer een kerkelijke gemeente van een zeer gemengde gemengde orthodoxe samenstelling. De gereformeerde eenheidsvlag uit 1892 dekt de lading niet bepaald en Reitze zal dat verschil in geloofsbeleving tussen de bevindelijke en dolerende gereformeerden opnieuw gaan merken. Naast zijn taak als predikant neemt Reitze al snel ook het scribaat op zich van de overkoepelende Classis Tiel.

In de jubileumuitgave "De Gereformeerde Gemeente te Veen - verleden en heden" geeft de heer J.M. Verzijl in 1972 een historisch verslag van de gereformeerde ontwikkelingen in Veen: *"In 1835 wordt de Hervormde predikant uit zijn ambt gezet omdat hij weigert gezangen te laten zingen en omdat hij sympathie betuigt met de Afscheiding van 1834 door ds. Hendrik de Cock (zie bijlage II voor meer details). Samen met een aantal uitgetreden gemeenteleden sticht de predikant in Veen een Christelijke Afgescheiden gemeente, maar hij wordt al in 1836 door de eerste Synode van de Afgescheiden gemeenten uit zijn ambt gezet 'wegens aanstoot gevende levenswandel'. In 1841 wordt de Christelijk Afgescheiden gemeente Veen officieel erkend en in 1865 wordt een nieuw kerkgebouw in gebruik genomen. In 1869 verandert de naam in Christelijk Gereformeerde kerk en in 1892 wordt dit Gereformeerde kerk. De kerk in Veen is altijd vakant geweest, totdat ds. Reitze van Giffen in 1899 als predikant wordt aangenomen, in combinatie met de Gereformeerde kerk van Aalst."*

De geschiedenis van die Gereformeerde kerk in Aalst wordt beschreven in het boekje "Herdenk die wonderdaan" van de heer Arie Vervoorn: *"In 1836 wordt in Aalst een kerkenraad van de Afgescheiden gemeente bevestigd door ds. H.P. Scholte*. De toenmalige schoolmeester Jan Hasselman stelt zijn woning beschikbaar voor de godsdienstoefeningen van alle gemeenteleden die als lid van de Hervormde kerk hebben bedankt. Ten tijde van de Doleantie wordt er op 6 juni 1887 ook in Aalst een Nederduitsch Gereformeerde kerk (Doleerend) opgericht, die vanaf 1892 met de Afgescheiden gemeente van Aalst samengaat en dan Gereformeerde Kerk van Aalst wordt genoemd. Een oud herenhuis naast de boerderij van Van der Linden aan de Dorpsstraat wordt tot pastorie bestemd en schuin daarachter wordt in de tuin een klein kerkgebouw opgericht."*

* Deze charismatische predikant uit Doeveren en Genderen is al in 1834 meegegaan met de Afscheiding van ds. De Cock en hij richt in het Land van Heusden en Altena tal van Afgescheiden gemeenten op.

Overigens bestaan er in Aalst in de tijd van Reitzes predikantschap rond 1900 nog conventikels, de zgn. 'Gezelschappen', dat zijn groepjes mensen die in een klein verband thuis kerkdiensten en Bijbellezingen houden. Er wordt bijvoorbeeld vergaderd in de woning van P.J. van Os aan de Maasdijk, waar dan een preek wordt gelezen. Deze mensen voelen zich niet meer thuis in de Nederlandse Hervormde Kerk, maar ook niet in de Gereformeerde kerk. De meesten van hen zijn bevindelijk gelovig en zullen zich later aansluiten bij de nog steeds bestaande Oud Gereformeerde Gemeente van Aalst, die in 1922 wordt opgericht.

De toenmalige Gereformeerde kerk in Aalst.

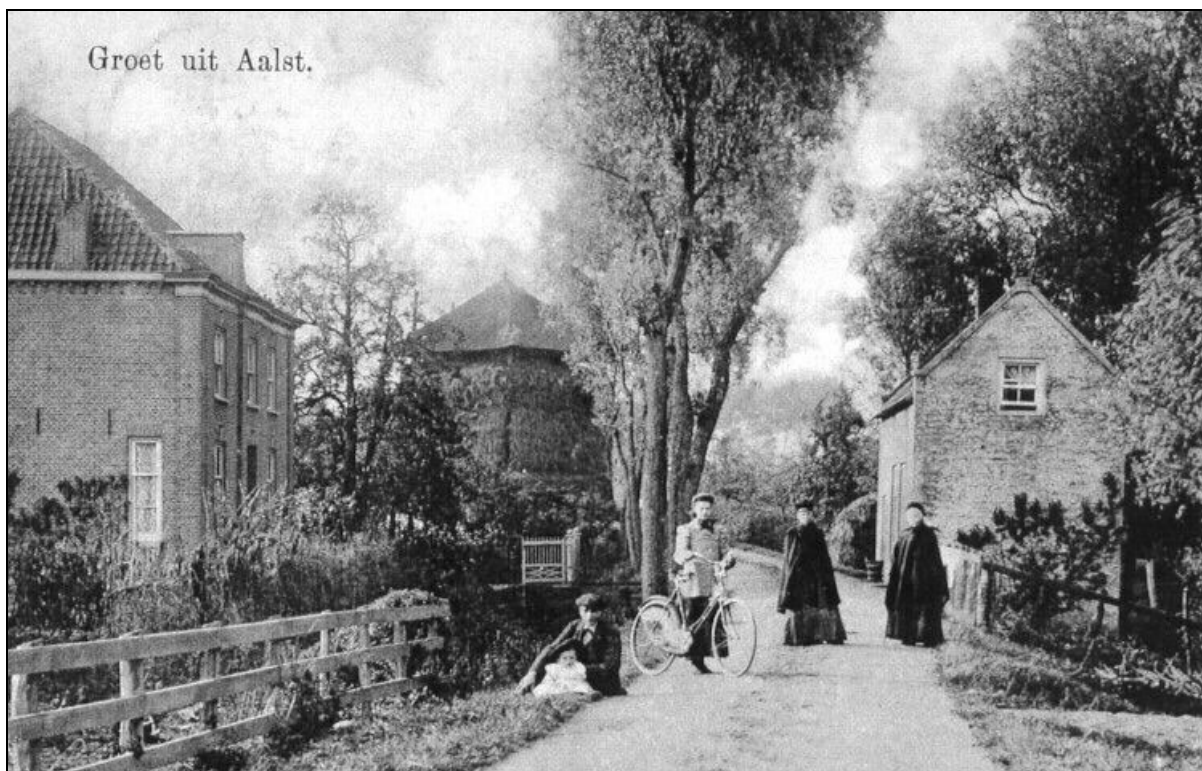

De kerkzaal in 1932.

Eind 1899 betreft Reitze met Idskje en de drie kinderen David (6), Eelkje (4) en Aaltje (1) de pastorie aan de Dorpsstraat in Aalst, een oud en wel zeer ruim uitgevallen vrijstaand herenhuis. Zoals ook staat te lezen in de correspondentie van Idskje en Reitze met de familie in Friesland (zie bijlage 1 van dit boek) schrijft Idskje in 1901 in een brief aan haar zus Jikke uit Harlingen dat ze zich in haar eentje niet prettig voelt in het grote huis:

"Reitze is naar Friesland om zaken vanwege de erfenis, want dat zal nu een beetje beginnen uit te keeren. Nu het past ons met zoo'n huishouding, het komt weer net op tijd, want wij niet noodig hebben daar is de eind van weg. Als wij het van de verdienste moesten hebben dan kwamen wij ook van honger om, maar gelukkig dat is zoo niet. Reitze komt morgen weer thuis, want ik wil hem geen dag langer missen; ik vind het in de nacht zoo vreeslijk in zoo'n groot huis alleen, want het is tegenwoordig altijd weer inbraak."

(De erfenis waarnaar Idskje hier verwijst betreft Reitzes erfdeel sinds het overlijden van zijn vader David Flud op 8 mei 1900. Op 2 september 1901 ontvangt Reitze alvast een voorschot van f 3.000, =. De gedeeltelijke boedelscheiding van de uitgebreide nalatenschap van zijn vader passeert op 16 december 1901 als acte 227 bij notaris Rambonnet in Wolvega. Pas op 25 mei 1907 kan bij dezelfde notaris in acte 1437 de eindafrekening en de finale toebedeling van de boedel worden opgemaakt.)

Een oude prentbriefkaart van de Dorpsstraat in Aalst, zoals deze er voor 1912 heeft uitgezien.

Links op de bovenstaande foto staat het eeuwenoude herenhuis dat dient als pastorie van de Gereformeerde kerk. De kerkzaal staat niet zichtbaar in de achtertuin van de pastorie, tussen het herenhuis en de hooiberg van de naastliggende boerderij.

In de jaren zestig hebben de ULO-leraar Piet Schakel met zijn vrouw Bep de pastorie het laatst bewoond. Zij ervaren het als een koud, vochtig en tochtig huis met een steile trap naar een diepe kelder, die geregeld blank staat. Maar de vele grote kamers met mooi stucwerk aan het plafond maken alles goed; er zijn kamers genoeg om er één als biljartkamer in te richten.

Pastorie van Aalst.

In de pastorie in Aalst wordt op 10 januari 1900 zoon Arend geboren, vernoemd naar Idskje haar vader Arend Gosses Visser.

**De Heere verblijdde ons met de geboorte van een welgeschapen ZOON.
Ds. R. VAN GIFFEN.
J. VAN GIFFEN—
VISSER.
Aalst (bij Zalt-Bommel), 10 Jan. 1900.**

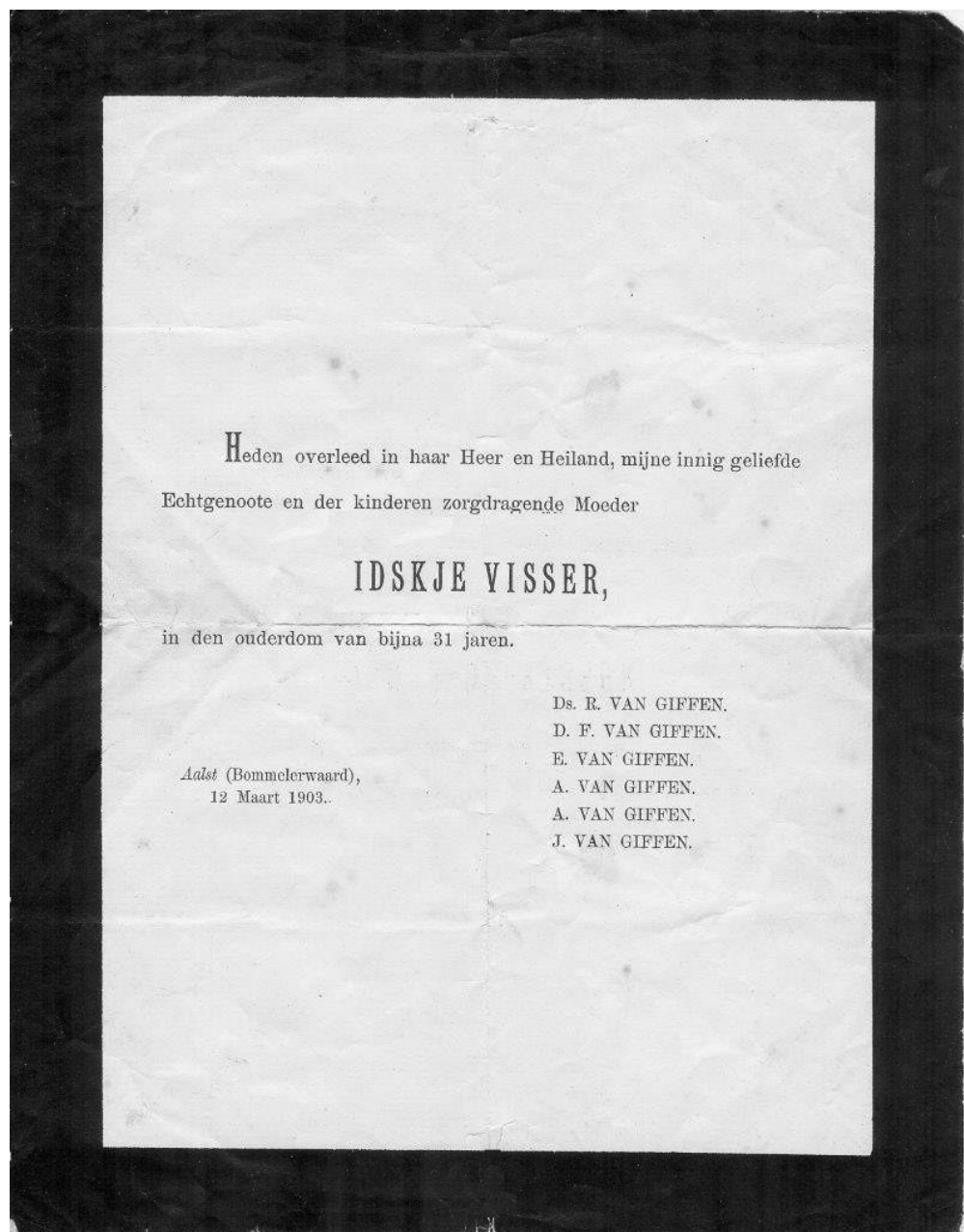
Idskje correspondeert regelmatig over het drukke gezinsleven in de pastorie met haar twee jaar jongere zus Jikke in Harlingen. Jikke Visser (1874-1919) is op 15 juni 1899 gehuwd met brood- en banketbakker Roelof Auke Boersma (1870-1929) uit Harlingen. Dit echtpaar leeft in ongeveer eenzelfde gezinssituatie, zij hebben in 1900 een zoon Tjepke en in 1902 een dochter Eelkje gekregen. In bijlage 1 van dit boek wordt een deel van deze bewaard gebleven correspondentie weergegeven.

Idskje beklaagt zich in haar brieven aan Jikke over het feit dat ze zo ver van haar familie in Friesland woont. In haar beschrijving van de periodes van mazelen en kinkhoest bij haar kinderen maakt ze een nerveuze en kwetsbare indruk. In 1902 raakt ze zwanger van haar vijfde kind. De kinderen zijn in Aalst nogal eens ziek en Idskje komt in haar brieven soms nogal bezorgd over; ze ziet veel leeuwen en beren op de weg en ze geeft aan zich niet echt thuis te voelen in de pastorie en de mensengemeenschap van Aalst.

Nadat op 27 januari 1903 het vijfde kind wordt geboren, dat Jan wordt genoemd (naar Reitzes oudste broer), openbaart zich bij moeder Idskje een snelle en fataal verlopende vorm van tuberculose. TBC is in het Nederland van die tijd nog een veelvuldig voorkomende en nauwelijks behandelbare ziekte. De behandeling bestaat uit rust en kuren in centra (sanatoria) met 'gezonde lucht', maar veel lijdens aan deze ernstige ziekte overlijden aan de gevolgen. Tijdens Idskje haar wekenlange ziekbed wordt ze bijgestaan door haar moeder Eelkje Lolkjes Dokkum. Eelkje is volgens de overleveringen een zeer krachtige persoonlijkheid en voor haar kinderen niet alleen een bron van wijsheid, maar ook van kordate en hulpvaardige kracht. Het acute probleem in Aalst als gevolg van Idskje haar ernstige ziekte verspreidt zich natuurlijk al snel via het familienetwerk in Friesland. Eelkje regelt vanuit de familie een hulp in de

huishouding uit Friesland, om bij te springen in de intensieve zorg voor het drukke gezin van vijf jonge kinderen. Het wordt de 15-jarige Merkje van der Kluft uit Kollum, die hoogstwaarschijnlijk naar voren is geschoven via de aangetrouwde families Van Wageningen, Heidema en Van der Kluft. Al valt er na meer dan 100 jaar niets meer met zekerheid over te achterhalen, maar die via-via familierelatie komt vermoedelijk tot stand langs de lijn van Idskje haar jongere broer Lieuwe Visser (1875), die in 1902 is getrouwd met domineesdochter Berendjeline van Wageningen (1879) uit Ureterp. Haar broer, de predikant Peter van Wageningen is gehuwd met Jetske Andries Heidema en zij is weer een volle nicht van Klaas van der Kluft, de vader van Merkje.

Broer Gosse Visser schrijft op 9 maart nog dat hij spoedig bericht hoopt te ontvangen dat de zieke herstellende is en weer aansterkt, maar in tegenstelling tot deze hoopvolle verwachting sterkt Idskje niet meer aan en na een ziekbed van zes weken overlijdt zij op 12 maart 1903 in Aalst, op 30-jarige leeftijd.

Het graf van Idskje van Giffen-Visser op de begraafplaats van de Ned. Hervormde kerk, Kerkstraat 1 in Aalst.

Na het overlijden van Idskje belandt Reitze met de jonge kinderen in een zeer kwetsbare situatie, ondanks de aanwezigheid van zijn schoonmoeder Visser en het kindermisje Merkje. Reitze schrijft maanden later in een brief aan zwager Roelof Boersma en schoonzus Jikke Boersma-Visser dat hij zeer dankbaar en tevreden is over de nieuwe 'meid' Merkje, die in huis is gekomen: *"Ik kan de zorg der kinderen gerust overlaten aan Merkje de meid. Ik moet zeggen wij hebben het nogal goed getroffen met de nieuwe meid; zij heeft er bijzonder slag van om met kinderen om te gaan, zoodat ze dan ook allen veel van haar houden."* (zie de uitgetypte correspondentie in bijlage I).

De gemeenteleden van de kerk van Aalst en Veen vinden echter dat het geen pas geeft dat hun predikant zijn gezin onder één dak blijft bestieren met een 15-jarig kindermisje. Het wordt juist in die loodzware en leerstellige kerkelijke gemeente van Aalst en Veen als een zeer onbetamelijk huissituatie voor hun predikant gezien en dan ontstaan er al snel dorpspraatjes over 'onvoorzichtig gedrag'. Dit wordt bevestigd door de kerkenraadsnotulen van 3 april 1903, die in het archief van de Gereformeerde gemeente Veen bewaard zijn gebleven:

"De predikant wordt er van beschuldigd in onbetamelijke omgang met de meid te leven."

Blijkbaar is de ontstane huissituatie in de pastorie na het overlijden van Idskje voor de kerkenraad voldoende aanleiding om subiet bij de Classis Tiel een aanvraag in te dienen om zich van hun predikant los te maken. Op 1 april 1903 (dus nog maar drie weken na het overlijden van Idskje) besluit de classis Tiel in een buitengewone vergadering dat ds. Reitze van Giffen de kerkelijke gemeente van Aalst niet langer kan stichten. Hoewel de classis van oordeel is dat de geuite beschuldiging over 'onvoorzichtig gedrag' onvoldoende is bewezen, besluit zij toch om over te gaan tot losmaking van de gemeente, op wederzijds verlangen en met wederzijds goedvinden. De predikant blijft wel beroepbaar.

Classis Tiel.

De Classis Tiel van de Geref. Kerken in Nederland heeft in hare buitengewone vergadering van 1 April 1903 besloten, Ds. R. van Giffen los te maken van de kerk te Aalst.

In naam en op last der Classis voornoemd

Ds. J. MEIJER JR., h. t. scriba.

Zalt Bommel, 1 April 1903.

De Heraut 19 april 1903.

AAN DE CLASSEN DER Geref. KERKEN
IN NEDERLAND.

WelEerw. en Eerwaarde Broeders.

Naar aanleiding van 't verzoek, door een tweetal Classen gedaan, besloot de Classis TIEL van de Geref. Kerken in Nederland, alsnog 't volgende bij missive ter Uwer kennis te brengen:

dat zij in hare buitengewone vergadering van 1 April 1903 besloten heeft, op verlangen en met goedvinden van beide partijen, Ds. R. VAN GIFFEN los te maken van de kerk te AALST;

dat, hoewel beschuldigingen tegen ZijnEerw. waren ingebracht, de Classis geoordeeld heeft, dat deze niet voldoende bewezen zijn;

dat ZijnEerw. evenwel ten gevolge van onvoorzichtig gedrag, de kerk van AALST, niet langer kon stichten;

dat genoemde losmaking evenwel op zulke wijze heeft plaats gehad, dat ZijnEerw. beroepbaar blijft bij de Geref. Kerken in Nederland.

Namens de Classis Tiel,

A. BRINK, *Praeses.*

G. VEENENDAAL, *Scriba.*

ZALT BOMMEL, 19 Aug. 1903.

24

Als de Classis Tiel deze bekendmaking na vier maanden alsnog verspreidt, geeft de publicatie echter naar het oordeel van de kerkenraad van Aalst een verkeerde voorstelling van zaken weer, wat voor deze kerkenraad aanleiding is om de volgende verongelijkte brief te schrijven:

Aan de Classis Tiel

Weleerw en Eerw. Br.!

Door deze bericht de Kerkeraad van Aalst dat hij heeft besloten niet meer voor de e.k.

Provinciale Synode ter vergadering te komen (tenzij het de Classis in orde maakt).

Om reden de Kerkeraad niet op een vergadering kan komen die, behalve meer ook nog in het openbaar gaat liegen, door in de missive te schrijven dat de beschuldiging tegen Ds. van Giffen ingebracht onvoldoende bewezen is, daar de Classis wel geoordeeld heeft dat het feit niet voldoende was om hem te schorsen, maar niet, dat het niet bewezen was.

H. Bauman Praeses

A. ders Maasakker scriba

Wat is dan wel dat niet bewezen 'feit', dat blijkbaar op zich voor de Classis onvoldoende aanleiding is voor een schorsing? De precieze waarheid zullen we nooit meer te weten komen, maar het lijkt zeer waarschijnlijk dat de kerkenraad van Aalst - Veen de ontstane situatie aangrijpt als een aanleiding tot wederzijdse losmaking, omdat er tussen de predikant en zijn gemeente al langer een principieel meningsverschil sluimert over de geloofsbeleving. Het lijkt erop dat Reitze als niet-bevindelijk predikant onvoldoende heeft voldaan aan de leerstellige verwachtingen van de meerderheid van zijn zwaar orthodoxe en bevindelijke gemeenteleden.

Als de kerkenraad van Aalst en de Classis Tiel het onderling al zó oneens blijken te zijn over deze bekendmaking aan de landelijke Classen van de Gereformeerde kerken in Nederland, dan is dat op zich al een weinig verheffende gang van zaken, die temeer doet vermoeden dat Reitze hier het slachtoffer is geworden van dorpspraatjes en rechtzinnige scherpstijperij.

In oktober 1903 behandelt de classis Goes de kennisgeving van de classis Tiel over de losmaking van Ds. R. van Giffen, met daarin de mededeling dat Z.Ew. beroepbaar blijft. Alle kerken van deze classis spreken uit "*dat ze zich in een dergelijke wijze van losmaken volstrekt niet kunnen vinden*". Behalve de Classen van Goes en Enkhuizen reageert ook Reitzes vorige Classis Meppel schriftelijk op de publicatie van de Classis Tiel, waarbij zij aangeven, dat zij het besluit maar zeer onduidelijk vinden en dat er na een losmaking in principe geen beroeping meer mogelijk zou moeten zijn.

Na de onverkwikkelijke losmaking van hun predikant valt de combinatiegemeente Aalst - Veen al snel weer uiteen in de drie oorspronkelijke subgroepen:

1. De bevindelijke gemeenteleden in Veen gaan in 1905 zonder predikant zelfstandig verder en zij sluiten zich in 1921 aan bij de Gereformeerde Gemeenten, het meest orthodoxe en bevindelijke kerkgenootschap binnen de waaier van kerkelijke gezindten in Nederland.
2. Ook in Aalst sluit het bevindelijke deel van de gereformeerden zich in 1922 aan bij de Gereformeerde Gemeenten.
3. De resterende Gereformeerde kerk van Aalst heeft na Reitze nog de volgende predikanten gehad, in combinatie met diverse andere gemeenten:
 - ds. G. Davelaar (van 1905 tot 1912) in combinatie met Well;
 - ds G.F. Snel (van 1935 tot 1947) in combinatie met Hoenzadriel, Rosum en Well;Sinds 11 november 1965 is de Gereformeerde kerk Aalst samen met die van Zuilichem.

In 1968 worden zowel het Gereformeerde kerkgebouw als de pastorie in Aalst verkocht aan de familie Van Dorssen, waarna de pastorie in 1970 wordt gesloopt, om plaats te maken voor twee woningen. Het kerkzaaltje wordt anno 2016 door de familie van Dorssen gebruikt als schuur en garage.

Kollum en Garijp

Direct na het bekend maken van het besluit van de Classis Tiel verhuist Reitze met zijn vijf jonge kinderen terug naar Friesland, waar hij zich op 28 augustus 1903 laat inschrijven in de gemeente Kollumerland. In Kollum, de ouderlijke woonplaats van Merkje, betreft het gezin Van Giffen de benedenwoning nr. B 100 van de familie Dam, die de bovenverdiepingen bewoont. Merkje kan dan vanuit haar ouderlijk huis nr. B 323 overdags voor het gezin van Reitze blijven zorgen. Ook Iebeltje Visser, het jongste zusje van Idskje, heeft in die periode in Kollum bijgesprongen om het gezin draaiende te houden. Het moet hoe dan ook voor de kinderen David (10 jaar), Eelkje (7), Aaltje (4), Arend (2) en Jan een verwarrende en pijnlijke periode zijn geweest, die hen voor het leven zal hebben getekend. Een liefhebbende jonge moeder, die vrij plotseling uit je jonge leven wegvalt, gevolgd door een periode van verdriet, gemis en onzekerheid, met steeds wisselende vrouwen die de moederrol voor een deel proberen op te vangen.

Oudste zoon David verwijt zijn vader nog lange tijd diens gelaten houding tijdens de ziekte van Idskje. Gezien de aard van de dodelijke ziekte een onterecht verwijt, maar begrijpelijk vanuit David zijn kinderlijk verdriet om het verlies van zijn moeder.

Arend is in 1903 een peuter van drie jaar oud en hij zal hoogstwaarschijnlijk zijn moeder Idskje niet bewust hebben gekend, maar zijn stiefmoeder Merkje altijd als moeder hebben ervaren. Daarnaast wordt hij volgens de overlevering ook bemoederd door zijn zuster Eelkje.

Jan van Giffen.

Jan wordt als baby al vrij snel bij zijn grootmoeder Eelkje in Hemelum in huis opgenomen en verzorgd, ook door zijn tantes Hendrikje ('Hinke') van 23 jaar en Iebeltje van 17 jaar. En dat terwijl Eelkje ook al voor haar zoon Lolke de zorg voor haar kleinzoons Arend en Jelle op

zich had genomen, nadat hun moeder Sybrigje Westra was uitgevallen. Op 6 oktober 1904 wordt Jan officieel uitgeschreven vanuit de gemeente Kollumerland naar de gemeente Hemelummer Oldephaert, maar vermoedelijk betreft dat slechts een formele administratieve vermelding achteraf. De opvang van de kleine Jan duurt voort totdat het gezin van Reitze weer in wat rustiger vaarwater belandt.

Zo dramatisch als Reitze zijn gezinsleven verloopt als gevolg van het overlijden van Idskje, zo gunstig ontwikkelt zich zijn materiële welstand. Het kapitaal van bijna *f* 23.000, = dat Reitze erft na het overlijden van zijn moeder in 1890 is tien jaar later voor meer dan de helft opgebruikt. Maar na het overlijden van zijn vader wordt, gedeeltelijk in 1901 en definitief in 1907, aan ieder van de zes kinderen Jan, Reitze, Hendrik, Charlette, Jeanette en Ate een erfdeel van circa *f* 30.000, = uitgekeerd, waardoor Reitze zijn bezit toeneemt tot een bedrag van circa *f* 40.000, =. Dit zou anno 2016 een kapitaal van € 500.000, = vertegenwoordigen.

Reitze in 1905.

Aangezien Reitze in gemeenschap van goederen is getrouwd met Idskje Visser moet hij vanaf het moment van haar overlijden in 1903 de helft van zijn bezit (dat is een bedrag van ongeveer *f* 20.000, =) toebedelen naar zijn vijf minderjarige kinderen. Om het belang van deze onmondige kinderen te behartigen wordt hun oom Jelle Visser uit Wommels, de oudste broer van Idskje, aangesteld tot hun toeziend voogd. Op 1 oktober 1904 en nogmaals in 1910 tekent Reitze bij de notaris schuldbekentenissen aan zijn kinderen. Ter zekerstelling van de uitbetaling van hun toehaak op de erfenis geeft hij hen het recht van hypotheek, met als onderpand een deel van zijn onroerend goed, te weten een boerderij in Nijensleek met 26 hectare land en 25 hectare hooiland in Spanga, Sonnega, Nijetrijne en Oudetrijne.

Op 8 mei 1905 wordt het gezin van Reitze vanuit de gemeente Kollumerland uitgeschreven naar de gemeente Tietjerksteradeel, waar Reitze een beter passende tijdelijke woonruimte heeft gevonden in het naburige plaatsje Garyp.

In dat dorp is in 1886 de vrijwel voltallige kerkelijke gemeente van 700 zielen onder aanvoering van hun ds. J Wisse met de Doleantie meegegaan. Het Hervormde kerkbestuur van Garijp besluit echter in 1887 om dominee Wisse uit het ambt te zetten en de de vrijwel voltallige gemeente als lidmaat te schrappen. De Dolerenden hebben toen voor de betrokken gemeenteleden in 1889 een Gereformeerde noodkerk gebouwd aan de Greate Buorren 23. Dominee Wisse gaat in 1902 met emeritaat en na zijn overlijden op 9 oktober 1904 komt de voormalige pastorie vrij.

Reitze besluit om het vrijstaande huis te huren van de eigenaren, de familie Kloosterman. Het huis met het toenmalige adresnummer C 27 stond tot aan de sloop in 1968 ter plaatse van het huidige adres Greate Buorren 4. Wellicht is Reitze over deze nieuwe woonmogelijkheid getipt door Wisses opvolger, dominee Johan Coenraad Rullman, die in 1903 in Garijp is bevestigd. (Deze dominee Rullman is elf jaar jonger dan Reitze en is dan ook geen jaargenoot aan de VU geweest. Hij is later wel bekend geworden als de eerste geschiedvorser van alles wat met de Doleantie te maken heeft. Die kennis heeft hij geboekstaafd in zijn drie delen "De Afscheiding", "De strijd voor Kerkherstel" en "De Doleantie", waarvoor hij aan de VU een eredoctoraat kreeg toegekend.)

Ondanks het grote leeftijdsverschil van 30 jaar besluiten Reitze en Merkje om omet elkaar een huwelijk aan te gaan, maar mede gezien Merkje haar nog zeer jeugdige leeftijd gaat er nog de nodige tijd overheen voordat het huwelijk uiteindelijk op 13 juli 1905 wordt voltrokken.

De Gereformeerde kerk van Garijp, de trouwkerk van Reitze en Merkje.

Reitze is dan 46 jaar en Merkje is zestien jaar oud, ze zal vier maanden later zeventien worden. Voor Merkje is haar vroege huwelijk en het grote leeftijdsverschil met Reitze overigens nooit een probleem geweest. Op latere leeftijd heeft ze haar kinderen bekend dat ze precies dezelfde keuzes weer zou maken, als ze haar leven had kunnen overdoen.

Na de huwelijksvoltrekking laat het echtpaar bij de 'photograaph' De Jong in Leeuwarden een portret maken, waarbij het opvalt dat Reitze met zijn hand in eigen boezem dezelfde zelfbewuste pose aanneemt als bij zijn eerste huwelijksportret in 1892. (vervolg op pagina 74)

Huwelijksportret Reitze en Merkje in juli 1905.

R. van Goffen
H. van der Kleef

Het geslacht Van der Kluft

1905 Merkje van Giffen-van der Kluft (1888-1953).

Merkje van der Kluft wordt geboren in Kollum op 12 november 1888 als oudste kind van Klaas van der Kluft, geboren in Kollum op 1 maart 1864, op 11 augustus 1888 gehuwd met Luukje Stokroos, geboren in Grootegast (Gr.) op 30 maart 1863.

Na Merkje worden nog vier dochters in het gezin geboren: Doetje (10 augustus 1890), Trijntje of Tiny (21 januari 1892), Willemina (19 oktober 1893, overleden 14 december 1893) en Lucia Willemina of Lucy (19 december 1897). Het gezin van Klaas en Luukje bewoont in Kollum het huis met als adres nummer B185, later B323. Klaas van der Kluft werkt in Kollum en omstreken als timmerman en later als aannemer. Ook Klaas en Luukje gaan met de Doleantie mee, worden als lidmaat van de Nederlands Hervormde kerk geroyeerd en gaan over naar de nieuwe Gereformeerde kerk.

Feikes ouders zijn de landbouwer **Klaas Popkes** (1757) uit Grijpskerk (Gr.) en Trijntien Oebeles (1774) uit Tolbert (Gr.). Het is deze Klaas Popkes die in 1811 bij de verplichte opgave van de familienamen voor de naam Van der Cluift kiest (een Cluift is in de provincie Groningen en het Friese Kollumerland de aanduiding van een afgebakend gebied rondom een dorp). Volgens het lidmatenboek van de kerk in Kollum zou Klaas daar op 7 september 1821 belijdenis van zijn geloof hebben gedaan.

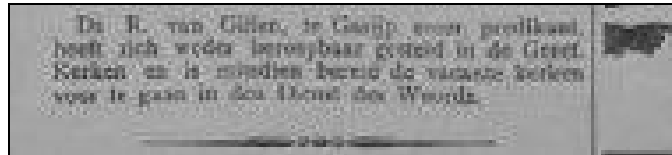
En deze Popke Metskes blijkt weer een zoon van **Metske Jans** (1657) en Fenneke Lubberts (1662), beiden uit Grijskerk.

Deze Jan Symons is daarmee de oudst bekende voorvader van Merkje van der Kluft.

Met Merkje als nieuwe 'moeder en vrouw' is het zaak dat het gezinsleven weer zo normaal mogelijk zijn gang gaat hervatten. En dat is een meer dan indrukwekkende taak voor Merkje, die al op zó jonge leeftijd de verantwoordelijkheid en de zorg op zich neemt voor een gezin van vijf kinderen, bestaande uit David (12), Eelkje (10), Aaltje, (7), Arend (5) en de jonge Jan van 2 jaar, die gedurende zijn eerste paar levensjaren in Hemelum is 'bemoederd' door zijn grootmoeder Eelkje. In 'De Heraut' van 5 november 1905 staat het volgende bericht vermeld:

*"Ds. R. van Giffen te Garijp, emer. predikant,
heeft zich weder beroepbaar gesteld in de Geref.
Kerken en is mitsdien bereid de vacante kerken
voor te gaan in den Dienst des Woords."*

De Heraut, 5 november 1905.

In huize Van Giffen bloeit het huwelijksgeluk op en na een aantal maanden blijkt Merkje zwanger van haar eerste kind. Gezien haar zware taak voor het gezin van vijf kinderen wordt ze halverwege haar zwangerschap bijgestaan door haar jongere zuster Doetje van der Kluft, die op 6 juni 1906 vanuit de gemeente Kollumerland naar de gemeente Tytsjerksteradeel wordt overgeschreven.

Groot is de vreugde als op 17 september 1906 in Garijp het 'popke' wordt geboren: een zoon, die Klaas wordt genoemd, naar zijn grootvader Klaas van der Kluft.

Klaas van Giffen 1906.

Helemaal rechts met de kruiwagen staat de 4-jarige Jan van Giffen, vermoedelijk in april 1907 vereeuwigd op de fröbelschool in Garyp door de Groningse schoolfotograaf Simon Frank.

Reitze is door zijn erfenis weliswaar in staat om in Garijp nog langere tijd met emeritaat te blijven, maar met de komst van de jonge Klaas wordt het ook duidelijk dat de dagelijkse kosten van het gezin alleen maar verder zullen blijven stijgen. Waar Reitze in 1906 van zijn kapitaal nog kan overgaan tot de aankoop van hooilanden in de gemeente Schoterland, zo moet hij in 1907 al besluiten tot de verkoop van landbouwgrond in Lutjewoude en Oldemarkt.

Zodra het gezinsleven zich weer enigzins heeft genormaliseerd besluit Reitze dan ook om zich weer open te stellen voor een beroeping. Al snel dient zich in Wageningen een nieuw arbeidsveld aan. De algemene synode van de Gereformeerde kerk kent in die tijd een apart Deputaatschap voor het pastoraat en de prediking onder de schippers in de binnenvaart. Dat werkgebied blijkt de oplossing te zijn voor Reitze, die als predikant inmiddels een spoor van kwesties met kerkenraden achter zich heeft liggen. Kwesties tussen predikanten en kerkenraden zijn overigens in de Gereformeerde kerk van die dagen bepaald geen uitzondering. Uit de acta van de Generale Synode van de jaren 1902, 1905 en 1908 blijkt dat er in tal van Gereformeerde kerken allerlei 'kwesties' hebben bestaan, die lang niet altijd in der minne worden opgelost. Het zijn niet voor niets juist de orthodox en rechtlijnig ingestelde gereformeerden, die zich hebben afgezet tegen de vrijzinnigheid in de Hervormde kerk. Juist bij de gereformeerden leeft een sterke behoefte om niet alleen het goede te doen, maar om dat ook héél goed te doen. En dat op een onbuigzame wijze, die heel makkelijk kan ontaarden in onverdraagzaamheid en drammerigheid naar andersdenkenden. Kleine verschillen van mening kunnen in een dergelijke brisante atmosfeer van scherpstijperij zomaar escaleren tot heuse 'kwesties', zoals de geschiedenis van de gereformeerden nogal eens heeft laten zien.

Schipperspastoraat vanuit Wageningen

Bij de prediking onder de Rijnschippers heeft Reitze niet meer te maken met een kerkenraad, maar werkt hij voor een Deputaatschap van de Generale Synode. Een dergelijke arbeidsrelatie 'op afstand' met een grote mate van zelfstandigheid blijkt voor de onafhankelijke Reitze goed uit te werken, want het schipperspastoraat zal zijn langst durende functie worden, waaraan hij zes jaar lang zijn beste krachten zal geven.

Reitze in 1905.

Het gezin wordt op 7 mei 1907 door de gemeente Tietjerksteradel uitgeschreven van Garijp en verhuist dan naar Wageningen, waar zij op 29 mei 1907 worden ingeschreven. Wellicht is de keuze voor Wageningen gemaakt op aanraden van Reitzes jongste broer Ate van Giffen, die tot aan zijn verhuizing naar Leeuwarden in 1903 notaris in Rheden is geweest.

Reitze en Merkje vinden met de zes kinderen een gerieflijk onderdak in een rustieke nieuwbouwwijk, het Bowlespark aan de toenmalige rand van Wageningen, met uitzicht op de uiterwaarden en de Grebbedijk. Het adres luidt Wijk A woning nr. 327, hoogstwaarschijnlijk komt dit overeen met het huidige adres Bowlespark 8.

Wageningen, Bowles Park.

Het lijkt haast wel of het voor Reitze van belang is om een ruim uitzicht over de landerijen en weilanden te hebben, omdat hij dat in Het Meer van jongs af zo aan gewend is geweest. De keus voor Wageningen heeft vanzelfsprekend te maken met de gunstige ligging nabij het arbeidsveld onder de Rijnschippers. Maar de keuze zal mede zijn ingegeven doordat oudste zoon David het eerste 'vrije' (lees: gereformeerde) Christelijk Gymnasium aan de Veldstraat in het naburige Zetten bezoekt, voordat dit in 1908 zal verhuizen naar Arnhem. In 1907 verkeert het gymnasium in een overlevingscrisis, wat voor Reitze wellicht een extra reden is geweest om 14-jarige David naar Zetten te sturen.

Op 14 september 1907 wordt in Wageningen zoon Hendrik (Hennie) geboren, vernoemd naar Reitzes jongere broer, die een paar jaar daarvoor naar Amerika is geëmigreerd.

Klaas en Hennie in 1908.

1910 Merkje met Luus (0) en Hennie (2).

Op 2 april 1910 volgt dan de geboorte van dochter Luiktjen, vernoemd naar haar grootmoeder Luukje Stokroos, de moeder van Merkje. Als kind wordt ze ook wel Zus genoemd, later Luus of Lucy. Al vroeg tijdens haar zwangerschap van Luus roept Merkje opnieuw de bijstand in van het ouderlijk gezin in Kollum. Dit keer springt jongere zuster Trijntje (Tinie) van der Kluft bij, waartoe ze op 10 september 1909 vanuit de gemeente Kollumerland wordt uitgeschreven naar de gemeente Wageningen.

Hennie, Luus en Klaas in 1911.

De kinderen Klaas, Hennie en Luus van Giffen in 1912.

Als de oudste dochters Eelkje en Aaltje in Wageningen de middelbare school leeftijd bereiken wordt hen, afgezien van een huishoudkundige opleiding, geen gelegenheid gegeven om hun algemene opleiding voort te zetten aan een MULO of HBS. Dat is in die tijd nog voorbehouden aan de jongens, terwijl de meisjes blijkbaar worden geacht om bij te springen in de verzorging van het gezin. Dat uitgangspunt is vooral voor dochter Eelkje moeilijk te aanvaarden, want ze is het er niet mee eens; zij wil na de lagere school graag doorleren.

Omstreeks 1911, Aaltje van Giffen (uiterst links) op de huishoudschool.

Agnes Amelink schrijft hierover in haar boek 'De gereformeerden' het volgende:

"Het was in die tijd - ook buiten het gereformeerde milieu - volkomen normaal dat begaafde jongens wel de kans kregen om door te leren, maar dito meisjes niet. Het meisje trouwt toch, zo was de gedachte, en dan was een beroepsopleiding weggegooid geld."

Reitze is ook in deze periode actief in de weer met zijn vastgoedportefeuille en pachterijen. Twee maal per jaar maakt hij de reis naar Friesland, om daar de pachtsommen te innen en nieuwe pacht- of koopcontracten te laten vastleggen bij zijn vaste notaris Rambonnet in Wolvega. Zo tekent hij op 30 juni 1909 een verhuring- en verkopingcontract, op 15 december dat jaar koopt hij twee percelen bouwgrond in Oosterbierum. Op 3 februari 1910 gaat het om onroerend goed in Bolsward en op 8 december dat jaar koopt hij percelen land in Hardegarijp en Bergum. Op 10 juni 1911 koopt Reitze voor f 1.682, = een perceel bouwland; op 28 december dat jaar verkoopt hij houtgewas van een van zijn percelen bosgrond. Op 15 april 1912 koopt hij bouwland bij Franeker voor f 1.148, = en op 16 december dat jaar weilanden in Ried voor f 3.859, =. Ook in 1913 koopt hij op 10 maart weidegronden aan.

Reitze verzorgt vanuit Wageningen zes jaar lang de prediking en het pastoraat onder de Rijnschippers op veel verschillende locaties, ook in Duitsland, tot in Duisburg-Ruhrort aan toe. Daar wordt regelmatig op zondag na de 'gewone' Duitse morgendienst een speciale dienst voor de Nederlandse schippers verzorgd. Dit schipperspastoraat vanuit de Protestantse Kerk Nederland voorziet overigens anno 2016 nog steeds in een behoefte.

Emeritaat in Haarlem

Als oudste zoon David in 1911 het gymnasium voltooit en aangeeft dat hij Rechten wil gaan studeren, dan is er een noodzakelijke verandering op til, want die studie moet uiteraard aan de Vrije Universiteit in Amsterdam worden gevolgd.

Op 29 april 1913 tekent Reitze bij zijn vaste notaris Rambonnet in Wolvega een akte waarin hij een deel van zijn schuldbekentenis aan zijn onmondige kinderen aanpast. Het gaat daarbij om het bedrag van f 7.941, = dat is bestemd voor zijn oudste twee kinderen David Flud en Eelkje. Met instemming van hun oom Jelle Visser als hun toeziend voogd wordt in deze acte het onderpand van deze schuldbekentenis aangepast. In de acte van 1904 vermeldt Reitze als hypotheccair onderpand zijn boerderij in Nijensleek met 25 hectare grond en 3 hectare hectare hooi- en bouwland in Vledder. Vermoedelijk is Reitze in 1913 van plan om dit bezit te verkopen, want het onderpand wordt gewijzigd in de volgende bezittingen: twee percelen van 1,5 hectare en 1 hectare weiland in Blesdijke, 0,7 hectare bouwland in Lollum, 1,8 hectare weiland in Warren, 1,7 hectare bouwland in Ried, 0,7 hectare bouwland in Sint Jacobi-parochie en 1,3 hectare bouwland in Bergum.

Nadat David in 1912 met zijn studie aan de VU is begonnen besluit Reitze om het pastoraat in Wageningen op te geven. Hij is inmiddels dankzij zijn erfdeel een financieel enigszins onafhankelijk man geworden en hij veroorlooft zich om al op zijn 52e met emeritaat te gaan en te verhuizen naar de omgeving van Amsterdam. Reitze kent vanuit zijn eigen studentijd het drukke leven in Amsterdam en hij heeft met zijn behoefte aan rust en een vrij uitzicht het wonen in de grote stad hoogstwaarschijnlijk niet eens overwogen. Het wordt Haarlem en de verhuizing van het gezin vanuit Wageningen volgt op 30 juli 1913, waarna David voortaan heel eenvoudig als dagelijkse spoorstudent naar Amsterdam kan reizen.

Het gezin Van Giffen betreft in Haarlem een pas gebouwde woning aan de rand van een rustieke nieuwbouwwijk, het Kleverpark. Het nieuwe adres wordt Santpoorterstraat 24 (later vernummerd naar 58). Daar, helemaal aan de rand van de toenmalige bebouwing, heeft Reitze nog volop vrij uitzicht over de landerijen en weilanden van de Schoterveenpolder en over de duinen van Bloemendaal.

Nog maar een paar jaar daarvoor, tijdens de festiviteiten rond Koninginnedag op 31 augustus 1911, heeft Anthony Fokker aan het toenmalige eind van diezelfde Santpoorterstraat diverse keren de naastgelegen weilanden (het huidige Santpoorterplein) gebruikt om met zijn 'Spin' op te stijgen en te landen. Op 1 september vloog hij daarbij zelfs een rondje om de Bavo kerk.

Anthony Fokker stijgt in 1911 op met zijn Spin aan de rand van de stad Haarlem. Op de achtergrond de landelijke Kleverlaan en het molentje aan de Heussensvaart. (Foto's : Spaarnestad Photo).

Ook tijdens de periode in Haarlem reist Reitze meerdere keren per jaar met de boottrein naar Friesland om er de pacht te innen en om diverse vastgoedtransacties te verrichten. Zo koopt hij op 11 september 1913 nog weidegronden aan en tekent hij in de daaropvolgende jaren nog een aantal verhuurcontracten. Op 10 december 1919 verkoopt hij veengronden in Sonnega.

Op de zolder van het huis aan de Santpoorterstraat wordt met een grote zinken plaat een soort 'natte hoek' geschapen en daar, zittend op een stoel of staand in een teil, doet Reitze dagelijks zijn koude bewassing door zich pannetjes met koud water over het hoofd te gieten, onder het uitroepen van de bezwerende kreten "King-Kang-Károem, Sila-Soela-Bónkum!" Zo weet hij zijn weerstand en wellicht ook zijn geschokte zenuwgestel weer te 'stalen'. Dezelfde krachtige formule volgt dan om half elf, tenminste als zijn kopje koffie niet klaar staat. Dan slaat hij met de vuist op tafel en vraagt "Frou, waar blijft de kofje!" Verder wandelt hij veel door de omgeving en leeft hij als betrekkelijk jong emeritus-predikant een redelijk comfortabel leven, voorzover dat met een gezin van negen kinderen uit twee huwelijken mogelijk is.

Het gezin kerkt destijds in de Gereformeerde kerk aan de Haarlemse Ridderstraat, waar Reitze al snel wordt benoemd tot ouderling. Hij vult zijn pachtinkomsten aan met het vervullen van gastpredikbeurten, overal in het land.

Tijdens de eerste wereldoorlog 1914-1918 houdt Reitze geregeld diensten te velde voor het gemobiliseerde Nederlandse leger, onder andere in Tilburg, Roosendaal en Rockanje.

Elders in het land wordt hij op tal van plaatsen gevraagd om preekbeurten te houden. In zijn aantekeningen heeft Reitze op alfabetische volgorde 101 plaatsnamen vermeld, waar hij als gastpredikant een of meermalen heeft gepreekt:

Achternveld	Groote Lind	Nieuwveen	Viersen
Anna Paulowna	Haamstede	Nieuwendam	Vijfhuizen
Assen	Haarlem B	Nieuweroord	Venlo
Axel	Haarlem C	Nigtevecht	Vlaardingen
Bergen op Zoom	Halfweg	Ooltgensplaat	Voorburg
Beverwijk	Heerhugowaard	Oosterend(Texel)	Voorthuizen
Bloemendaal	Heerlen	Oostzaan	Vreeswijk
Bochum (D)	Helder	Ouddorp	Wageningen
Boxtel	Hellevoetsluis	Oud Vosmaer	Walterscheid
Breukelen	Hoek v. Holland	Raamsdonk	Waterlandsveen
Brouwershaven	Homborg	Reeuwijk	Weesp
Buiksloot	Keulen (D)	Rhenen	Wemeldinge
Castricum	Krabbendam	Ridderkerk	Westervoort
Charlois	Krommenie	Rockanje	Westzaan
Culemborg	Kruiningen	Scharendijke	Wieringen
De Heij-Tuindorp	Laren	Schermerhorn	Wolfheze
De Krim	Lijmuiden	Sleen, Sloterweg	Wons
Den Bommel	Melissant	Sprang-(Kapelle)	Wormer
Den Brielle	Meppel	Stellendam	Wormerveer
Driewegen	Middelburg	Tholen	IJmuiden
Duisburg	Middelharnis	Tilburg	Zaandijk
Edam	Moerdijk	Utrecht	Zandpoort
Enschede,	Naarden	Velsen	Zuijd Beijerland
Glanerbrug	Nieuw Helvoet	Velseroord	Zunderdorp
Gravemoer	Nieuw Vennep		Zwartbroek.

	GEREF. GEMEENTE.	
	Hoofddorp:	
	Voorm. 9 1/2 uur, Ds. Schouten.	
	Nam. 2 1/2 uur, Dezelfde.	
	Nieuw-Vennep:	
	Voorm. 9 1/2 uur, Ds. Dekker,	
	Nam. 2 1/2 uur, Dezelfde.	
	Aalsmeerderweg:	
	Voorm. 9 1/2 uur, Ds. Hummelen.	
	Nam. 2 1/2 uur, Dezelfde.	
	Vijfhuizen:	
	Voorm. 9 1/2 uur, Ds. van Giffen,	
	uit Haarlem.	
	Nam. 2 1/2 uur, Ds. Van Giffen,	
	Sloterweg:	

	GEREF. GEMEENTE.
	Hoofddorp:
	Voorm. 9¼ uur, Ds. Schouten.
	Nam. 3 uur, Ds. Schouten,
	Nieuw-Vennep:
	Voorm. 9.30 uur, Ds. Dekker.
	Nam. 2.30 uur, Ds. Dekker,
	Aalsmeerderweg:
	Voorm. 9.30 uur, Ds. Tazelaar,
	Nam. 2.30 uur, Ds. Tazelaar.
	Sloterweg:
	Voorm. 9.30 uur, Ds. van Giffen,
	uit Haarlem.
	Nam. 2.30 uur, Ds. v. Giffen.
	Vijfhuizen:

	GEREF. KERK.
	Lokaal Bethel.
	V.m. 9.45 en nam. 5.30 uur: Ds. R. v.
	Giffen, Em. Pred. te Bloemendaal.

In de regio preekt hij vaak in kerken in de Haarlemmermeer, Haarlem en Bloemendaal en ook wel in in de kleine Beth-El kapel aan de Wüstelaan in Santpoort.

Een preek die dominee Reitze van Giffen tijdens zijn preekbeurten meerdere malen gebruikte heette de 'Parel'. Dat meervoudige gebruik van deze preek komt niet zozeer voort uit gemakzucht, maar veeleer omdat hij juist in deze preek zijn persoonlijke geloofsbelijdenis uit kan spreken. Daarom staat deze preek dan ook in zijn geheel weergegeven op de familiewebsite <http://vangiffen.org/>.

egen
t te
ge-
i.
e
lin-
een-
blad.
n

GEVRAAGD: een flink
DAGMEISJE
in een klein gezin.
Adres: CATS, Jansstraat 51 A rd.

Mevrouw VAN GIFFEN, Santpoort-
terstraat 24, vraagt direct een
DAGMEISJE
van 15 à 16 jaar.

Net Dagmeisje
gevraagd, f 1.75 per week met volles
kost. Zondags vrij.
Adres: Mej. KENTER, Linschoten-
straat no. 48.

Haarlems Dagblad, 5 september 1913.

Merkje vraagt al snel in het Haarlems Dagblad om de hulp van een dagmeisje om de grote huishouding te kunnen bestieren. Op 26 juli 1916 vindt de laatste gezinsuitbreiding plaats met de goorte van een zoon. Reitze wil hem de naam Theodoor (godsgeschenk) geven, maar Merkje is daar op tegen en de doopnaam wordt kortweg Ate, naar Reitzes jongste broer Ate van Giffen. Reitze is dan al 57 en Merkje nog maar 28 jaar oud. Het niet al te grote huis is dan meer dan gevuld met het grote gezin Van Giffen met negen kinderen in de leeftijd van 0 tot 23 jaar.

Ate van Giffen als peuter.

Tijdens een vakantie in 1916 naar Duitsland worden in hotel 'Rhein' in Remagen een aantal portretfoto's gemaakt. Merkje laat de onderstaande groepsfoto maken om zowel het volledige gezin als haar drie zusters van der Kluft te vereeuwigen:

Vooraan op de grond zitten de 'matrozen' Jan, Hennie en Klaas van Giffen. Op het tafeltje zit Luus en daaromheen zitten en staan v.l.n.r.: Doetje (Doety) van der Kluft, Aal van Giffen, Merkje van der Kluft, Arend van Giffen, Trijntje (Tiny) van der Kluft, David van Giffen, Eelkje van Giffen en (waarschijnlijk) Lucia (Lucy) van der Kluft.

Op de bank Merkje van der Kluft met dochter Luus. Achter de bank staan links Eelkje en rechts Aaltje van Giffen.

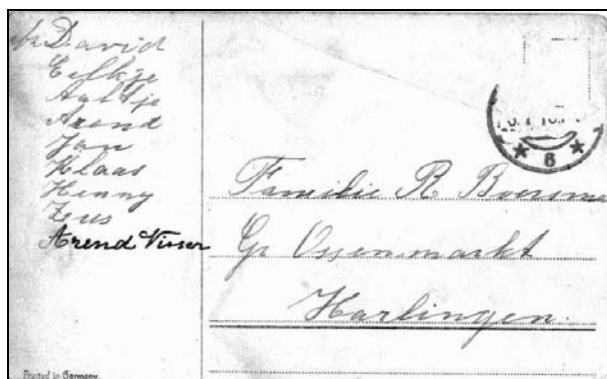
Ate in 1918.

Ate (3) en Luus (9) omstreeks 1919.

Als neef Arend (Lolkes) Visser in Haarlem bij het gezin van Giffen logeert besluiten de kinderen om een Nieuwjaarskaart te versturen naar hun neven en nichten in Harlingen, de kinderen van hun oom Roelof en tante Jikke.

Bloemendaal

Naarmate de stad Haarlem verder uitgroeit en het uitzicht op de landerijen van de Schoterveenpolder steeds meer achter de nieuwbouw van het Kleverpark dreigt te verdwijnen besluit Reitze in 1920 om te verhuizen naar een ruimere woning aan de Kleverlaan 85 in Bloemendaal. Een huis met een gegarandeerd blijvend vrij uitzicht over de weilanden van huize 'De Beek'.

Omstreeks 1920 gaan een aantal leden van het gezin Van Giffen naar het strand om daar in hun drielidige kostuums en zondagse kledij van het strandvertier te genieten.
Achteraan v.l.n.r. Eelkje van Giffen, een (vermoedelijke) vriendin van Aal met haar vriend, Aal van Giffen, Wip Rijkens, Arend van Giffen.
Vooraan v.l.n.r.: John de Jongh, Jan van Giffen, Elly Frederstorf en David van Giffen.

1921, vlnr: Klaas (15), Ate (5), Luus (11) en Hennie (13).

Dochter Eelkje verlooft zich met Johannes (John) de Jongh uit Haarlem en hij schrijft op 9 november 1920 een brief naar zijn aanstaande neef Tjepke Boersma in Harlingen, het oudste kind van Roelof Boersma en Jikke Visser, waarin hij hij verslag doet van deze verhuizing:

"Wij in Haarlem maken het goed. De geheele familie vG is nu verhuisd naar de nieuwe woning in Bloemendaal; 't ziet er daar fijn uit. Plafonds zijn geschilderd, electrisch licht, alles ademt nieuwhed en huiselijke pracht. 't Was anders geen kleine toer, om de heele boel over te brengen, 't geen met karrevrachten door Arend en Jan en mij is geschied. De overige familieleden droegen het overige meer klein-kostbaar goed over. Eelkje elken avond met de 'kinderwagen' vol porcelein en dekschalen aan het rijden, met Aal er naast. Eelk ingepakt in een groenen doek, leek veel op een Belgische vluchteling over de grenzen !! De laatste avond van de verhuizing zal ik ook niet licht vergeten. Alle zware artikels hadden Arend en ik weggesleept als tegels, buffetten en porceleinkast ! Toen het nieuwe ameublement nog en juist zouden we wegwezen met het handenwagentje, toen Ds. vG a.s. schoonvader schreeuwde "de waterpotten, jij vergeet nog de waterpotten", en tegelijk kwam hij met twee van deze kostbare artikels aandragen en onder het nieuwe ameublement plaatsen op de wagen. Onvergeetelijk schoone scène !!! Hoe het zij, de familie is nu over.

Eelk heeft een kamertje, een leuk hoekje, boven de deur, 't ziet er gezellig uit. Nu, we hebben 't samen zoo aardig mogelijk voor haar ingericht. 't Ligt op 't Zuiden, dus heeft ze heel veel wil van 't zonnetje, 't geen haar nog gevoelige rug veel goed zal doen, hoop ik. Zoo slijt het leven henen.

Jan gaat ijverig heen en weer naar Amsterdam, naar de Rotterd. Bankvereen. en ik zit hard te werken voor 't examen. Gisterenavond overleed ook de antirevolutionaire voorman 'ouwe Kuyper' hè? De eene gaat, de ander komt en zoo maar door (...)

Oudste zoon David Flud maakt de verhuizing naar Bloemendaal niet meer mee, want hij is dan al verhuisd naar Friesland. Nadat hij in 1915 aan de VU is geslaagd voor zijn kandidaats examen zet hij de Rechtenstudie voort met een promotie onderzoek en een dissertatie getiteld "Het Gebouw der Maatschappij voor den werkenden stand", om daarmee uiteindelijk op 16 mei 1919 te promoveren. Hij is dan al verhuisd naar Huizum bij Leeuwarden, waar hij een betrekking heeft gevonden als advocaat-procureur en kandidaat-notaris op het bekende notariskantoor van mr. W Hepkema in Leeuwarden. In 1920 slaagt David voor het Notarieel Staatsexamen en op 10 februari 1922 verhuist hij vanuit Huizum naar een bovenwoning aan de Oosterkade 18a in Leeuwarden.

In Leeuwarden ontmoet David in de Duitse Elly Frederstorf de vrouw van zijn leven. Haar doopnamen luiden voluit Anna Henny Paula, maar haar roepnaam is Enno. Zij is een jonge vrouw uit Schwerin, die op aanraden van haar vriendinnen vanuit Berlijn naar Leeuwarden is verhuisd. Zij heeft in november 1918 in Kiel de munterij van de Duitse marinetroepen meegemaakt en ze voelt zich tijdens die periode van politieke onrust en revolutiedreiging in Duitsland niet veilig meer in haar eigen land.

Nadat zijn oom Ate in juli 1922 besluit om in Zwitserland te gaan rentenieren, krijgt David de gelegenheid om zijn notarispraktijk in Leeuwarden voort te zetten en het fraaie huis Willemskade 41 in Leeuwarden te gaan bewonen. Daartoe gaat hij in februari 1923 een lening van fl. 6.000,- aan, waarvoor zijn vader Reitze zich garant stelt met een deel van zijn grondbezit als onderpand, te weten 8 hectare hooiland in Oost Wijnmerts en 2 hectare bouwland in Bozum.

Als David en Elly willen gaan trouwen blijkt dat ook Eelkje en haar verloofde John de Jongh trouwplannen hebben en ze besluiten om er een 'dubbelslag' van te maken. Zo komt het dat Reitzes oudste twee kinderen op 2 augustus 1923 tegelijkertijd in het huwelijk treden:

1923 Twee bruidsparen, vlnr: Eelk van Giffen&John de Jongh, Elly Frederstorf&David van Giffen.

Na de ceremonie op het Bloemendaalse gemeentehuis in huize 'De Nagtegaal' zegent vader Reitze in de Gereformeerde kerk aan de Vijverweg in Bloemendaal het kerkelijk huwelijk in. Na hun huwelijk gaan John en Eelk in Den Haag wonen, terwijl David en Elly hun huis in Leeuwarden betrekken. Als David in 1928 notaris wordt verhuist het gezin op 16 mei 1929 naar de Eewal 76, een statig pand uit 1611.

In 1925 brengen zoon David en schoondochter Elly vanuit Leeuwarden een bezoek aan de Kleverlaan 85 om hun eerstgeboren kind, dochter Inge, te laten zien. David maakt bij die gelegenheid een paar groepsfoto's. Van links naar rechts op de foto Elly, Ate, Merkje met Inge op schoot en Luus.

1925 vlnr: Ate, Merkje, Elly, Luus met baby Inge, Reitze met achter zich Hennie en Klaas van Giffen en Cor Nieuwmeijer.

16 oktober 1926, vlnr: Hennie, Klaas, Ate en Luus van Giffen.

Zoon Klaas blijkt goed te kunnen leren; hij gaat naar de HBS op het Christelijk Lyceum in Haarlem, waarna hij aan de VU Rechten mag gaan studeren, met steun van oudste broer David. Na voltooiing van de studie in 1930 vestigt hij zich in 1932 als advocaat in Haarlem.

Bloemendaal, Kleinal
 Wel Edel G. Heer! 29.
 Bij deker heb ik de een
 mede te deelen, dat Klaas
 deker middag van mij
 niet naar de bioscoop
 mag gaan.

Onmiddels heest, na
 vriendelijke groete,
 Heitbiddend
 de een te zijn.
 Uw Wel Edel G. Heer. Dr.
 R. van Goffe.

Klaas mag van zijn vader niet met de klas mee naar de bioscoop.

Zoon Hennie besluit om na de MULO zijn opleiding voort te zetten aan de Hogere Zeevaartschool aan de Prins Hendrikkade in Amsterdam. Als hij daar in het eerste jaar nogal povere resultaten blijkt te behalen, wordt vader Reitze door directeur Piet Haverkamp ontboden voor een gesprek. Haverkamp geldt in die tijd in de scheepvaartwereld als een beroemdheid, want hij is een autoriteit op navigatiegebied. Afkomstig uit de wereld van de Koninklijke marine heeft hij op last van het ministerie het 'groene boekje' met de Zeevaartkundige Tafels uitgegeven. Met deze goniometrische tafels en een sextant bij de hand is de zeeman in staat geworden om op zee een uiterst nauwkeurige positiebepaling te maken.

P. Haverkamp.

Reitze en Hennie hebben nog maar amper in de directeurskamer plaatsgenomen als Haverkamp bulderend en vloekend van wal steekt, dat het zo niks gaat worden met die Hennie van Giffen en als die jongen niet GVD beter zijn best gaat doen...., waarop Reitze resoluut opstaat en met opgestoken handen gebiedt: "Hóu, hóu, te vloeken, zweert gánselijk niet!!!! Gij zult de naam des HEEREN niet ijdelijk gebruiken, want de HEERE zal niet onschuldig houden wie zijn naam ijdel gebruikt!". Verbluft valt Haverkamp stil, letterlijk 'met zijn klus op dek' van verbazing, maar hij toont wel respect voor Reitzes houding. Al krijgt Hennie het nog jarenlang op de zeevaartschool te horen, elke keer als hij Haverkamp op de gang tegenkomt: " Hóu, hóu Van Giffen, zweert ganselijk niet!"

Ook in de jaren twintig zet Reitze zijn handel in onroerend goed voort, zij het dat er steeds vaker sprake is van verkooptransacties om de eindjes aan elkaar te kunnen blijven knopen. Zo verkoopt hij in 1920 hooiland in Spanga voor fl. 650, =, op 2 maart 1921 volgt opnieuw verkoop van weidegrond in Spanga, op 21 december is er aankoop van hooiland in Nijetrijne. Op 27 februari 1922 vindt de verkoop plaats van land in Zweins, op 13 september dat jaar verkoopt hij bouwland in Oosterbierum. Op 26 maart 1923 verkoopt Reitze vastgoed in Franeker en Dongjum, op 26 september tekent hij een contract voor de verhuring een perceel land in Ried. Als er soms kosten moeten worden gemaakt, bijvoorbeeld voor het onderhoud van een molen ter bemaling van zijn pachtgronden, dan moet daar geld voor worden geleend, zodat hij zijn bezit noodgedwongen meer en meer moet verhypotheken. Zo tekent hij op 11 juni 1925 een 5,5 % schuldbekentenis van f 1.400, = aan onderwijzeres Elizabeth Molenaar in Bergentheim, met als onderpand een perceel bouwland onder Herbajum, gemeente Ried. De verkoop van vastgoed in Sonnega op 5 september 1925 besluit de lange reeks van transacties, die Reitze jarenlang vanuit zijn erfdeel heeft kunnen aangaan. Met de verkoop van stukjes grond heeft hij steeds de tekorten op de lopende rekening goed kunnen opvangen, maar hij wordt nu meer en meer afhankelijk van de pachtopbrengsten van zijn resterende grondbezit. Deze pachtsommen nemen echter af, want ook de boeren in het Noorden krijgen het na 1921 steeds moeilijker door de dalende opbrengsten van hun landbouwproducten. Als gevolg van overproductie is er in de jaren '20 sprake van een mondiale crisis in de landbouw en veel boeren gaan failliet door de lage landbouwprijzen. Deze situatie zal na de beurskrach in 1929 nog verder verslechteren tot een landbouwcrisis.

Doetje Affolter-van der Kluft, een jongee zuster van Merkje, komt in 1927 met haar zoon Ruud op bezoek op de Kleverlaan 85 en dan ontstaat het bovenstaande fotomoment. Op de bank zitten van links naar rechts: Luus, Reitze, Aal en Ate van Giffen. Achter de bank staan Hennie en Jan van Giffen, Doetje Affolter-van der Kluft, Klaas van Giffen, Ruud Affolter en Merkje van Giffen-van der Kluft.

Omstreeks 1930 zitten vlnr Lucy Bakker-vdKluft, Merkje en Luus op de bank voor het huis.

De economische crisisjaren en daarmee de landbouwcrisis missen hun uitwerking niet op Reitzes inkomen. Als boeren niet of maar ten dele in staat blijken te zijn om hun jaarlijkse pachtsom aan Reitze te voldoen, dan betoont hij zich een gewetensvol en ruimhartig rentmeester. Hij haalt zakelijk gezien misschien niet het onderste uit de kan, maar hij betoont wel medemenselijkheid in een noodsituatie, waar iedereen op dat moment onder gebukt gaat. Zijn inkomen loopt vooral tijdens de crisisjaren verder terug en dit heeft tot gevolg dat er steeds verder bezuinigd moet worden op de toch al sobere huishoudkosten. De was wordt echter nog steeds uitbesteed aan de wasserij Van der Weiden aan de Blekersvaartweg in Heemstede. Uitgaan of vakantie vieren is al geen gewoonte in huize Van Giffen, maar nu wordt er ter aanvulling van het inkomen een kostganger in huis genomen en de werkende kinderen moeten kostgeld betalen. Op 11 augustus 1933 vraagt Reitze in een brief aan het schoolbestuur van het Christelijk Lyceum in Haarlem om verlaging van het schoolgeld voor jongste zoon Ate.

L.S.!

Naar aanleiding van uwe brief aan mij in Augustus verzonden, waarin melding gemaakt wordt, dat de schoolgeldheffing wordt vastgesteld naar den aanslag der Rijksinkomstenbelasting, zoo deel ik U mede, dat naar mijne meening die aanslag te hoog was, weshalve ik om ontheffing verzocht heb, die mij ook gegeven is.

Waar ik toch aangeslagen was naar een inkomen van f 2800 en ik slechts een inkomen had van f 1500, daar ben ik toen opnieuw aangeslagen naar een inkomen van f 1500. De oorzaak dezer daling ligt in de slechte betaling der huurpenningen wegens de landbouwcrisis, weshalve de huursommen van mijn landerijen ongeveer de helft gedaald zijn en daar er in de toekomst nog geene verbeteringen te wachten is, zoo zou het mij hoogst aangenaam zijn, zoo ik voor deze nieuwe cursus zoo laag mogelijk in de schoolgeldheffing werd aangeslagen.

Inmiddels heb ik met verschuldigde hoogachting de eer te zijn

Uw dw. dr.

R. van Giffen

(Ter vergelijking: een hoofd van een ULO-school (20 dienstjaren) verdiende destijds f 3000, een geschoolde arbeider verdiende circa f 1400 per jaar.)

Als in 1934 de tijd aanbreekt dat Ate zijn overgangsexamen naar klas 5 HBS-b moet gaan doen is de geldnood dusdanig gestegen dat Reitze de directeur van het Christelijk Lyceum aanschrijft met het volgende verzoek:

Bloemendaal, Kleverlaan 85

27 juni 1934

Wel Edel Zeer Gel. Heer !

Ik ben zoo vrij u even eene brief te schrijven met het oog op het overgangsexamen van Ate.

Ik zou U niet schrijven, zoo ik zeker wist dat hij overging.

Maar omdat wij niet zeker weten, dat het rapport goed is, bestaat de mogelijkheid, dat hij tot de twijfelaars behoort. Is dit zoo, dan zou ik gaarne uwe aandacht willen vragen voor hetgeen ik U wensch mede te deelen.

U moet weten, dat ik door de landbouwcrisis financieel achteruit ben gegaan, zoodat ik niet in staat ben, hem nog langer dan een jaar op school te laten gaan.

Ik hoop dat dit U mag bewegen, zoo mogelijk hem te laten overgaan; dan heeft hij tenminste nog een laatste kans om het volgende jaar na een jaar lang hard gewerkt te hebben, zijn eindexamen met gunstig gevolg af te leggen.

Met de hoop dat U mijn verzoek niet kwalijk zult nemen daar de nood mij dringt, heb ik na beleefde groeten

Heilbiddend

de eer te zijn

Uw Wel Edel Z. Gel. dw. dr.

R. van Giffen

1933 Met kleindochters Inge en Ingrid van Giffen op de boot naar Friesland.

In april 1934 is er ter gelegenheid van Reitzes 75e verjaardag een ontvangst in huize Van Giffen aan de Kleverlaan 85 en bij die gelegenheid wordt hij in de voortuin door zoon David vastgelegd, omringd door bijna al zijn kleinkinderen, vlnr: Itty Nieuwmeijer, Inge van Giffen, Cor Nieuwmeijer (op schoot), Ingrid en David van Giffen en Joop de Jongh. Vanuit de deuropening slaan zoons Klaas en Ate het tafereel gade.

1934 V.l.n.r. Aal Nieuwmeijer-van Giffen met zoon Cor, Klaas en Luus van Giffen.

In het najaar van 1937 is er volop reden tot trots in het ouderlijk gezin Van Giffen, als de 30-jarige Hennie de leiding krijgt over een maritiem project, met als doel om baggermaterieel van de Beverwijkse firma Van Hattum en Blankevoort vanuit Argentinië naar Nederland terug te brengen. Hennie heeft als gezagvoerder na een maandenlang avontuurlijk verblijf in Argentinië ook de leiding over de drie maanden durende sleepreis van de sleepboot Beverwijk 20 met de baggermolen Beverwijk 16 naar Nederland, waarbij het uiterste van schepen en bemanning wordt gevergd. De aankomst van het gedurfde sleeptransport in IJmuiden krijgt bekendheid in landelijke pers en Polygoon bioscoopjournaal. De wederwaardigheden tijdens deze reis inspireren Jan de Hartog tot het schrijven van zijn boek 'Hollands Glorie'.

Beeld uit de televisiefilm 'Hollands Glorie'.

Reitze is dankzij zijn erfdeel al op zijn 41e jaar financieel enigszins onafhankelijk, waardoor hij regelmatig met enig recht kan uitroepen: *"Ik heb geen cent van de mensen"*. Aan de andere kant is hij van nature niet rijk bedeed met zakelijk instinct, want zolang hij elke dag op het postkantoor een rijksdaalder aan spaargeld kan opnemen, lijken er voor hem geen financiële problemen te bestaan. En als jongste broer Ate, de notaris uit Velp, hem adviseert om zijn geld te beleggen in 'stukjes' Koninklijke Olie, dan slaat hij dat in de wind met de mededeling: *"Waar bemoeit die snotjongen zich mee!"* Hij legt zijn kinderen uit waarom hij meent dat grondbezit de beste belegging is: *"Grond, daar mag dan eens een vogel overheen vliegen, maar daar gebeurt verder niets mee, dat blijft altijd liggen, dat is waardevast!"*

Als Merkje klaagt dat ze niet uitkomt en dat Reitze meer geld op moet nemen, dan stopt hij als een dwarsig kind zijn vingers in de oren, steekt zijn tong uit en begint haar lelijk aan te kijken. Volgens dezelfde overlevering kan hij op zijn gemak bij de kachel zitten en tegen de hard poetsende werkster verzuchten: *"jou en ik, wij motte samen de kost verdiene!"* En als hij in zijn rust wordt gestoord omdat er even iets gedaan moet worden, dan komt hij moeizaam kreunend uit de luie stoel, quasi-kermend uitbrengend: *"Jaag door, jaag door!"*

Bij de viering van Reitzes 40-jarig ambtsjubileum verschijnt een delegatie van de kerkenraad van Aalst om hun voormalige predikant geluk te wensen. Tegelijk worden daarbij alsnog de verontschuldigen aangeboden voor de weinig verheffende gang van zaken in 1903.

Kleindochter Aatje (van Hennie) weet te vertellen dat haar grootvader weliswaar stichtelijk en principieel in de leer is geweest, maar toch ook soepel in de praktische uitwerking daarvan. Zo is het in die tijd in gereformeerde kring ongepast om op zondag te voetballen, maar Hennie en diens oudere broer Klaas mogen het wél. De verslaggever van het Haarlems Dagblad wordt wel gemaand om de naam NN te vermelden, als de gebroeders Van Giffen een doelpunt maken!

Als de kleine Ate huilend van schrik voor de binnenschrijdende Sinterklaas onder tafel kruipt zegt Reitze: *"Ach, stil maar jongen, stil maar, 't is Aal maar!"*

Als zoon Arend aan tafel begint te eten zonder eerst te bidden, dan wordt hij door vader Reitze terecht gewezen en gemaand:

"Arend, bidden, jong!"

"Ah, man!"

"Arend, zul je nou bidden, jong!"

"Ah man, Heer, spijs, aam'n!"

Jongste zoon Ate neemt na zijn huwelijk met Ton van Riessen nogal wat Schoterlandse leenwoorden mee vanuit zijn ouderlijk huis: een theedoek heet altijd een *'skutteldoek'* en als er tijdens de avondschemering nog even wordt gewacht met licht opsteken, om mijmerend de avond in te gaan, dan heet dat steevast *'skimmerje'*. Lekker zitten bij de gloeiend warme kachel wordt ook wel *'krúske waarme'* genoemd.

Kleindochter Elly Nieuwmeijer weet te vertellen dat Reitze altijd uitsluitend roomboter krijgt, maar dat zijn kinderen het met margarine mogen doen.

Volgens kleinzoon David (van oudste zoon David) moet hij voor de buitenwereld een ietwat wereldvreemde man zijn geweest, rechtzinnig en rechtlijnig van aard.

Dominee Brussaard typeert Reitze tijdens de begrafenis als een man die een bijna naïef geloof heeft gehad, geen waarde heeft gehecht aan spullen en deze makkelijk heeft weggegeven.

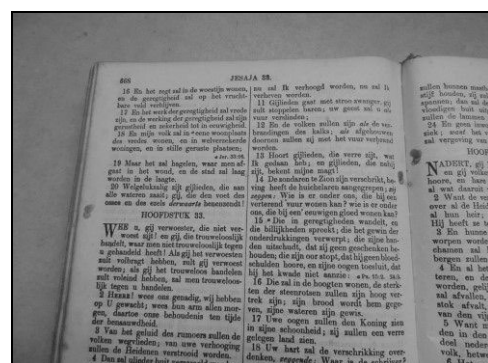
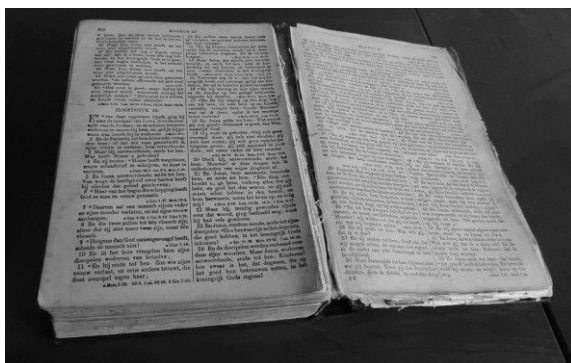
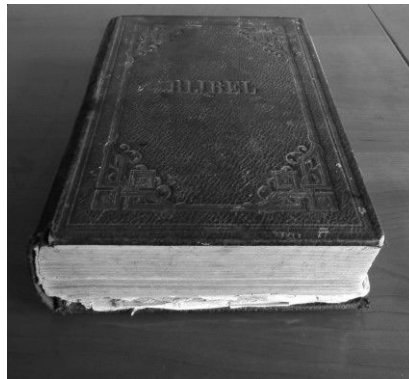
Het gezin bezoekt de Gereformeerde kerk aan de Vijverweg, waar ds. Joh. Brussaard predikant is. De kinderen mogen niet naar een bioscoop of dansavond, maar nemen op zondagavond deel aan het kerkelijk jeugdleven. De jongens worden lid van de Debatingclub die op zondagavond bijeenkomt. Bij toerbeurt houden ze daar een verhandeling over een maatschappelijk of politiek onderwerp. En daarmee maken ze zich nuttige vaardigheden eigen, zoals oriënteren, concentreren, improviseren, memoriseren en vooral discussiëren.

In 1935 wordt na de kerkelijke huwelijksinzegening van zoon Klaas van Giffen en Miep Visser in de Gereformeerde kerk aan de Vijverweg in Bloemendaal deze opname gemaakt van Reitze met zijn voltallige schoonfamilie Van der Kluft: links Lucy en Merkje, rechts moeder Luukje van der Kluft-Stokroos, Doetje (Doety) en Trijntje (Tiny) van der Kluft.

Als kind ervaart oudste kleinkind Inge Sytsema-van Giffen haar grootvader als een grappige man; zeer godsdienstig en gelovig metterdaad: *"hij geeft bijvoorbeeld zijn goede jas weg aan een arme sloeber. Toch heeft zijn gezin het niet breed, want hij is tamelijk jong begonnen met rentenieren, ondanks de hoge dagelijkse onkosten van zijn grote gezin van negen kinderen."* Later in haar leven bedenkt Inge dat haar grootvader voor sommige mensen een ietwat merkwaardige en eigenwijze man moet zijn geweest. *"Dat komt ook doordat we momenteel in een zeer materialistische wereld leven en juist dat is Reitze van Giffen volkomen vreemd. Vanuit zowel zijn opvoeding, karakter en geloofsovertuiging laat hij zich niet door materiële zorgen terneerdrukken, die laat hij graag aan anderen over. Hij leeft uit Gods Woord en al het andere zal hun worden toegevoegd. Hij voelt zich een gezegend mens omdat hij de leeftijd der zeer sterken heeft mogen bereiken; hij wordt 79 jaar en zeven maanden."*

Als zijn kinderen 's morgens vroeg op pad gaan dan zit vader Reitze altijd aan tafel en leest hun het gedeelte uit de Bijbel voor die dag. Hij tekent dat nauwkeurig aan met een kleurpotlood in de kantlijn van zijn Statenbijbel. Als het nodig is dan leest hij het drie keer, om zes uur, zeven uur en acht uur. Afgezien van de Bijbel en christelijke lectuur, zoals van Kuyper of de werken van J.F. Rutherford, leest Reitze weinig literatuur; met name romans kunnen geen genade vinden in zijn ogen en worden door hem als 'leugenachtig' bestempeld.

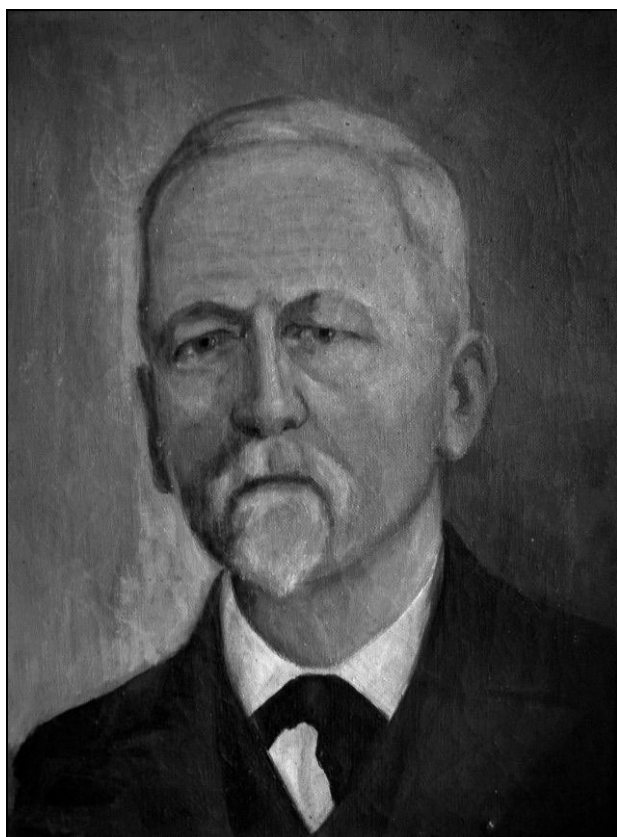
Reitzes Statenbijbel (druk uit 1928) met het stukgelezen Nieuwe Testament, waarin de dagelijkse tekstlezing met een kleurpotlood werd gemarkeerd.

Kleindochter Idskje van der Glas-de Jongh (dochter van Eelkje de Jongh-van Giffen) bewaart warme en dankbare herinneringen aan haar grootvader Reitze. Als jong meisje ervaart ze hem als een lieve en goede man en ze weet nog dat hij in de jaren '30 een nacht of weekend is komen logeren in het huis aan de Zonnebloemstraat 42 in Den Haag. Hij slaapt dan op de sofa in de studeerkamer van haar vader John, die advocaat is in Den Haag. Als kind vindt ze een opa heel spannend, een met een sikje nog wel! Hij kan goed met kinderen omgaan en als ze gaan wandelen dan vindt hij alles goed en laat hij haar honderd uit fantaseren en vertellen.

Bij het huwelijk van dochter Lucy van Giffen met Henk van Hofwegen in juni 1938 wordt de vermoedelijk laatste foto van Reitze gemaakt, op het terras van restaurant 'Zomerzorg'.

In de jaren '30 komt er op een nogal bijzondere wijze een olieverf portret van Reitze tot stand: zoon Klaas van Giffen doet als advocaat in Haarlem nogal eens pro Deo zaken voor mensen, die minvermogend zijn. En soms komt het loon van de advocaat ook op een ongedachte manier in natura tot stand. Als Klaas een kunstschilder verdedigt tijdens een rechtsgeding maakt hij de afspraak dat de schilder een portret van zijn vader zal maken. Dat portret is later overgegaan naar Klaas' zoon Reitze van Giffen en nu siert het de woning van zijn kleinzoon David Flud van Giffen in Lemmer.

ds. Reitze van Giffen.

Jongste zoon Ate heeft zijn vader meermalen horen preken en hij herinnert zich ook op latere leeftijd nog helder met welke intonatie zijn vader Reitze de Bijbelteksten en zijn preken weet voor te dragen. Bijvoorbeeld de tekst uit Jeremia 23, vers 29 wordt haast zangerig met afwisselend hoge en lage toon uitgesproken: "Is Mijn wóórd niet alzo, gelijk een vúur? spreekt de Heere, en als een hámer, die een steenrots te mórzelen slaat?"

En tijdens een preek uit Genesis 32 over de terugkeer van Jacob naar Kanaän weet hij Jacobs angst voor zijn broer Ezau gloedvol te verwoorden: "Oeeehhhhhh, wat wier die Jacob bángé!!

In de Advents- en Kersttijd wordt in huize Van Giffen steevast gezamenlijk en onder ritmisch dijengeklets het "*Jauchzet, frohlocket, auf, preiset die Tage...*" gezongen uit het Weihnachts Oratorium van J.S. Bach. Vooral Eelkje, Aaltje en Jan, die lid zijn van de Christelijke Oratorium Vereniging in Haarlem, zingen graag bij het Amerikaanse huiskamerharmonium.

Omdat in de crisisjaren veel boeren hun pacht niet meer kunnen opbrengen raakt Reitze veel sneller door zijn geld heen dan hij had kunnen voorzien. Het noodzaakt hem zelfs om het ruime huis Kleverlaan 85 te verkopen. Jongste zoon Ate ervaart dit als een vermindering van status, maar Reitze kan er totaal niet mee zitten. Hij lijkt niet erg statusgevoelig te zijn, of hij is er te oud en te wijs voor geworden. Het gezin verhuist in 1936 naar een huurwoning aan de Korte Kleverlaan (huidig nummer 103). Daar overlijdt Reitze op zondag 27 november 1938.

Heden nam God tot Zich
onzen lieven Man, Vader,
Behuwd- en Grootvader,
REITZE VAN GIFFEN,
Em. Pred.,
in den ouderdom van 79 jaar.
Uit aller naam,
M. VAN GIFFEN—
VAN DER KLUFT.
Bloemendaal, 27 Nov. 1938.
Teraardebestelling D.V. op
Donderdag 1 Dec. a.s., 2 u.,
op de Alg. Begraafplaats te
Bloemendaal (Bergweg).

en Joodsche vlechteningen.

DS. R. VAN GIFFEN.
In den ouderdom van 79 jaar is alhier overleden ds. R. van Giffen, voorheen predikant bij de Geref. Kerken.
Ds. R. van Giffen werd 11 April 1859 geboren en 23 October 1891 predikant bij de Geref. Kerken van Hemelum en Warns. In 1893 geraakte hij buiten bediening om 4 November 1894 te Vledder opnieuw het predikantsambt te aanvaarden. Vandaar vertrok hij in 1899 naar Aalst, waar hij werkte tot 1903. Sedert dien vertrok hij naar Haarlem waar hij eenigen tijd ouderling was. Den laatsten tijd woonde hij te Bloemendaal.

Haarlems Dagblad 29 november 1938.

BLOEMENDAAL.
BEGRAFENIS DS. R. VAN GIFFEN.
In allen eenvoud en door slechts een gering aantal belangstellenden uitgeleide gedaan, werd het stoffelijk overschot van wijlen ds. R. van Giffen, em. predikant bij de Geref. Gemeente, Donderdagmiddag om 2 uur op de Alg. Begraafplaats alhier aan de aarde toevertrouwd.
In de aula werd gesproken door ds. J. C. Brussaard, ambtsbroeder van den overledene te Bloemendaal. Spreker schetste den ontslapene als een sterke, vriendelijke persoonlijkheid, „wiens oog nog niet verdonkerd was”, ondanks zijn hoogen leeftijd, als liefhebbend en trouw vader en geloovig Christen, die niet bouwde op eigen kracht en deugd, doch zich geheel afhankelijk wist van God en van Jezus Christus als toeverlaat. Zijn rustige, naïve geloof heeft hij behouden tot zijn laatsten snik. Wij moeten eigenlijk dankbaar zijn, aldus spr., dat hem een lange tijd van krachteloosheid is bespaard gebleven en dat hij thans door den Dood in het Leven is overgegaan. Zijn nagedachtenis zal bij ons in hooge eere blijven.

BLOEMENDAAL

SINT NICOLAAS OP SCHOOL.

Zaterdagmorgen om 9 uur komt Sint-Nicolaas met zijn knecht een bezoek brengen aan de Bornwaterschool.

Terwijl Sint de kleinen bezig houdt, worden de ouderen onthaald op de poppenkast, waarvan de jongeren later ook mogen genieten.

De Sint gaat dan een deur verder naar de Bloemendaalsche Kleuterschool, die in de U.L.O.-school gevestigd is, zoodat ook hier den kinderen een prettigen morgen wacht.

TERAARDEBESTELLING DS. R. v. GIFFEN.

Donderdagmiddag om 2 uur werd het stofelijk overschot van wijlen **DS. R. van Giffen**, die hier op 79 jarigen leeftijd is overleden ter aarde besteld op de Algemeene Begraafplaats aan den Bergweg.

Vele Bloemendalers zullen zich den krassen

zoo van hun dagelijkschen arbeid komend binnen stappen om den jubilaris nog even de hand te komen drukken.

Er waren meer dan 80 bloemstukken en vele fruitmanden.

Het aantal telegrammen bedroeg ook meer dan 80, terwijl voorts zeer vele schriftelijke felicitaties waren binnengekomen.

Des avonds brachten de 3 plaatselijke muziek-

ouden heer herinneren, die zoo graag door Bloemendaal's dreven wandelde.

Behalve de familieleden, was een groot aantal belangstellenden bij de plechtigheid aanwezig.

In de aula werd het woord gevoerd door **Ds. J. C. Brussaard**.

Het is een weemoedige gedachte, begon **Ds. Brussaard**, hier aan het graf te staan van onzen overleden ambtsbroeder, die volgens het Bijbelwoord en zijn hoogen leeftijd behoorde tot de sterksten.

Maar hier bemerken wij al weer dat ook sterkte tenslotte niets dan ijdelheid is.

Tot voor korten tijd was de overledene een toonbeeld van gezondheid.

Als van Mozes kan ook van hem gezegd worden: zijn oog was nog niet verdonkerd en zijn kracht nog niet gebroken.

Tot in zijn ziekte stelde hij nog belang in vele, vooral kerkelijke zaken.

Spr. schetste den overledene als een vriendelijk, innemend mensch, tintelend van levenslust, rustig en vast in het geloof, iemand, die jong bleef met de jaren, reageerde op elk bewijs van vriendelijkheid en nooit vertrouwde op eigen deugd.

Voor de familie moge het een troost zijn, dat hij door den dood in het Leven is gegaan.

Onder de aanwezigen merkten we op den heer **P. E. v. Riessen** en **Ds. Winkler Prins** uit Baarn. Aan de groeve dankte een zoon voor de belangstelling.

IJMUIDEN

...i behouden binnen.

loodjes wogen heel zwaar.

de Amsterdam achter zich buiten latende.

De Hercules bleef dus alleen met de Amsterdam achter en slaagde er daarna in laatstgenoemden trawler behouden binnen te brengen. Hier gooide de Hercules de verbinding los, in de veronderstelling dat de Amsterdam zou worden opgepikt door de Avenir, het sleenbootje van de Vem, aan welke reedertij

...ne
te
Da

in
ave
we
he
I
vra
be
I
zee

I
ver
der
aff
toe
zal
Sch
sch
der
V
zoo
ne

ing
leer

Haarlems Dagblad 2 december 1938.

Het familiegraf aan de Bergweg in Bloemendaal.

Na het overlijden van Reitze moet het huishouden noodgedwongen worden ontbonden. Een pensioenvoorziening is niet opgebouwd en een uitkering bestaat nog niet voor de 50-jarige weduwe Merkje. Gelukkig zijn de meeste kinderen in 1939 inmiddels uitgevlogen. David woont al sinds 1919 in Leeuwarden; hij heeft na zijn huwelijk met Elly Frederstorf een gezin met vier kinderen: Inge, David, Ingrid en Feli. Eelkje woont sinds haar huwelijk in 1923 met John de Jongh in Den Haag, met hun twee kinderen Joop en Idskje. Aal is in 1929 getrouwd met stuurman Cor Nieuwmeijer en woont als zeemansvrouw met hun drie kinderen Itty, Cor en Elly aan de Johan Verhulstweg in Bloemendaal en later in het Franse Collioure. Klaas woont sinds zijn huwelijk met Miep Visser in 1935 met hun eerste twee kinderen Drieke en Reitze in de Haarlemse Wilhelminastraat. Luus is in de zomer van 1938 getrouwd met stuurman Henk van Hofwegen en woont als zeemansvrouw met haar eerste kind Gerard aan de Bloemendaalse Platanenlaan. Alleen Arend, Jan, Hennie en Ate wonen begin 1939 nog bij moeder Merkje, al is Hennie dan als stuurman veel van huis.

Arend is vertegenwoordiger in de rijwielbranche geworden en gaat al spoedig op zichzelf wonen; hij trouwt begin 1941 met Anna van Dorssen.

Jan heeft een werkkring gevonden bij de graan- en zaadhandel P. de Jong Pzn in Wormerveer; hij trouwt begin 1940 met Ria van der Heuvel.

Hennie trouwt vlak voor het uitbreken van de oorlog in april 1940 met Joeny Bruins. Hij vertrekt in de meidagen van 1940 met het laatste KNSM-schip uit IJmuiden om vervolgens gedurende vijf jaar oorlog geheel uit beeld te raken. Jongste zoon Ate van 22 vindt tijdelijk onderdak bij zijn broer Klaas in Haarlem, totdat hij in 1941 trouwt met Ton van Riessen.

Moeder Merkje van Giffen-van der Kluft woont de laatste vijftien jaren van haar leven in bij haar kinderen, achtereenvolgens bij Luus, in 1945 bij Ate, in 1948 bij Klaas en vanaf 1951 weer bij Ate. Als zij in 1953 op 64-jarige leeftijd overlijdt heeft ze een leven van opofferingen achter de rug. Het moet voor haar geen gemakkelijke opgave zijn geweest, om als voormalige spil van een groot gezin al zó betrekkelijk jong in de marge van het leven terecht te komen en afhankelijk te worden van haar kinderen.

Merkje van Giffen-van der Kluft omstreeks 1950, inwonend bij zoon Klaas van Giffen en Miep Visser.

Nabeschouwing

Door het opdiepen van allerlei gegevens in archieven en door het opstellen van een chronologische feitenrelaas heb ik me gedurende langere tijd intensief bezig mogen houden met het hoe en waarom van de gebeurtenissen in het leven van mijn grootvader Reitze. Nu valt het leven van iemand die je niet persoonlijk hebt gekend uiteraard nooit volledig te achterhalen, maar nu de brieven zijn gelezen, de foto's zijn bestudeerd en het levensverhaal is beschreven doemt er onwillekeurig een beeld op. Al doende heb ik mijn grootvader iets beter leren kennen als een bijzonder mens. Reitze moet volgens mij een oprecht, positief, integer en gevoelig mens zijn geweest, maar ook een 'hard' geconditioneerde Noorderling, met een sterke aanleg om zijn emoties en gevoelens te verinnerlijken. In zijn ouderlijk gezin, met een zeer zakelijk ingestelde jurist als vader en drie broers die eveneens jurist werden, zal hij als gevoelige jongen wellicht enigzins uit de toon zijn gevallen, maar uiteindelijk is hij als predikant goed op zijn bestemming terecht gekomen.

Omdat Reitzes geboortetijdstip nauwkeurig staat vastgelegd op 11 april 1859, precies om 12 uur 's middags, heb ik het gewaagd om mijn broer David te vragen om Reitze zijn horoscoop te trekken. Dit ondanks het feit dat grootvader Reitze de astrologie waarschijnlijk zelf als 'vogelengepiep' zou hebben betiteld. David concludeerde uit de stand van de sterren onder andere de volgende persoonskenmerken:

"Reitze moet als Ram, met de maan in Schorpioen en Leeuw ascendant (rijzend teken) en Saturnus pal op die ascendant, een sterke persoonlijkheid zijn geweest, met diepe emoties en aandriften. Een man met een optreden in de wereld dat zelfbewust en vertrouwenwekkend (Leeuw) was, maar ook beheerst en weloverwogen (Saturnus). Hij achtte zijn beroepsmatige openbare kant meer van belang dan de privé-kant van het bestaan. Hij legde de nadruk op de kosmische en mystieke kant van het religieuze leven en er bestond een sterk verband tussen zijn liefdesleven en zijn godsdienstige leven."

Reitze mag dan wellicht voor zijn omgeving een zelfbewust en vertrouwenwekkend mens geweest zijn, maar ik vermoed dat hij door zijn sterk ontwikkelde overtuigingen door diezelfde omgeving ook nogal eens zal zijn ervaren als eigengereid en zelfs eigenwijs.

Een carrièremaker lijkt hij beslist niet geweest te zijn, maar hij was wel degelijk betrokken op de samenleving en hij had de behoefte om een boodschap te prediken. Hij kreeg vanuit zijn thuissituatie veel geld en aardse goederen mee, maar hij hing daar niet aan, want hij was beslist niet materialistisch en liet de verzorging van de materiële kant van het bestaan graag aan anderen over. Daarin heeft hij wellicht zelfs een gemakzuchtige kant laten zien.

Naast zijn intense godsdienstige leven heeft hij klaarblijkelijk ook een trouw en degelijk liefdesleven gekend met zijn eerste vrouw Idskje en zijn tweede vrouw Merkje. Niettegenstaande zijn traditionele opvattingen over de rol van de vrouw lijkt het erop dat hij enigzins onzag heeft gehad voor vrouwen in het algemeen. Uit diverse feiten blijkt dat hij zowel Idskje als Merkje op een voetstuk zet, vermoedelijk omdat zij in staat blijken te zijn om zijn eigen beperkingen en tekortkomingen zo vaardig en volledig aan te vullen, waardoor hij zijn rol in het gezin en de samenleving volwaardig kan vervullen.

Zijn vorming en vooral zijn theologische studie vinden plaats tijdens de landelijke strijd voor het orthodoxe kerkherstel en de bevrijding van de vrijzinnigheid binnen de Hervormde kerk. Als dat herstel van binnenuit niet mogelijk blijkt gooit hij als theologisch student op een beslissend moment het roer om richting de nieuw gevormde Gereformeerde kerk.

Als beginnend predikant werkt hij in drie plattelandsgemeenten met idealisme en gedrevenheid aan de opbouw van deze Gereformeerde kerk en van drie kerkelijke gemeenten, maar hij raakt daarbij steevast in conflict met zijn kerkenraden. Is het niet door zijn eigengereide koppigheid, dan wel omdat hij te 'droog' doopt of omdat hij niet bevindelijk genoeg preekt.

Het overlijden van zijn eerste vrouw Idskje Visser moet een soort waterscheiding zijn geweest in Reitzes levensloop. Deze rampzalige gebeurtenis moet hem in 1903 totaal ontredderd hebben achtergelaten met zijn gezin van vijf kinderen. Twee jaar later heeft hij zich weer enigszins hervonden, mede dankzij de zorg van sterke vrouwen, zoals schoonmoeder Eelkje Dokkum en zijn tweede vrouw Merkje van der Kluft. Hij krijgt dan weer de ruimte om zijn talenten verder te ontplooien, maar het wordt daarna nooit meer zo energiek als daarvoor. Dat zal er mede de oorzaak van zijn geweest dat hij relatief vroeg in zijn loopbaan heeft besloten om met emeritaat te gaan.

Preken

Bij zijn overlijden in 1938 liet Reitze behalve zijn Statenbijbel ook de verzameling van zijn handgeschreven prekenboekjes na. Merkje van der Kluft heeft er als weduwe meer dan 100 stuks van bewaard en na haar overlijden in 1953 neemt jongste zoon Ate van Giffen de prekenboekjes onder zijn hoede. In 2015 komt het er eindelijk eens van om die preken te lezen en een aantal exemplaren over te typen in een makkelijk leesbaar schrift. Die uitgetypte preken zijn op de familiewebsite <http://vangiffen.org/> toegankelijk gemaakt. Het overzicht van de preken geeft allereerst de genummerde preken weer, uit zijn beginperiode in Warns-Hemelum (1891-1893), Vledder (1894-1899) en Aalst-Veen (1899-1903). Maar ook zijn de Catechismuspreken voor elke zondag van de Heidelberger Catechismus grotendeels bewaard gebleven. En tenslotte een aantal van zijn ongenummerde preken uit de latere periode in Kollum (1905-1906), Wageningen (1907-1911), Haarlem (1912-1920) en Bloemendaal (1920-1938). Hij is dan niet meer als predikant aan een gemeente verbonden, maar hij geeft regelmatig gastpredikaties in tal van steden en dorpen in het land. Een vaak door hem uitgesproken preek is de 'De Paarl'. Hij gebruikt deze preek regelmatig, niet zozeer uit gemakzucht, maar vooral omdat hij juist in deze verkondiging getuigenis aflegt van zijn persoonlijk geloof. Ook van deze preek is de tekst uitgetypt en deze staat integraal weergegeven op de familiewebsite <http://vangiffen.org/>

Over de schrijver:

Klaas van Giffen is in 1952 als vijfde zoon geboren uit het huwelijk van Reitze zijn jongste zoon Ate van Giffen met Ton van Riessen. Hij groeide op in Bloemendaal en bezocht de HBS aan het Marnix van Sint Aldegonde lyceum in Haarlem. Na het voltooien van zijn studie Scheepsbouwkunde aan de HTS in Haarlem werkte hij achtereenvolgens bij de KNSM in Amsterdam, bij de Kon. Mij. 'De Schelde' in Vlissingen, bij scheepswerf Amels in Makkum en tenslotte bij de Koninklijke marine in Den Haag. Hij is getrouwd met Joyce Pleijsier en het echtpaar heeft drie zoons en een dochter. Hij is een actief en belijdend lid van de Protestantse gemeente van Bloemendaal-Overveen.

Gebruikte bronnen:

Genealogie van het geslacht Van Giffen, door dr. H. van Giffen, ISBN 90-5613-075-7
Rechterlijk Friesland 1811-1999: naamlijst leden rechterlijke macht, door R. Wegener Sleswyk, L. Oldersma;
Leven en levenswerk van J. van Dijk Mzn., door dr. G.A. Wumkes, Sneek 1917;
Het Internaat, het christelijk jongensinternaat Zetten 1909 - Zeist 1981, J. van Rossem, 2013;
Doetinchem in de loop der eeuwen, door G. Blankesteijn, Doetinchem, 1978.
Het Utrechts Archief arch.nr. 584-1, Hervormd opl.cent. Ruimzicht Doetinchem, inleiding;
Inleiding op de ECAL archiefinventaris 0460 Stedelijk Gymnasium te Doetinchem, 1878-1968;
www.stinseninfriesland.nl/ ;
www.stellingwerf-heemkunde.nl/geschiedenis/dorpen/Wolvega/wolvega.htm ;
www.weststellingwerf.nl/ ;
www.hisgis.nl (historische geografische informatie);
www.tresoar.nl (Fries Historisch en Letterkundig Centrum);
www.friesfotoarchief.nl ;
www.mijngelderland.nl/#/doetinchem/dominee-jan-van-dijk ;
www.wumkes.nl (digitale historische bibliotheek Friesland) ;
www.vansantbrink.nl/ website met informatie over de families Dokkum en Attema;
www.vierheerlijkheden.nl/cms/index.php/de-4-dorpen/aalst/36-algemeen;

Bijlage 1

Briefwisseling van Reitze en Idskje met de familie Visser in de periode 1901-1905
(Bron: Johanna van der Pol in Harlingen, kleindochter van Jikke Visser en Roelof Boersma).

Idskje Visser schrijft op 25 augustus 1901 een brief aan haar twee jaar jongere zus Jikke Visser (1874-1919) in Harlingen. Jikke is op 15 juni 1899 gehuwd met brood-/banketbakker Roelof Auke Boersma (1870-1929) uit Harlingen en heeft in 1900 een zoon Tjepke gekregen:

Aalst 25 Augustus 1901

Beste R. en J.

Wij hebben het flesje goed ontvangen en is in goeden welstand ontvangen als meede ook de koekjes en chocolade, ik was heel blij dat ik het goed maar had want men kan er anders niets aan doen, ik hoop dat het nu maar helpen mag. Ze hebben het alle vier al aardig te pakken maar Eelkje heeft het slimst en is er ook niet goed bij ze wil haast niets gebruiken. Onze Arendt heeft het ook vrij erig. D(avid). A(al). dat gaat nog als het ook maar niet minder wordt, je kunt begrijpen dat het nachts wat is, slaap krijg ik haast niet. Onze E(elk) geeft veel slijm over, dat zal denken wij wel best zijn. Nu weet ik niet of ze met de kinkhoest ook slijm overgeven, wij hebben nu twee avonden gewreven. En nu is het dinsdagmiddag en nog is de brief niet weg. Daar ik het zoo vreeslijk druk heb moet ik maar gouw eindigen te vertellen was er altijd wel wat.

Ik wensch altijd dat we wat dichterbij de familie woonden want we hebben er zoo niet veel aan want het is vervelend hier een heel jaar zoo te zitten. Nu we zullen maar hoopende blijven. Met Gosse zijn reis liep het treurig af hij was nog niet eens bij ons of daar hadden wij al een telegram dat hij spoedig thuis moest kommen. O het was zoo jammer. Gelukkig dat het met Eelkje weer betert, Reitze zou gister maandag naar Valkenburg om de trouwplechtigheid van Mr. Jan (noot KvG: Jan van Giffen = oudere broer van Reitze) bij te wonen op dinsdag maar omdat de kinderen zoo erig hoesten wou ik hem niet missen want nachts is het zoo akelig als ze er zoo lang in wegblijven, want wij hebben de meid nachts ook niet en om een vreemde bij mij te overnachten dat geeft meer last dan lust.

Zodoende is R. niet heengegaan nu Jan laat zich trouwen door zijn Neef van Giffen een liberaal heer. Hoe vindt je dat van een man die pas tot de Gereformeerde kerk is toegetreden! Reitze heeft hem een flinke brief daarover geschreven, en nu is het waar dat geheel Limburg Rooms is en herformde of groote kerk en daar hoort Marie (noot KvG: Marie Legrand is de bruid van Jan van Giffen) bij en die heeren van de groote kerk stonden niet toe dat Reitze op de stoel kwam, nu Reitze schreef onder andere ook aan Jan: ik liet mij dan maar liever niet trouwen in kerk dan door een God loogenaar. Nu kregen wij verleden week een heel aardig brief van Jan maar dat kan ik niet alles beschrijven want dat geduld heb ik niet want mijn hand trilt nu al zoo. Maar Jan schreef dat zijn Marie wel geloofig was maar niet gewoon was om in Gods woord te lezen. Hij geloofd wel dat hij verzichtig en met wijsheid te werk had te gaan maar mij dunkt Jan heeft een vreemde gedachte over de geloofigen. Het is een vreemde geloofige die nooit gewoon is in de Bijbel te lezen.

Nu Jikke ik moet eindigen je nog hartelijk te bedanken voor de moeite en drukte en voor het lekkers van de kinderen. Hoonig en witte stroop zal denk ik hier ook wel weezen en ik weet niet wat ik er anders moet doen. Eelkje is geloof ik vandaag wat beter maar ze is toch zoo mager als een lat, ze hebben het altijd nog druk over Harlingen. O ik vond het ook zoo aardig en thuis bij jului. Van jou komst zal wel nooit iets koomen, nu daar kunnen wij niets aan doen.

Nu zijt allen gegroet van I. De groeten aan Roelof en aan de familie.

Idskje schrijft op 17 december 1901 een brief om Jikke te bedanken voor de lekkernijen:

Aalst 17 december 19001

Waarde R. en J.

Wij hebben heden dinsdagmorgen de trommel in goeden welstand ontvangen alles was er keurig netjes ingepakt er mankeerde niets aan. Wij kregen zaterdag de kaart uit Bommel dat hij daar stond nu was goede raad duur want Bommel is het slegs weg te krijgen naar Aalst toe. O ik had 't er benauwd mee. Nu moet Reitze dinsdagmorgen om half zeven naar Bommel en dan zou er een rijtuig uit Bommel kommen om hem te haalen en toen schreften wij naar Van gent en Loos dat ze de trommel bij die rijtuigverhuurder brachten. En zoo hadden wij het hier vanmorgen al en boven verwachting dat het er zoo goed tevoorschijn kwam.

Nu verwondert het mij niet dat je erig nieuwsgierig was om te weten hoe of het over gekomen is het was een wonder hoe jului het geslooten hadden ze konden het niet open krijgen daar was geen denken aan ik heb nu al veel plezier met de peepernooten en het taai dat heel lekker is. Nu Jikke ik moet ook eerlijk zeggen dat het geen geld is voor zoo trommel vol, en het andere dat er boven op lag en van Iebeltje bedank ik julie al drie Hartelijk voor ook uit naam van de kinders. Als er zoo iets eens weer voordoet zend het naar Gorkum daar is alle daagen wel drie vier keer geleegenheid om het er weg te krijgen de kennisgeven stuurt die Cjef ons daadelijk.

O wat hadden de kinders verleden week al uit gezien, want ik had hier niets gekocht, want het is hier duur en er is niets aan. Nu wij zullen er hoop ik plezier van hebben als Reitze thuis komt want die is naar Friesland om zaken van wege de erfenis want dat zal nu een beetje beginnen uit te keeren. Nu het past ons met zoo'n huishouding het komt weer net op tijd, want wij niet noodig hebben daar is de eind van weg als wij het van de verdienst moesten hebben dan kwammen wij ook van hong(er) om maar gelukkig dat is zoo niet.

R. komt morgen weer thuis want ik wil hem geen dag langer missen want ik vind het nacht zoo vreeslijk in zoo'n groot huis alleen, want het is tegenwoordig altijd weer inbraak is. Nu over wat anders ik heb ook een brief van Meintje Westerbeek gehad ze is nu van haar zesde kind bevallen en dan krijg ik altijd een brief. Ze schreef me nogal eenig nieuws Pietje Paalman is getrouwd met Jannis Beenen, Antje Bergsma met een Jan Winters die kunt niet maar ik kan hem wel Antje is zijn derde vrouw vier kinders. Louwers had rogge gestollen uut de boerderij en die moest zodoende de kolonie uut van Nijsen met zijn gezin dit zou wel niet in Enschede maar gaat hoogs waarschijnlijk weer naar zijn plaats. armmoe dreef hem niet maar wat de oorzaak van zijn vertrek was wist men niet. met de gemeente gaat het anders best vrouwe Pieters is dood en H Krol die ken je nog wel, O ja, Bergsma is geheel en al over de kop dan weten jullie het wij laten er denk ik ook nog ons lands huur bij in zitten en nu wij zullen maar geduldig afwachten, onze kinders zijn nu goed gezond nu is er ook een briefje van David bij ik heb hem niet geholpen want had geen tijd Nu ik moet eindigen het is dinsdagmiddag maar het zal wel spanne dat hij op tijd weg komt. Hoe gaat het met de kleine Tjepke! Jului moeten nu maar voor de zomer klaar maken om hier eens een poosje naar ons toe te kommen het is een mooie rijsje en wij hier ruimte genoeg. Wij ook al niet van de familie overloopen. Ik zal je het geld zenden.

Nu zijt gegroet, je zuster Idskje

Zal ik de trommel zenden in een kist naar huus? of zal ik haar over de post zenden ?

Heeft Hennie nog niets

Groet Ibletje ook van ons

Idskje schrijft op 12 januari 1902 een felicitatie aan Jikke vanwege de geboorte van dochter Eelkje:

Aalst, 12 Januari 19002

Beste R. en Jikke,

Verleden maandag hebben wij R. zijn briefkaart ontvangen, met het verblijdende bericht van de geboorte van een dochter. Van harte wensch ik jului geluk met de kleine Eelkje hoopende dat ze voorspoedig mag opgroeien ter eere Gods en tot vreugde haarer ouders. Gelukig dat ales weer zoo goed is afgeloopen, als ik niet zoo ver af woonde dan had ik zeer zeker al eens een kijkje genomen, maar daar is nu niets aan te doen. Van moeder vernam ik dat Iebeltje nog bij jului is, wat voor Jikke een waar genot en voor die kleine jongen (KvG: Tjepke van 2 jaar oud) van je. Ze lijden er onder. Verleden zaterdag kregen wij ook een briefkaart van W. Sepp dat Nette (KvG: Reitze zijn jongere zus Jeannette van Giffen) bevallen was van een dochter de jongste is of wordt in april al vijf jaar. Ze hebben er nu vijf. de trommel (KvG: gebakstrommel?) is op rijs en van de week zal R. het postwisseltje verzenden. David had een kaart van loevestein die zou hij over de post zenden maar hij had er te veel opgeschreven, dat dat ging niet nu zit ze in de trommel, ik zal je eersdaags cadootje zenden nu ik zal eindigen daar het al weer laat is, hoopende dat jului haar in goede welstand moogt ontvangen. onze kinders zijn nu zeer goed gezond de drie oudsten hebben ieder nu een veertien dagen ziekelijk geweest, maar nu zijn ze gelukkig weer beter. Arendt is verleden vrijdag twee jaar geworden, maar ik zeg jului het is een jongen van het eerste soort, hij overtreft David gouw. Nu jului allemaal het beste toe gewenscht te hebben en dat de kraamvrouw spoedig weer mag hersteld zijn, ook de Groeten aan Iebeltje, zijt allen hartelijk gegroet van uw zuster

Idskje

Op 3 maart 1902 doet Idskje aan Jikke verslag van de ziekte van haar vier kinderen:

Aalst 3 Maart 1902

Beste J. en R.

Al lang was het mijn doel jului te schrijven en meteen het Cadootje te zenden voor de kleine Eelkje. Maar met al het gesukkel van onze kinderen kon ik er niet aan toe komen. Ja het is niet te zeggen welke bange nachten wij er met hebben doorgebracht, seedert dat wij bij jului zijn geweest, eerst met de vreeslijke kinkhoest, en nu hebben in zoo'n verschrikkelijk erige masels gehad ik had nooit gedacht dat we onze Arie en E behouden hadden. Eelkje ving van niets af in die erige koortsen. Arie heeft in geen tien daagen kunnen zien en in het geheel niet uut het bed zoo ziek was hij. Hij was blind ik kon hem de oogen niet open krijgen en vreeslijke koortsen dan lag hij altijd te zingen en zij niets anders toen hij iets beter werd als moeme zeer, overal had hij pijn kleine stumper van twee jaar. Hij was in een oogenblik zwart van magerens we hebben verscheidene nachten gewaakt, en dan vier kinderen. Gelukkig wij hadden de geheel huishouding booven daar er ruimte in overvloed is. Ze hebben het alle vier zwaar gehad. D. en E. zijn vandaag voor het eerst weer buiten geweest ze hadden nu vijf weeken pal in huus geweest maar gelukkig zijn ze nu alle weer te boven, maar wij moeten erig voorzichtig zijn, want hier vallen er verscheidene te rijg die er te vroeg uut waaren gegaan en dan sterven ze er aan.

Jikke ik heb ook een portretje van die kleine lieve jongen, Tjepke gekregen maar wat staat hij er keurig op zoo groot en zwaar, en dat hij zoo stil staat begrijp ik niet, nu ik bedank er je wel voor, en als ik het eens van onze kinderen laat doen dan krijg je er ook een.

Nu Jikke nieuws weet ik niet want je kunt hier geen een en wat zal ik dan vertellen, alleen dit maar je zult het ook wel in de Standaardt hebben gelezen dat onze ouden Ouderling gestorven is oud 89 dat is nogal een aardigen ouderdom, hij is vandaag heel plegtig begraven.

Nu ik moet eindigen daar het al haast weer twaafel uur is ik heb ook al een groote brief aan moeder geschrefen. Ik heb Jelle laast heelemaal vergetten op zijn verjaardag te schrijven dat kwam door de ziekte van de kinders. Nu Jikke hiernevens het jurkje, laat het nu maar niet te klein maaken want dat goed weet je wel krimt in de was. Hoe gaat het met de Vamielie in Harlingen! Reitze is zoo verschriklijk aan het boterhamsnijen dat de pen tril mij in de hand hij is anders ook al dood op want gister al de geheele dag in de band en vandaag van half tien tot vanmiddag half vijf, want het was een begravenis van over de hondert mensen, Nu ik moet

eindigen

*Zijt allen gegroet van
je zuster Idskje*

Ook de groete van R.

Op 9 juni 1902 feliciteren Reitze en Idskje hun zus Jikke met haar 28e verjaardag:

Aalst 9 Juni 1902

Beste Jikke en Roelof

Allang was het mijn plan om je brief en later je briefkaarten te beantwoorden. Mij dacht nu moet het toch maar gouv weezen te meer daar je morgen je achtentwintigste geboortedag viert. Nu Jikke ik wensch je van harte toe dat de Heere je nog meenige keer die dag doet beleven. Wel wel, ik kan mij haast niet begripen dat je nu al achtentwintig jaar wordt. Nu het kan vanzelf niet anders zijn want ik ben dertig geworden. Ja Jikke, veel nieuws schrijven hier van daan dat gaat moeilijk om dat je hier heele maal onbekend zijt. Onze kinderen zijn op dit oogenblik goed gezond alhoewel hun gedurig mankeert. Ik denk dat dat komt van de hoest en maasels, dat zal zo langzammerhand wel wat verslijten. Eelkje gaat nu seedert een Mei, ook al naar school en leert ook aardig goed. Ze kan al aardig breiden en David zit als hij uit school komt daadlijk weer in huus aan zijn schoolwerk zonder dat R of ik hem er toe aanzetten.

Nu Jikke onze rijs naar Friesland zou haast over gaan, want ik zorg wel wat op tegen zoo'n rijs aan want we hebben al een heel huishouding en het komt voor mij op. Maar wij hebben onze rijs toch maar weer bepaald en wel op de eerste week van Julie en nu was ons doel om over Bommel en zoo over land, recht op Harlingen aan. Maar! zie je soms met groote schrik het onweer tegemoet, zeg het dan gerust, want het is ook geen kleine zaak, de kermis is dan zeker voorbij! Want in de kermis kommen wij niet want dat is mij te angstig. Onze kinders hebben het er iederen dag over, nu ik ben al verlangend naar je lieve kinders te zien. Want moeder geeft er zoo hoog van op, onze Arie praat al zoo duidlijk hij heeft het broekje aan. Jikke ik hoop altijd in stilte als we nog eens kwammen te woonnen dat zou wel aardig zijn. Reitze moet in de fikansie in Murmerwoude preeken daar hebben ze geen Ds. maar het is kerk. A dat zal toch wel niet gaan ik geloof dat het ook arm is nu dat zou nog zoo erig niet weezen want wij zijn nog nooit verwendt. Ik zou hier nooit vandaan verlangen, was het maar iets dichter bij de famielie.

David heeft allang weer een heele poos al een brief geschreefen en die moest er nu bij in nu weet hij niet dat het je verjaardag is want anders begint hij weer te schrijven en hij moest naar bed. Nu ik moet eindigen daar R. ook nog Jikke geluk wenschen wil.

*Zijt allen Hartelijk gegroet
van uw zuster I.*

Ook ik wensch met mijne vrouw Jikke hartelijk geluk met de herdenking van haar geboortedag en wensch, dat de Heere haar nog lang als een deugdzame huisvrouw voor haar man en zorgdragende moeder voor hare kinderen moge sparen. Vele R.

Nadat op 27 januari 1903 het vijfde kind in het gezin van Reitze en Idskje wordt geboren, openbaart zich bij moeder Idskje fataal verlopende vorm van tuberculose, waaraan zij uiteindelijk op 12 maart 1903 in Aalst overlijdt. Eelkje Visser-Dokkum staat haar dochter Idskje wekenlang bij tijdens haar ziek- en sterfbed. Vier dagen voor Idskje haar overlijden beschrijft moeder Eelkje de toestand van Idskje aan Jikke:

Aalst 8 Maart 1903

Lieve J, R en K !

We hebben het pakje van je in goeden

welstand ontvangen. I(dskje) was zoo blij met brood en beschuit hoe wel zij er o zoo weinig kan gebruiken, de gebakjes gebruikt Idskje ook doch dat zowat heeft Idskje twee taarten na elkaar gehad zoo dat het zin een beetje daar af is, en dacht eerst je den trommel en bak terug te zenden, maar kon voor pakje maken geen tijd vinden.

't Is dinsdag avond. Gisteren maan(dag) heeft Idskje voor 't eerst na 14 dagen op de slaapkamer te hebben doorgebracht, voor 't eerst weer beneden geweest, uit haar kamer heeft ze de overloop geloopt bij de trap heeft R(eitze) haar neer gedragen (...)

Nadat Idskje 2 uur zoo wat had opgezeten het had Idskje aardig bevallen. Nu dinsdagmiddag kwam ze uit bed met zoo goede bedoeling, meenende zij nu weer beter zou kunnen lopen en ach dat was zoo niet. Idskje was niet beter en sterker dan gisteren, dat viel Idskje toch zoo tegen. En mem gelooft, dat er dan ook nog zenuwen bijkomen. Toen Idskje het zoo tegen viel, zei ze och ik loop nooit weer, en mem moest maar gauw het bed op maken, ze kon niets als op bed liggen. Toen ze lag zeide Reitze zal ik Idskje helpen terecht leggen? Ja zei Idskje, Reitze je kunt het goed doen. Reitze bleef een poosje bij Idskje zitten en mem moest de kleine halen- die schreide. Na verloop van een uur kwam Reitze beneden, mem zei hoe lijkt het? Idskje is benauwd. Reitze kon wel bij haar weg gaan, toen ging mem heen, en Jikke had je het gezien hoe Idskje er lag, je hadt gezeid zoo kan Idskje wel sterven. Mem en Reitze zeiden het onder... Moeder streek haar over 't gezicht Idskje verroerde er haar niet om, en dat gebeurt ons nooit. Na nog een poosje bij 't bed gestaan te hebben, keek Idskje op. M(em) zei is Idskje benauwd kun je geen adem krijgen? Och nê ik weet het niet. Maar mem zei weet mem het misschien ook, 't is je zoo erg tegengevallen, dat je vandaag niet sterker zijt als gisteren en nu ben je erg moedeloos. Maar mag mem je wat zeggen-vorige week kon je aan de pendule niet zien hoe laat het was vanwege zwakte en vandaag hebben je den tijd van de pendule al twee maal gezeid. bijgevolg dus Idskje nu al ziek, en Reitze zegt en moeder ook, 't is of Idskje een beetje begint te groeien en de dokter zei dat was noodzakelijk dat Idskje groeide. Maar mem zegt nu kan het daarom in het beste geval. naken dat Idskje daarom nog direct zoo hard niet aansterkt. Maar Idskje zegt het duurt zoo lang en dat wil zoo veel zeggen. Mem zal daar niet naar kunnen blijven, vanavond heeft mem gezeid als we allen gezond blijven en Idskje aanbetert van deze dag af zal mem nog twee maanden blijven.

Mem heeft Idskje toen gevraagd of ze zooveel mogelijk zou strijden tegen die moedelooze gedachten, en haar inspannen om hare gedachten te bepalen bij de groote voorrechten die de Heere haar schonk een man waar niet genoeg van gezegd kan worden zoo als die Idskje op de handen draagt, haar eigne mem die haar en 4 kindtjes handreiking kan doen en 1 kindje met natuurlijk van de borst maar 't gaat zoo wonder gelukkig 't is niet te zien of het melk of borst krijgt, dan waarlijk om negen uur kwam Reitze beneden en zei Idskje is nu aardig rustig, we moeten blijven hopen. Als jelui nu de overh. en manch (...)

Jikke het is maar om eens wat afwisseling te hebben. Hartelijke groeten van allen aan allen

DW jullie mem Eelkje.

We hopen dat het zoo wat op mag knappen en verblijden ons dat Jikke plan heeft deze zomer eens in Aalst te zien.

Oudere broer Gosse Visser en zijn vrouw Uilkje schrijven op 9 maart 1903 een begeleidend briefje bij de bovenvermelde brief aan Roelof en Jikke:

Koudum 9 Maart 1903

Geliefde Broer en Zuster !

Gosse heeft zaterdagavond een brief van Moeder meegenomen die Moeder naar Hemelum gestuurd had, dan konden wij die bezien en wilden H(inke?) en Ybeltje(?) wel dat wij dan even naar U schreven wat Moeder over Idskje schreef dan stuur U met een brief toe. Ons dunkt dat we niet beter kunnen doen dan U Moeders brief maar te sturen dan kunt ge hem zelf lezen en weet ge precies hoe het in Aalst gesteld is. Nu moest jullie dien brief naar Reinder sturen met verzoek dat Reinder hem naar Jelle zond en dan Jelle naar Lieuwe dan kan Lieuwe hem weer te Hemelum brengen. Als het eenigzins geschikt kon worden moest er al eens iemand van ons bij Idskje zien, we weten niet hoe gauw het te laat kan zijn. Ik hoop dat Moeder het geval te donker inziet en dat Idskje spoedig weer mag herstellen maar volgens Moeders schrijven ziet het er erg met haar uit. Ik heb vanavond ook naar Aalst geschreven doch ik weet niet hoe ik hun eenigzins zal troosten want de zaak is zoo ernstig en ik kan geen woorden vinden om hun te schrijven wat er in onze harten omgaat bij het hooren van zooveel leed. Ook dat we toch spoedig mochten hooren dat de zieke herstellend is en weer aansterkt. Nu Jikke je zult in Moeders brief wel lezen hoe het is. Wij zijn allen gezond en onze kinderen groeien best.

Gegroet Ued liefhebbende Broer en Zuster

Gosse en Uilkje

Op 25 maart 1903 schrijft een broer (vermoedelijk betreft het Reinder Visser, die op 23 maart 1903 juist zijn 26e verjaardag vierde) een brief met herinneringen aan Idskje aan Roelof, Jikke en Yp (dat is Jikke haar jongste zus Iebeltje van 17 jaar).

Sneek 25-3-03

Beste Roelof, Jikke en Yp.

Mijn dank voor de gelukwensen. Ja lieve Jikke dat doet zeer als men bij 't graf van ons dierbare afgestorvene staat, 't is me soms ook nog teveel en kan er maar niet bij dat ons lieve Its niet meer is, dan moet ik denken aan vroeger of hoe jou en Its dinsdags met mem in de kamer zaten te naaien ik kwam dan met 't pak thuis; en dan begin je te denken zoo gaande weg verder dat ik haar brood in Warns bracht, dan dat R(?) en ik in Vledder bij jelui ben geweest, ik ben alleen ook eens 'n tijdje in Vledder geweest, 1 weekje wel, toen had ik nog 'n sigarekistje bij me met 'n paar zakdoeken en zoo wat, toen waren julie zoo nieuwsgierig dat 't moest open, ja Jikke van die reis heb ik nog 'n geschenk van jou en Its gekregen weetje wel sigaren pijpje met drie hondjes ik wil het voor geen geld missen, dat is nu geld waard, en zoo denk je dan de geheele levensbaan van zoo'n flinke vrouw voor haar huisgezin na, en dan kun je 't maar niet begrijpen hoe het toch mogelijk is dat ze niet meer is, maar ga dan eens het sterfbed van ons lieve Its vergelijken bij dat van ons tante hier die op een na de laatste dag niets anders zei dan o hoe vreeslijk, o hoe vreeslijk de laatste dag leefde tante bijna niet meer, en dan ons lieve Its, ze heeft niet geleden mem was er, dat deed haar goed dat zeg ik je, mem behandelde haar als haar kind, en dat voelde Its weer daar van dat ze ook een maal tegen mem zei dat mem maar naar huis moest en dan zei mee. O Jikke 't is voor ons lieve moeders zoo'n zware slag, je moet mem vooral tusschen beide eens gaan schrijven, ik heb nu ook 'n brief voor mem klaar liggen. Lieve Yp, je gaat er vrijdag heen hè? Ik heb het mem al geschreven, nu moet je 'r om denken dat mem namiddags even op bed gaat direct na 't eten want als daar niet op wordt gepast kan mem best nog eens ziek worden, je jaagd die meid er maar goed aan op dat mem wat rust krijgt. Wees voorzichtig in 't reizen hoor je!

allen hartelijk gegroet

In haast.

van U Dw Dr.

Enige weken na het overlijden van Idskje en kort voor de verhuizing terug naar Friesland schrijft moeder Eelkje in april of mei 1903 de volgende brief aan Jikke:

Lieve J & R !

Nog pas waren mijn gedachten zoo bij jelui het begint mij aan te gaan dat er zoo veel tijd verloopt zonder dat M.(mem) jelui schrijft. Je schreef de vorige brief dat een brood zou volgen en met dat M. ook al veel heeft te schrijven bij de zoo zeer bezette tijd, ook met het oog op mogelijke verandering van woonplaats, stelde M. het schrijven even uit. Gistren de trommel met brood 't is zoo erg hoe blij de kinderen ook R. en M. met het roggebrood zijn ook de krenten. Maai die blijft tot zondag - en dan uit J. schrijven kan M. zoo begrijpen dat J. zooms aanvallen van eigen droefheit heeft daar J niet ten deel viel haar onzen lieven Idskje ontslapen te kunnen zien. O dat had J. zoo goed geweest, het had bij tijden zoo veel van Uw droefheid weggenomen evenwel neemt het niet geheel de droefheid weg. De eerste weken kon M. onder de indruk van dat wondre sterfbed en dat grote verlies niet werkelijk inkomen. Nu echter verandert het. Bij oogenblikken heb ik onze I. levende en gezond voor mij maar de Heere neemt het genadiglijk weer van mij weg, anders zou ik bezwijken. O dan gevoel ik mij overstelpt van rouwen en kan ik het niet beter zeggen als dat ik de wonde gescheurd aan mijn hart gevoel, zoo dat het mij pijn doet en ik zeg Heere neem dit goedgunstig weg want nu ben ik onbekwaam om in mijn werkkring te verkeerren. Aaltje zegt ik praat niet over moeke want Vader begint te schreien en kijk maar gr.m. ook, dat wiel ik nie. En o wij misgunnen immers zoo lieve daaden de ruste niet, wat zijn ze ons verre vooruit, wat zal hunne heerlijkheid onbeschrijfelijk en voor ons onbegrijpelijk heerlijk zijn al die duizenden en tienduizenden verdubbeld met al de heilige Engelen en het Lam, dat hun Gode gekocht heeft. Waar moet het met onze gedachten heen. En dan weer onze roeping hier weer nauwgezet waarnemen als ons Goddelijk beroep. Dat deed onze lieve I. tot de laatste ure, zij was van alles geheel los en toch niet onverschillig, voor de hoeveelste maal zitten we het weer en weer met elkaar te verspreken en 't is ons altijd nog zulk een wonder. 't Is nu vrijdag morgen m. dacht de jurk van I. in te pakken en Jikke te zenden. R.(eitze) is van morgen naar friesland gegaan om een huis te bezien. 3 Werden ons aangeboden advertenties uit de Leeuwarder Courant het halve slot van Rijs, uit de Buorren een huis te Holwerd, dat wel best lijkt maar ons even te ver is en uit de kerkbode een te Kollum daar is R. nu heen te bezien en de huur te bespreken. Eerst had R. plan even bij jelui aan te komen maar dan zou R. een dag langer wegblijven en dat wilde M. niet graag. Woensdag heeft Ate van Giffen en onze Jelle hier geweest met nog een man uit Bommel te taxeeren, M. is maar weer blij dat de dag achter de rug is. Die jurk van I. mag je over schrijven wat je wilt maar R. geen vergoeding aanbieden, volstrekt niet hoor! Als het nu vast is wat huis dan zullen we jelui even melden. We hopen elkaar dan wel eens weer te ontmoeten als God ons het leven laat.

Ontvangt onze hartelijke groeten,

alles gezond.

UwEdLh m(em)

Op 9 juni 1903 schrijft moeder Eelkje vanuit Aalst een felicitatiebrief naar Jikke:

Aalst 9 Juni 1903

Lieve Mensen

Deze ontvangen jelui nu het Jikke's jaardag is, moeder wenst je van harte geluk met de 29ste jaardag. 29 Jaren wat een lange tijd, en nu ze voorbij zijn is 't zoo kort. Wat is het leven een hand breed en de sterkste enkel ijdelheid, de Heere leide u naar zijnen raad en vervulle al uwe begeeren. M.(em) is al druk aan 't in pakken zoodra als het voornaamste kleingoed voor goed gepakt is, is M. van plan met de kindren naar huis te gaan. De kleeven van onze dierbare dochter heeft M. allen in één kist, of die mee naar Hemelum gaat ben ik nog niet goed met mij zelf eens, ik geloof het wel. Nu zend ik jelui de hoeden maar, doe Jikke zoo al je er zelf voor jezelf zoude doen. Je trommeltje kon er niet bij in, derhalve dat later. Waarschijnlijk gaat R(eitze) naar Kollum te wonen. Hier bij een klein hemdje 't is Aaltje te klein 't is goed voor je lieve E(elkje). M. neemt niets mee wat niet gebruikt kan, er is zoo al rommel genoeg. Denk je er om dat het Age's jaardag Zaterdag is? Je weet zijn adres? en zet het hier even neer Milicien A. Visser

*2de Regiment 6de Compagnie
Vesting Artillerie
Oranje Nassau Kazerne
Amsterdam*

Jelle en A. van Giffen zijn hier woensdag geweest en nu dinsdag is R. betreffende de boedelbeschrijving naar Bommel. Wat is dat een verruiming dat die dag achter de rug is en toch doet het moeder goed dat er niemand dan M. zelf er de hand aan deed.

Wij zijn gezond onze beste wenschen.

Uw.liefh.m. Eelkje

Een half jaar later schrijft Reitze vanaf zijn tijdelijk adres in Kollum aan Roelof en Jikke:

Kollum 10 Dec 1903

Waarde Roelof en Jikke!

Ik haast mij Jikkés brief te beantwoorden en jelui hartelijk dank te zeggen voor de aangename en heerlijke verrassing ons bereid. O, wat waren de kinderen in hun schik, toen er alweer een postpakket kwam, en ditmaal van tante Jikke. Ik was of liever ben de uitdeeler, want wij hebben nog niet alles verorberd; iedere dag deel ik een zakje vol rond. Eelkje moest gisteren visite hebben, en haar vriendin Betsie Bakker moest genoodigd, dat is geschied, toen hebben ze thee gedronken uit het nieuwe theeservies van tante Letje uit Santpoort, en het heerlijk suikergoed en de letters van jelui kwamen natuurlijk toen goed van pas; ontbrak er iets, zij gingen naar de nieuwe winkel, ook een geschenk van tante Letje, om wat te koopen; Arend liet zijn nieuwe spoortrein door de kamer lopen, en David liet zijn nieuw ansicht album zien, die ze zaterdagavond als St-Nicolaasgeschenk van tante Letje gekregen hebben.

Aaltje kwam om haar nieuwe pop van grootmoeder te laten bewonderen, kortom alle geschenken moesten bezichtigd, tot de boerderij, kegels, kurk en houtwerk van David om figuren uit te bouwen, en kraaltjes die ze van vader gekregen hebben inclusief; ja met vreugde werd door Eelkje verteld, dat ze van grootmoeder twee pakketjes had gekregen. Ik behoef jelui dus niet te verzekeren dat gister de kamer vol speelgoed lag; zoodat ze meer op een kinder dan wel op een woonkamer geleek.

Nu ik was maar blijde met de blijden; Eelkje was zoo blij; dat ze heel haar ziekte vergat; jelui moet weten dat Eelkje drie dagen lang niet naar school is geweest, omdat ze zoo verkouden was, wat hoestte en hoofdpijn had. Nu is ze gelukkig weer hersteld; volgens afspraak blijven wij er bij dat DV David en Eelkje met de kerstdagen bij jelui komen; wanneer ze precies komen, kan ik nog niet zeggen, daar ik nog niet precies weet wanneer de kerstvacantie begint, doch weet ik dat, dan zal ik jelui precies dag en datum melden onzer komst. Ik zeg onzer komst, omdat het ~~zeker wel het beste~~ misschien goed zal zijn, dat ik de kinderen naar Harlingen breng of, en dit kan ook, naar Leeuwarden en ze dan alleen laat reizen van Leeuwarden naar Harlingen, een van jelui zal dan zeker wel zoo goed willen zijn, om de kinderen van hetspoor te halen. Hoe dat moet, dat is mij hetzelfde; misschien zou de laatste manier van reizen wel de beste zijn, dan leeren ze al vroeg in hunne jeugd op eigen beenen te lopen, daar ik er niet voor ben om de kinderen met een memmehandje, gelijk men het wel eens noemt, optevoeden. Voor de goede uitrusting, daar zal zooveel mogelijk voor gezorgd worden; ofschoon ik voor die zorg niet durf wedijveren met mijn lieve Idskje. Wat die sporten van David aangaat, ik weet wel, dat hij er heeft liggen; doch Y is daarvan beter op de hoogte dan ik, zoodat ik het aan moeder en Y overlaat vast te stellen of er voldoende sporten zijn ja dan neen. Mocht het niet het geval zijn dan moeten ze, dit heb ik ook naar Hemelum geschreven, maar zorgen dat er een bij komt. Het gaat ons hier overigens aardig goed; vanavond ben ik naar eene vergadering van het Chr. Nat. Schoolonderwijs alhier geweest, terwijl ik de zorg der kinderen gerust kan overlaten aan Merkje de meid. Ik moet zeggen wij hebben het nogal goed getroffen met de nieuwe meid; zij heeft er bizonder slag van om met kinderen om te gaan, zoodat ze dan ook allen veel van haar houden. Nu zal ik maar eindigen, daar de brief vol is. Met groeten ook van D.E A en A blijf ik steeds

Jel. je toegenegen zwager

Reitze

Bijna een jaar na het drama, op 18 januari 1904, schrijft moeder Eelkje Visser vanuit Hemelum aan Roelof en Jikke in Harlingen over de situatie.

Hemelum 18 januari 1904

Lieve Kinderen,

we hebben jeluis brieven ontvangen, ook dat Tj en E verkouden en hoesten en niet te wel zijn. Zoo hebben beide jongens van Lolke eens gelijk geweest ze zien er zoo bleek uit, en anders zijn het een paar verme jongens. De kleine Aaltje en Arend zijn nog bij ons en beginnen nu ook te klagen nu kooker melk voor hen met anijs, dat voldoet best.

'T is plan dat Hinke begin februari met de beide kinderen naar Kollum gaat, 't doel is met een retoer, dan drie weken in K. de kleeren en zoo van R. en de kinderen wat na zien en wat er wezen moet en zoo iets en dan drie weken daar blijven- en een week bij Jelui in Harlingen als H het in K zoo lang goed kan maken, er is zoo een groote leegte de kinderen zijn hier o zoo in haar schik en willen niet naar Kollum. R(eitze) had gedacht dat H met de kleine Jan kwam. H durft het niet op haar te nemen, die kleine jongen geheel voor haar zorg te hebben zoodat het kindje nog altijd hier vooreerst blijft. Hij begint lief te loopen en 27 dezer wordt hij een jaar en dus dan nog zes weken wordt het een jaar dat onze Idskje van ons ging.

'T is mij nooit uit de gedachte waar blijft nogal meer de tijd.

De lieve jongen groeit zoo voorspoedig mogelijk op altijd gezond hij weegt 26 pond en heeft 5 tandjes.

We kunnen Hinke zoo slecht missen maar we zullen zoo goed en zoo kwaad als het gaat er ons door zien te redden als we maar gezond blijven. - Gosse wil zijn huis verkopen, 't stond in de kerkbode - Gosse heeft vast doel naar de nieuwe wereld, maar of het zoo hard zal gaan, er kon ook nog wel iets anders zich voordoen. Gosse zegt het huis gezin groter en geen groter inkomsten dan gaat het niet voor maar achteruit en dat kan natuurlijk niet. Reinder is nog altijd thuis. Lieuwe en Reinder doen te zamen en het gaat aanvankelijk best, waarschijnlijk dat Reinder eerstdaags wel in Harlingen komt daar Reinder die kant toch ook op gaat bij de bakkers met rogge en andere artikelen wanneer weet ik niet precies. Age zal met 5 of 6 weeken weer 4 maanden onder de wapenen moeten, en zoo is er heel wat afwisseling in het verschiet 't welk we meenen te weten. Hoe veel kan er gebeuren wat we mogelijk heel niet hadden gedacht. De mensch overdenkt zijnen weg, de Heere stiert de gangen.

Uwe Dw m. E(elkje).

Op 15 maart 1905 stuurt David vanuit Kollum naar zijn tante Jikke een brief met onder andere de aankondiging dat ze naar Garijp zullen verhuizen.

Kollum, 15 Maart 1905

Lieve Tante

Het wordt haast tijd dat ik Tante eens schrijf. Wij feliciteeren oom van harte en hopen dat oom nog lang leven mag.

Zoo tante moet weten dat ongeveer voor 6 à 7 weken 's nachts om 15 min. voor 11 heel Kollum in rep en roer was want de heele oliemolen stond in vuur en vlam en wel door middel van een gat als een speldeknop en een huis dat er aan stond bleef gespaard maar ze zijn er nu al mee aan 't opbouwen. En tante wij gaan naar Garijp en komen te wonen in het huis van Ds. Wisse. Merkje gaat ook mee daar zijn wij blij om want wij houden een boel van Merkje. Nu dat huis is vrij wat kleiner vooreerst hebben wij 2 voorkamers en 2 alkoofen en een keuken en bijkeuken en een mooie linnenzolder en een bloemtuin en een prieeltje en een mooie kelder nu dit is ook nu een groote bezit. Nu Dam had ons de huishuur opgezegd omdat tante weet wel wij hebben hier boven bewoners die wouden naar beneden toe, dat komen zij nu ook, en het bovenhuis wordt nu verhuurd. Maar tante begrijpt wel wij willen niet voor hen naar boven toe te wonen. Nu tante vader is op dit oogenblik op visite naar die bovenbuuren en Aaltje en Arend die slapen al als ossen. Nu tante moet maar eens bij ons komen in Garijp en Eelkje en Tjeppie vooral ook eens en dan komen wij van 't zomer ook eens weer bij tante te logeeren. Het gaat ons hier allen nog heel goed en hopen van tante en oom hetzelfde hoor. Nu tante moet ons ook weer eens terug schrijven hoor tante want wij willen wel graag eens wat van oom en tante hooren. Nu tante wij moeten nu maar haast aan het inpakken, dat wordt ook nog een hele drukte tante. Nu oom Teunnis is hier ook geweest om afscheid te nemen die is nu al op reis naar Amerika toe en oom Gosse en oom Reinder die zullen volgen. Nu het is een hele onderneming heel naar Amerika ik wou niet graag mee.

Ik ga hier op cursus Frans en Duits te leren nu dat bevalt mij heel best want ik mag graag leren. Nu tante, Eelkje zit hier te fluiten dat van belang is. Nu tante wij gaan misschien de achtste Mei hier vandaan. Nu tante het word tijd dat ik eindig want het word bedtijd en ik word zoo slaperig nu Oom en

tante van ons allen

*Hartelijk gegroet
en E. en Tj. ook
uw liefhebbende neef.*

David van Giffen

Op 19 juli 1905 stuurt David zijn tante Jikke een brief over oom Jelle met zijn stoomfiets en Reitze doet vervolgens verslag van de huwelijksweek.

Garijp 19 juli '05

Lieve Oom, Tante, Tjipke en Eelkje,

Wij zijn allen goed gezond. Van 't zomer ga ik naar Oom Jelle en Eelkje en Arend naar Grootmoeke en Aaltje naar Kollum.

Met de Kerstvacantie komen wij weer bij tante maar, tante moet hier eerst komen al is 't ook maar één dag met Eelkje en Tjipke liefst de volgende week. Oom Jelle is woensdag bij ons geweest met zijn stoomfiets. Moet korte maar schrijven wanneer tante komen kan. Wij hebben weer een nieuwe moeke gekregen. Vader en Moeke zijn donderdag, 13 juli, getrouwd. Wij hebben toen wel plezier gehad. Wij reden met 3 rijtuigen naar 't gemeentehuis te Bergum en toen naar de kerk. Wij zijn alle vier mee geweest.

Nu tante nu moet ik eindigen.

*Hartelijk gegroet van uw liefhebbende
neef*

David van Giffen

Waarde Roelof en Jikke!

Ik moet Davids brief even vervolgen. Nu ik heb het nu beter aan tijd als de vorige week; toen was het me hier een drukte met het ontvangen van allerlei visites.

Zondag een week des avond begon het al, toen hadden we Bokma en zijn vrouw, de verwer van Garijp bij ons.

Maandag avond hadden we Ds. Rulman en zijn vrouw, beneevens meester Lub en zijn vrouw bij ons; mijn lieve vrouw(e) heeft van beide mooie geschenkjes op haar bruiloft gekregen.

Dinsdagavond hadden we jongedames visite en woensdagmorgen begonnen de gasten al te komen, n.l. mijn schoonmoeder met haar dochter Lucia. Nu begon tevens de drukte van den trouwdag; gelukkig dat ik een fiets had om allerlei benodigdheden alhier te koopen. De volgende dag trouwden we; de gasten waren vroolijk en welgemoed, waarlijk er heerschte des middags een gulle kout aan den disch, die gedekt stond voor 15 personen. Ja het voldeed hun hier zoo goed, dat zij allen des nachts bij ons logeerden. O Jikke het doet me zoo goed, dat de kinderen zoo gewillig en met vreugde mijne vrouw weer moeder noemen, nu vraag ik b.v.

Arend wie heb je liever vader of moeder, dan zegt hij: moeder; met David Eelkje en Aaltje is het precies zoo. Mij dunkt zulk goed nieuws te hooren zal je aangenaam aandoen.

Wij wonen hier ook keurig netjes; ja Jikke het is precies alsof we hier in de pastorie te Nijensleek zitten, zooveel heeft dit huis weg van dat te Nijensleek, behalve dat dit veel keuriger in de verf is en ook mooier afgewerkt. Zie ik het raam uit, onwillekeurig denk ik aan Nijensleek, zooveel heeft deze streek weg van N.

Maakt je ook dit bericht niet nog begeeriger spoedig eens over te komen.

Zoo je volgende week komt, schrijf het ons dan maar spoedig welke dag, daar wij de volgende maand met de vacantie uit logeeren gaan.

Daar de brief haast vol is, zal ik nu maar eindigen.

Na vriendelijke groeten van ons allen blijf ik steeds

*Jel. je steeds toegenegen zw.
Reitze.*

Bijlage 2.

Een stuk protestantse kerkgeschiedenis over de Reformatie, de Afscheiding,
de Doleantie en het ontstaan van de Gereformeerde kerk.

De reformatie.

Met de Moderne Devotie ontstaat in de late Middeleeuwen binnen de katholieke kerk een belangrijke religieuze beweging, die zich vanuit Zwolle in de 15e en 16e eeuw over heel Noordwest-Europa verspreidt. De Augustijner kanunnik Thomas van Kempen (Thomas à Kempis) schreef vanaf 1424 in Zwolle aan zijn bekende 'handboek' van de Moderne Devotie: *De Navolging van Christus*. Deze beweging-van-binnenuit mondt gedurende de 16e eeuw uit in een hervormingsdrang binnen het westerse christendom, die later bekend wordt onder de naam Reformatie. Aanzetten tot deze Reformatie worden gegeven door o.a. Maarten Luther (Duitsland), Huldrych Zwingli (Zwitserland) en Johannes Calvijn (Frankrijk). Zij stellen als 'gereformeerden' God en het Woord centraal en nemen afstand van de roomse machtsstructuur en van allerlei heersende gebruiken binnen de rooms katholieke kerk, zoals de heiligenverering en de handel in aflaten. De Reformatie wordt vaak samengevat in 5 Latijnse termen, die de kern verwoorden van het protestantse christendom:

Sola Scriptura – Alleen door de Schrift

Protestanten zijn ervan overtuigd dat alleen de Bijbel het Woord van God is, wat toegankelijk moet zijn voor iedereen. Het lezen (in de eigen taal) en interpreteren van de Bijbel is een onmisbaar onderdeel van deze toegankelijkheid. Luther keert zich tegen de leer van de katholieke kerk, die er vanuit gaat dat alleen de paus en de bisschoppen de Bijbel écht goed kunnen interpreteren.

Op 10 december 1520 houdt Luther een boekverbranding op een plein net buiten Wittenberg. Hiermee brengt hij radicaal zijn betekenis van Sola Scriptura in de praktijk: alleen de Bijbel is Gods Woord, niet allerlei katholieke theologische werken die er volgens Luther qua interpretatie vaak naast zitten.

Sola Gratia – Alleen door genade

De 95 stellingen die Luther op de deur van de kerk in Wittenberg spijkt, richten zich voornamelijk tegen de aflatenpraktijk. Met het kopen van een aflat kunnen gedane zonden worden vergeven. Biechten en boetedoening leiden daarnaast tot zondevergeving. Luther (en met hem vele andere reformatoren) gelooft dat de mens zelf juist niet voor vergeving van zonde kan zorgen, ook niet met hulp van een priester, bisschop of paus. Alleen Christus' kruisdood kan vergeving bewerkstelligen. Dat is 'gratie', pure genade.

Sola Fide – Alleen door geloof

Sola Fide is onlosmakelijk met het voorgaande verbonden. De genade in 'Sola Gratia' is beschikbaar voor degenen die in Christus geloven. Protestanten vertrouwen erop dat alleen Hij zonden kan vergeven en verlossing kan brengen. Dit 'Sola Fide' zet Luther tegenover de goede werken, die de mens volgens de katholieke kerk 'moet' doen als bijdrage aan zijn verlossing. Luther (en later ook andere reformatoren zoals Calvijn) baseren deze theologie onder andere op een gedeelte uit de Bijbel, uit Paulus' brief aan de Efeziërs:

“Want door genade zijt gij behouden, door het geloof, en dat niet uit uzelf: het is een gave van God; niet uit werken, opdat niemand roeme”.

Solus Christus – Alleen Christus

Deze 'solus' kan worden beschouwd als de kern van het Reformatorisch gedachtegoed. Volgens Luther presenteert de katholieke kerk naast Jezus allerlei extra personen (de vele heiligen, priesters, bisschoppen en Maria) die bij kunnen dragen aan verlossing en aan contact met God. Naast deze personen ook nog andere 'zaken', zoals de voornoemde goede werken, de boetedoening, de biecht en de aflaathandel.

De Reformatie gaat in tegen al deze 'extra helpers': alleen door Christus (en zijn kruisdood) wordt je vergeven en kun je met God in contact staan, daarover zijn de reformatoren het roerend eens.

Soli Deo gloria – Alleen aan God de eer

Dit lijkt een soort reformatorische aansporing tot een daad als antwoord op de voorgaande Sola's: eer God, omdat Hij uiteindelijk de mens redt en verlost (Sola Gratia) door Jezus' sterven (Solus Christus) en het geloof (Sola Fide) aan mensen geeft. Reformatoren vinden dat personen en instellingen (de katholieke kerk met al haar clerici en heiligen) teveel eer krijgen dat aan God behoort toe te komen. God moet geëerd worden door alles heen. Een groot aantal kunstenaars neemt dit heel letterlijk: ze ondertekenen hun werk met S.D.G, waarmee ze als het ware hun werk aan God opdragen. Bach ondertekent bijvoorbeeld een groot deel van zijn cantates hiermee, net als zijn collega's Händel en Graupner.

De Reformatoren proberen de kerk van binnenuit te hervormen, maar de paus en andere leiders binnen de katholieke kerk wijzen de Reformatie af en bestrijden de gereformeerden, hierbij gesteund door rooms-katholieke vorsten onder leiding van de jonge keizer Karel V. Hierdoor komt het uiteindelijk tot een breuk tussen de gereformeerden en de rooms-katholieken. Tijdens deze Reformatie ontstaat in de Nederlanden geleidelijk een protestantse kerkbeweging, die aanvankelijk fel wordt bestreden door de katholieke kerk en door de heersende roomse koning Philips II van Spanje.

Deze vorm van geloofsdwang vormt in de Nederlanden de aanleiding tot de 80-jarige onafhankelijkheidsoorlog (1568-1648). In de dan opgerichte Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden heerst vrijheid van overtuiging en godsdienst, al wordt de protestantse kerk wel verheven tot een soort staatskerk, de Nederduitsch Gerformeerde kerk, die democratisch wordt bestuurd vanuit de landelijke Synode, maar met een grote mate van autonomie voor de plaatselijke kerkbesturen.

Op landelijk niveau wordt de kerk in die beginperiode beheerst door een strenge orthodoxie. Als reactie op de losmaking van de rooms katholieke kerk met al haar 'paapse stoutigheden' struikelen de theologen haast over elkaar om de enige ware en zuivere leer te prediken. Zo wordt in die tijd de leer van de Voorbeschikking (predestinatieleer) van kerkvader Augustinus verder uitgewerkt, waarbij de mens geen vrije wil wordt toegekend, omdat God onze gehele levensloop al tevoren zou hebben voorbestemd. De meest strenge variant van deze leer is de leer van de Uitverkiezing, waarbij alleen die zielen eeuwig zalig worden (in de hemel komen), die door God al vóór de zondeval daartoe zijn uitverkoren (supralapsarisme).

De *preciezen* onder de theologen ontwikkelen dit soort uiterst diep doordachte leerstellingen als hun uitwerking van Calvijns leer, terwijl de *rekkelijken* juist proberen om genuanceerd te blijven en om niet alleen het hoofd, maar ook het hart te laten spreken. In 1610 willen een aantal 'rekkelijken' onder leiding van Jacobus Arminius een meer tolerante vorm van christendom invoeren. Deze predikanten zijn geschoold in de humanistische traditie van Erasmus en zij hebben principieel bezwaar tegen bindende belijdenisgeschriften, waarin wordt vastgelegd hoe je de Bijbel moet interpreteren. Zo een door mensenhand geschreven belijdenis mag nooit een status krijgen die vergelijkbaar is met de Bijbel, het Woord van God. In een Verweerschrift of Remonstrantie voeren zij hun bezwaren aan tegen Calvijns leer van de voorbeschikking en de uitverkiezing. Dan ontstaat er een leertwist in de Synode, want de 'preciezen' onder leiding van Franciscus Gomarus komen tegen hen in verweer. Er volgt een strijd van Remonstranten of 'Arminianen' tegen Contra Remonstranten of 'Gomaristen'.

Het pleit wordt uiteindelijk beslecht tijdens de kerkvergaderingen van de Dordtse Synode in 1618-1619, waarbij de Remonstranten uit de kerk worden gezet.

(Later, omstreeks 1680, zullen ook de *precieze* Voetianen en de meer *rekkelijke* Coccejanen (waartoe ds. David Flud van Giffen behoorde) elkaar fel bestrijden over de letterlijke of de meer vrije uitleg van het Bijbelwoord, maar deze interne theologenstrijd zal niet tot een kerkscheuring leiden.)

Door de Dordtse Synode wordt in 1618-1619 ook besloten tot het schrijven van een Statenvertaling van de Bijbel (die in 1637 wordt voltooid) en tot het vaststellen van de Dordtse kerkorde, een kerkreglement dat eeuwenlang van kracht zal blijven. Ook worden de hoofdpunten van het gereformeerde geloof vastgelegd in de Drie Formulieren van Eenheid:

1. De Nederlandsche geloofsbelijdenis (opgesteld door de Vlaming Guido de Brès);
2. De Heidelbergsche Catechismus (een leerboek met 129 vragen en antwoorden);
3. De Dordtsche Leerregels (met daarin verwoord de bezwaren tegen de Remonstranten).

De Verlichting

Onder invloed van de denkers van de Verlichting voltrekt zich in de 18e eeuw geleidelijk ook een verandering in het kerkelijk denken. Er ontstaat binnen het protestantisme een gematigder stroming, die wordt gekenmerkt door verdraagzaamheid en verzoening en die minder leerstellig en minder streng en pessimistisch van aard is dan de oorspronkelijke leer van Calvijn. Theologen van deze vrijzinnige stroming beschouwen het Bijbelwoord niet meer als de absolute en letterlijke waarheid, maar als een hulpmiddel om het geloof gestalte te geven en de gelovigen op de goede weg te helpen. In hun optiek is de mens niet van nature slecht. Met de juiste opvoeding kan de mens uitgroeien tot een moreel hoogstaand wezen. Religie heeft een maatschappelijke taak en dient om de mensen op te voeden tot deugdzame burgers en predikanten vervullen een belangrijke rol bij deze verheffing van het volk.

Na de Franse Revolutie in 1789 komt Nederland van 1795 tot 1813 onder Franse overheersing en wordt de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden omgevormd tot de Bataafsche Republiek. In 1796 wordt ook in Nederland de scheiding van kerk en staat ingevoerd, waarbij de bevoorrechte Nederduitsch Gerformeerde staatskerk wordt losgemaakt van elke vorm van overheidsinvloed. De leden van de verschillende kerkgenootschappen hebben voortaan dezelfde politieke en maatschappelijke rechten.

Maar na het Franse bewind wordt Willem I in 1813 koning van Nederland en hij betreurt de verdwenen invloed van de overheid op de Nederduitsch Gerformeerde kerk. Hij laat door het ministerie van Eeredienst een nieuwe kerkorde ontwerpen, waarin deze invloed wordt hersteld. Op zondag 7 januari 1816 wordt het Algemeen Reglement voor het kerkbestuur in het Koninkrijk der Nederlanden bij Koninklijk Besluit goedgekeurd. Hierin krijgt de staatskerk de officiële naam van Nederlandsche Hervormde Kerk en wordt o.a. bepaald dat de kerk door een landelijke Synode zal worden bestuurd, waarbij de leden van de Synode door de Koning zullen worden benoemd.

Met dit Reglement schaft Koning Willem I de aloude Nederduitsch Gerformeerde kerk met haar van onderop georganiseerde democratische bestuur af. Hij neemt zo op allerlei punten afstand van de tot dan toe geldende Dordtse kerkorde, zoals vastgesteld tijdens de Dordtse Synode van 1618/1619, waarbij vanouds de ouderlingen de belangrijkste plaats innamen van het lokale kerkbestuur.

In plaats daarvan komt er in 1816 een landelijk centraal Synodaal bestuur. De Koning pleegt met deze hiërarchische maatregel van bestuur in feite een revolutie binnen de kerk. Hij gaat volkomen voorbij aan de basis van de staatskerk, waar een grote verscheidenheid aan religieuze sentimenten leeft, variërend van vrijzinnig en gematigd tot leerstellig, orthodox en bevindelijk.

Reacties op de Vrijzinnigheid

Het hoeft dan ook niet te verbazen dat er vooral vanuit de kringen van bevindelijke en orthodoxe gelovigen steeds meer weerstand ontstaat tegen de nieuwe synodale hiërarchie van 1816. Deze maatregel zet in hun ogen de deur open naar een vrijzinnige leer, waarin het christendom niet zozeer geldt als een geloofsleer, maar eerder als een vorm van 'braaf burgerschap'. Vooral na 1830 prediken steeds meer predikanten van de zogenoemde 'Groninger Richting' deze vrijzinnige en romantische boodschap van de kansel. De 'Groningers' zetten zich onder invloed van de Verlichtingsfilosofen af tegen de in hun ogen ouderwetse gereformeerde leerstelling en geloofsbelijdenis; zij zien het evangelie slechts als een stimulans voor een deugdzaam leven en leggen de nadruk meer op de gevoelsmatige, evangelische en typisch Nederlands-humanistische aspecten van het geloof. In lijn met het vooruitgangsgeloof van de Verlichting koesteren de vrijzinnigen veelal het optimistische mensbeeld dat de moderne mens in staat is tot een deugdzaam leven, in navolging van Christus. Zij leggen de soevereiniteit bij het volk en hun ideale samenleving bestaat uit individuele en deugdzame burgers. De vrijzinnigheid, die van 1830 tot 1860 haar theologische bloeitijd kent, zal tot 1890 het kerkelijk leven sterk blijven bepalen

De orthodoxe protestanten houden echter onverkort vast aan de geloofsregels die tijdens de Synode van Dordrecht zijn vastgesteld. In de orthodoxe leer wordt God gezien als de heerser over alle terreinen van het leven. De Bijbel wordt gezien als de maatstaf voor het menselijk handelen en er wordt niet getwijfeld aan het feit dat Jezus de Zoon van God is en dat Hij zal wederkeren. Deze orthodoxe leer van goddelijke soevereiniteit bepaalt niet alleen de visie op het geloof, maar ook de visie op de vormgeving van de maatschappij. In de orthodoxe optiek is de beste maatschappij een samenleving van gelovigen, met God als hun uiteindelijke bestuurder. In de loop van de 19e eeuw ontstaan er vanuit de basis van de kerk vijf orthodoxe tegenbewegingen, te weten:

- 1820 het Réveil;
- 1834 de Afscheiding;
- 1864 de Confessionele Vereniging;
- 1886 de Doleantie;
- 1906 de Gereformeerde Bond.

1. Réveil

Hoewel het vrijzinnige protestantisme in de 19e eeuw de boventoon voert in de samenleving zijn er wel degelijk andere geluiden te horen. Overal in het land zijn er aan de basis van de kerk veel gelovigen te vinden, die de aloude orthodoxe leer blijven aanhangen.

In intellectuele kring pleiten vooral Willem Bilderdijk (1756-1831) en zijn leerling Isaäc da Costa (1798-1860) voor de oude geloofsbeleving. Zo dichtte Da Costa onder meer als volgt: *"O Nederland! Gij zult eens weêr het Israël van het Westen worden!"*

Zij zijn in Nederland de voormannen van het Réveil, een internationale opleving in het christelijke denken en handelen in de periode tussen 1815 en 1865. In Nederland krijgt deze internationale opwekkingsbeweging een eigen orthodox-protestantse vorm, waarbij de nadruk ligt op de beleving van de eigen vroomheid, op de harmonie van dogma en gevoel en een meer prominente plaats van God in de samenleving. De beweging loopt min of meer parallel met de Romantiek en heeft ook een gemeenschappelijke wortel in de afkeer van het individualisme en rationalisme van de Verlichting. Da Costa beschrijft in zijn boek 'Bezwaren tegen den Geest der Eeuw' (1823) het geestelijk verval als gevolg van de Franse revolutie. Ook de politicus Groen van Prinsterer (1801-1876) en de predikant en auteur Nicolaas Beets (1814-1903) behoren tot deze opwekkingsbeweging, die streed tegen ongelooft en revolutie.

2. Afscheiding

Dan vindt in 1834 de **Afscheiding** plaats, als de door de Nederlands Hervormde Kerk afgezette ds. Hendrik de Cock de Christelijk Gereformeerde Kerken sticht.

ds. H. de Cock (1801-1842)

Dominee De Cock is na zijn studie aan de Groninger Academie aanvankelijk de 'Groninger Richting' toegedaan, maar als hij in 1829 predikant in Ulrum wordt, ondergaat hij een verandering. Hij komt in Ulrum in aanraking met bevindelijke gelovigen, onder andere Klaas Pieters Kuipinga en Jan Jakobs Beukema, die er van overtuigd zijn dat de mens zelf onmachtig is en van nature geneigd tot alle kwaad. In hun beleving heeft de mens geen vrije wil en is de mens uit zichzelf tot niets goeds in staat en zeker niet in staat om zelf ook maar het geringste bij te dragen aan zijn zaligheid. De bevindelijk gelovigen ervaren dan ook een fundamentele twijfel over hun zielenheil, waardoor zij zich voortdurend afvragen hoe ze met God in het reine kunnen komen. Zij staan onder de invloed van de spiritualiteit van de Nadere Reformatie, een vroomheidsbeweging in de Nederlandse gereformeerde kerk van de 17e en 18e eeuw met een sterke nadruk op een vroom leven. Binnen het Nederlandse gereformeerde protestantisme had de invloed van Calvijn er destijds voor gezorgd dat naast de theologie ook veel aandacht wordt gegeven aan christelijke ethiek, aan heiliging van de levenswandel en aan de vorming van een christelijke gemeenschap. Een van de dragende elementen van het bevindelijk gereformeerde geloof is de wedergeboorte of bekering van de gelovige. Volgens de leer van de predestinatie of uitverkiezing heeft God al lang bepaald wie er zullen delen in zijn heil. De mens kan zichzelf niet redden door deugdzaam te leven, want alleen het door God gegeven geloof is de bevestiging van de uitverkiezing van de gelovige, die deze uitverkiezing als een 'bevinding' ervaart. Bevindelijke gelovigen leggen veel nadruk op het ervaren van Gods sturende hand in hun persoonlijk leven. Volgens hen laat God aan Zijn uitverkorenen voelen en ervaren dat ze bij Hem horen. Omdat de mens, die niet door God wordt uitverkoren, is overgeleverd aan de totale reddeloosheid wordt het bevindelijke hart ook voortdurend vervuld van angst en zorgen over het eigen zielenheil.

De bevindelijk gelovigen in Ulrum zetten hun predikant De Cock aan tot het bestuderen van de oude geschriften. De Cock voelt zich niet hoog verheven boven de merendeels eenvoudige, ongeletterde kerkgangers met hun traditionele, orthodoxe opvattingen; hij luistert naar hen. De nadere bestudering van de geschriften van Calvijn brengt De Cock in aanraking met de traditionele reformatische theologie en dat veroorzaakt bij hem een ommekeer in zijn geloofsbeleving en prediking. Vanaf de kansel roept hij op tot reformatie van kerk en school. De bevindelijke prediking van ds. De Cock trekt veel bevindelijk gelovigen naar de Ulrumse kerk, zelfs vanuit Friesland en Drenthe. Hij schrijft felle pamfletten, waarin hij zijn collega-predikanten 'wolven in schaapskleren' noemt en de officiële kerkelijke leer hekelt. Dat leidt uiteraard tot felle polemieken en heftige discussies met de kerkelijke autoriteiten.

Als hij in de nazomer van 1833 de bijna vergeten Dordtse leerregels uit 1619 opnieuw uitgeeft en een maand later het 'Kort begrip der christelijke religie', dan vestigt hij daarmee weer alle aandacht op het traditionele calvinistische gedachtegoed, zoals de Dordtse synode dat in 1618/1619 heeft vastgelegd. Maar De Cock zijn modern georiënteerde collega's zien niets in deze terugkeer naar een in hun ogen verouderde leer. Volgens hen gaat De Cock veel te ver in zijn fanatisme en als hij ook nog weigert zijn toon te matigen komt hij uiteindelijk in aanvaring met de kerkelijke autoriteiten. Vlak voor Kerstmis 1833 wordt hij geschorst door de classis, de regionale kerkvergadering, en in mei 1834 zet het provinciaal kerkbestuur hem af als predikant. In oktober 1834 scheidt hij zich met het overgrote deel van zijn gemeenteleden af van de Hervormde kerk. De kerkvoogden, die de goederen van de kerk beheren, gaan echter niet met hem mee. Als De Cock zich met zijn volgelingen meester wil maken van het kerkgebouw, grijpt het leger in en moet De Cock wegens ordeverstoring drie maanden naar de gevangenis en zijn gezin wordt uit de pastorie gezet. Na zijn vrijlating zet De Cock zijn werk echter met onverminderde gedrevenheid voort. Hij vestigt zich in 1835 in Smilde, vanwaar hij werkt voor de afgescheiden gemeenten in Groningen en Drenthe. Hij vindt een medestander in o.a. ds. H.P. Scholte (1805-1968), predikant in Doeveren en Genderen nabij Heusden en in het hele land sluiten gelovigen zich bij de Afscheidenen aan. Ze worden spottend Cocksianen genoemd, en krijgen van overheidswege de inkwartiering van militairen te verduren, in een poging om hen te intimideren. De Afscheiding doorkruist immers het streven van Koning Willem I naar één protestantse staatskerk. Landelijk gaat 1% van het ledental van de NH Kerk over naar deze nieuwe kerk, die na 1834 gestaag blijft groeien en die in 1869 vooral in Oost-Nederland diverse klassen en 284 stuks gemeenten kent.

3. Confessionele Vereniging

Als er vanaf 1850 binnen de NH kerk, naast de Groninger richting, een nog modernere theologie opkomt, die nóg verder afstand neemt van de gereformeerde orthodoxie, dan resulteert dit in een derde protestbeweging, die ontstaat op 12 oktober 1864 bij de oprichting van de **Confessionele Vereniging**. Maar liefst 69 predikanten, 50 ouderlingen en enkele verontruste leden van de Nederlands Hervormde kerk komen in Utrecht bijeen om deze vereniging op te richten. Het doel luidt *"de verschaffing van hulp en leiding aan gemeenten en personen in de Nederlandsche Hervormde Kerk, die om des geloofs wil in nood verkeren"*. In afgeslankte vorm bestaat deze beweging nog steeds als het Confessioneel Gereformeerd Beraad binnen de PKN. Deze beweging is gekant tegen iedere vorm van afsplitsing en blijft dan ook bewust onderdeel uitmaken van de NH kerk. (Later, in 1906, zal hieruit de zogenoemde Gereformeerde Bond tot Vrijmaking van de Hervormde Kerk ontstaan, een behoudende stroming, die fel gekant is tegen de vrijzinnig-hervormde stromingen en die de Nederlandse Hervormde Kerk wil vrijmaken van de Reglementen van Koning Willem I.)

4. Doleantie

De toenemende vrijzinnigheid in de Hervormde kerk in de loop van de 19e eeuw wordt van bovenaf door de Synode aangemoedigd, terwijl de orthodoxe weerstand juist vanuit de basis van de kerk ontstaat. Anderzijds wordt de macht van de Koning steeds meer ingeperkt en worden kerk en staat door wetgeving steeds verder ontvlochten. De overheid moet dan ook geleidelijk zijn bemoeienis met de organisatie van de Hervormde Kerk laten varen. Zo wordt bij Wet van 1861 het recht van de Staat om bij een vacature een predikant voor te dragen of te benoemen opgeheven. Tijdens de eerste kerkelijke verkiezingen in 1867 behalen de orthodoxen in veel plaatselijke kerkenraden de overhand op de aanhangers van de Groninger richting en de moderne theologie. Maar het Algemeen Reglement van 1852 biedt binnen de NH kerk nog niet voldoende ruimte om de democratisch gekozen verhoudingen aan de basis ook door te voeren in de klassicale besturen, de provinciale kerkbesturen en de Synode.

Deze besturen blijven dan ook voornamelijk bemand worden door predikanten van vrijzinnige signatuur. De Synode besluit in 1870 om afstand te nemen van de aloude Drie formulieren van Eenigheid als de belijdenisgeschriften van de NH kerk. Ook de trinitatische doopformule wordt dan vrijgelaten. Het beheer over de kerkelijke goederen wordt door de Synode aan de plaatselijke kerkenraad onttrokken en komt te berusten bij een door de Synode aangesteld Algemeen college van Toezicht, dat zich opwerpt als rechtsopvolger van de overheid. Als de Synode in 1878 dan ook nog de orthodoxie volledig passeert bij de benoemingen voor de leerstoelen op de theologische faculteiten ontstaat er hoogspanning tussen de orthodoxen en de vrijzinnigen.

dr. A. Kuyper (1837-1920)

Als de orthodoxen onder leiding van Abraham Kuyper in 1880 besluiten tot de oprichting van een eigen Vrije Universiteit en de Synode vervolgens beslist dat de kandidaten van deze universiteit niet in de Hervormde kerk mogen worden beroepen voert dit de spanning ten top. In 1885 wordt de eerste kandidaat van de VU, de proponent J.H. Houtzagers, toch beroepen door de orthodox gestemde gemeente van Kootwijk, zonder hem te onderwerpen aan het reglementair voorgeschreven kerkelijke examen. De moeilijkheden die daardoor ontstaan brengen een breuk dichterbij en op 16 december 1886 ontstaan officieel de “Nederduytsche Gereformeerde Kerken (Doleerende)”. Ze noemt zich ‘dolerend’ (beklagend) over de toestand van de toenmalige Hervormde kerk. Deze vierde reactie op de vrijzinnige leer binnen de NH Kerk leidt tot een uittocht van 10% van de leden van de NH kerk.

Voorman in deze vierde orthodoxe protestbeweging is de eerder genoemde dr. Abraham Kuyper. Ook hij is net als dominee De Cock opgeleid in de Groninger richting, maar later 'bekeerd' tot de orthodoxie. Bij Kuyper gebeurt tijdens zijn eerste predikantschap in Beesd in de periode tussen 1863 en 1867, onder invloed van een jonge vrouw in zijn gemeente. Deze Pietje Baltus is een piëtistisch ingesteld gemeentelid, die met een kleine groep andere leden kritisch tegenover de gevestigde kerk staat en nauwelijks de reguliere kerkdiensten bezoekt. Kuyper raakt tijdens zijn huisbezoeken onder de indruk van deze gemeenteleden vanwege de oprechtheid en puurheid van hun persoonlijk geloofsleven, met hun nadruk op persoonlijke bekering en ‘bevinding’ van het geloof in het hart. Zij blijken over een puur en diep geloof van binnenuit te beschikken, dat niet van bovenaf hoeft te worden opgelegd en dat overal in het dagelijks leven tot uiting komt. Kuyper beschouwt dit als een uiting van het ware calvinisme en hij raakt gaandeweg bezielde van het ideaal om de Nederlandse samenleving te herkerstenen en te brengen tot een breed gedragen calvinistisch gedachtegoed, waartoe hij zijn talrijke en grote talenten inzet.

Naar Da Costa dicht hij:

*Voor mij één zucht beheerscht mijn leven,
Eén hoger drang drijft zin en ziel,
En moog' mij d' adem eer begeven,
Eer 'k aan dien heil'gen drang ontviel,
't Is om God's heil'ge ordonnantiën
In huis en kerk, in school en staat,
Ten spijt van 's weerelds remonstrantiën,
Weer vast te zetten, 't volk ten baat,
't is om die ord'ningen des Heeren,
Waar Woord én Schepping van getuigt,
In 't volk zóó helder te graveeren,
Tot weer dat volk voor God zich buigt.*

Hij gaat samenwerken met de antirevolutionaire politicus Groen van Prinsterer in diens strijd voor de gelijkberechtiging van het bijzonder christelijk onderwijs met het openbaar onderwijs. Na een predikantschap in Utrecht wordt Kuyper in 1870 beroepen in Amsterdam. Hij wordt de eerste door de Amsterdamse kerkgemeente zelf gekozen predikant en hij streeft een sterke plaatselijke gemeente na, die ook in het beheer van haar bezittingen autonoom is, met een intensief pastoraat. Dit streven naar plaatselijke autonomie leidt tot spanningen met sommige orthodoxe collega's, die juist de eenheid van de vaderlandse kerk willen bewaren. Hij ontwikkelt zich nu steeds radicaler tot een man met een missie. Hij publiceert op vele terreinen en wordt in 1871 hoofdredacteur van het orthodoxe kerkelijk weekblad *De Heraut*, dat hij een jaar later omvormt tot *De Standaard*.

Als Kuyper in 1874 wordt gekozen tot lid van de Tweede Kamer moet de Hervormde gemeente van Amsterdam hem met tegenzin laten gaan. Na Kuypers vroege emeritaat voert hij zijn conflict met de Synodale hiërarchie via de pers verder op. De scheiding van geesten tussen vrijzinnigen en orthodoxen weerspiegelt zich niet alleen in het kerkelijke, maar ook in het politieke bedrijf. De Eerste en Tweede Kamer kennen tot 1879 nog geen politieke partijen, want het politieke toneel wordt volledig beheerst door liberalen en dat zijn voor het merendeel mensen van een kerkelijk vrijzinnige signatuur. Maar in 1879 richt Kuyper met zijn Anti Revolutionaire Partij de eerste politieke partij van Nederland op, waarmee de antirevolutionairen hun orthodoxe geloofswaarheden voortaan zullen verdedigen.

Zoals eerder vermeld is de verhouding tussen plaatselijke gemeenten en Synode intussen nog meer onder druk komen te staan omdat Kuyper in 1880 met een aantal medestanders de Vrije Universiteit heeft opgericht. Daar worden voortaan predikanten opgeleid buiten de invloed van de vrijzinnige kerkelijke hoogleraren, die sinds 1878 door de Synode zijn aangesteld aan de drie Rijksuniversiteiten en de universiteit van Amsterdam. Kern van de zaak is dat Kuyper breekt met de moderne wetenschapsopvattingen van die tijd, omdat hij het gereformeerde religieuze besef omarmt dat Gods Koningschap over alle terreinen van het leven heerst, ook het terrein van de wetenschap en de theologie. De Hervormde synode wijst echter in 1885 nogmaals een vrije opleiding af. Dan wordt Kuyper het boegbeeld van een groeiende groep kerkleden die op lokaal niveau autonomie nastreeft. Zij noemen zich Dolerend, omdat zij zich beklagen over de toestand binnen de Hervormde kerk en over het juk van de Synodale hiërarchie. De spanningen nemen toe en komen in 1886 tot een uitbarsting door de kwestie van de doopattesten. Als de Amsterdamse kerkenraad (waaronder ouderling Kuyper) zich wapent tegen een ingrijpen van hogerhand door de plaatselijke bezittingen direct onder zich te brengen, slaat de Synode terug door de voltallige kerkenraad te schorsen; eind 1886 volgt zelfs een definitieve ontzetting uit het ambt. Nog voor het einde van het jaar breken Kuyper en de zijnen met de hervormde organisatie en vormen zij een nieuwe kerkenraad.

Eerder is dat laatste al gebeurd in Voorthuizen en Kootwijk. Circa 10% van de leden van de Hervormde Kerk sympathiseert in die tijd met de Doleantie. Als deze sympathisanten door het Hervormde kerkbestuur onder de tucht worden geplaatst en worden geroyeerd gaan zij massaal over naar de Doleantiekerk, die zich noemt naar de aloude vaderlandse kerk, de Nederduitsch Gereformeerde Kerk (Dolerende).

Kuyper spreekt niet alleen de dolerend gereformeerden aan, maar ook veel bevindelijk gereformeerden. Hij weet zelfs te bewerkstelligen dat op 17 juni 1892 de kerken van Afscheiding en Doleantie zich landelijk samenvoegen tot de Gereformeerde Kerk. Dit besluit wordt echter door tal van bevindelijk gereformeerden op lokaal niveau niet gedragen. Zij wantrouwen de dolerend gereformeerden, die in 1834 immers Hervormd waren gebleven en hen in de kou hadden laten staan. Zelfs Kuyper kan hun gevoelens van oud zeer niet wegnemen. De afgescheidenen worden door sommige achtergebleven behoudende Hervormden ingefluisterd om toch vooral niet met die fanatieke en overheersende dolerenden in zee te gaan. Zij verwijten de dolerenden onder andere hartstochtelijke opwinding, zondige hoogmoed en een gemis aan kalmte. En zo ontstaat er in datzelfde fusiejaar 1892 ook een afsplitsing, die van de Christelijk Gereformeerde Kerk, die tot op de huidige dag blijft voortborduren op de Afscheiding van 1834.

5. Gereformeerde Bond

De zogenoemde Gereformeerde Bond tot Vrijmaking van de Hervormde Kerk wordt in 1906 opgericht door een omvangrijke behoudende en bevindelijke stroming binnen de Hervormde kerk, die steeds fel gekant is geweest tegen de vrijzinnigheid, maar die prinipieel tegen elke vorm van afsplitsing is. De 'Bonders' blijven dan ook bewust onderdeel uitmaken van de Nederlandse Hervormde kerk met het doel om deze van binnenuit vrij te maken van de vrijzinnige leer en de Reglementen van Koning Willem I.

Samen met een groot deel van de Christelijk gereformeerden vormen de 'Bonders' de grootste groep bevindelijk gereformeerden. Daarnaast bestaan er nog vele bevindelijk gelovigen, die tot nog toe onbesproken bleven, omdat zij niet tot een kerkgenootschap behoorden, maar veelal in zelfstandige groepen en in wisselende verbanden hun bevindelijk geloof praktiseren. Zij vormen de meest orthodoxe en bevindelijke vleugel van het Nederlandse protestantisme, die zich pas in 1906 en 1922 heeft georganiseerd tot de Gereformeerde Gemeenten.

De versplintering van de protestants-christelijke kerken in Nederland is, in breder verband gezien, méér geweest dan een strijd om het ware geloof of een juridisch gevecht om de kerkelijke bezittingen. Ze maakt in feite onderdeel uit van de omvorming van een zeer traditioneel ingestelde natie met een gesloten bestel tot een veelvormiger en verscheidener nationaal geheel, dat meer aansluiting vindt bij de moderne wereld.

Overveen, juli 2015

K. van Giffen
S.D.G.

Bronnen:

- *Christelijke Encyclopedie* door G. Harinck e.a. (red.);
- *Het gereformeerde geheugen* door G. Harinck, H. Paul en B. Wallet;
- *Wegen en dwarswegen, 2000 jaar Christendom in hoofdlijnen*, door N.K v.d. Akker en P.J.A. Nissen, 1999;
- *Reformatica; teksten geschiedenis van het Nederlands protestantisme*, door C. Augustijn et al., 1996;
- Tentoonstelling over Abraham Kuyper, 150 jaar na zijn aanstelling in de kerk van Beesd;
- *125 jaar faculteit der Godgeleerdheid aan de Vrije Universiteit*, door M. Aalders;
- *De gereformeerden* door A. Amelink;
- *De Afscheiding van 1834 herdacht* door G.J. Schutte;
- *De vijf Sola's van de Reformatie* door F. de Boer;
- *Beeldfiguren van het Christendom* op <https://sites.google.com/site/beeldfiguren/> ;
- *Wikipedia*.